พระคัมภีร์

ชาดก และ อรรถกถาชาดก

บาลี-ไทย

เล่ม ๒๕

(บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๑)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKAṬṬHAKATHĀ

Pāli - Thai

Volume XXV

(Pāli Part IX First Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๕๗

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ

****

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุนี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุนีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ	วินยปิฎก	จุลฺลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สี.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ม. มู.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
สํ. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
สํ. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต
องฺ. ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ติกนิปาต
องฺ. จตุกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาต
องฺ. ปญฺจก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
องฺ. ฉกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ฉกฺกนิปาต
องฺ. สตฺตก.	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
องฺ. อฏฺฐก.	องฺคุตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาต
องฺ. นวก.	องฺคุตฺตรนิกาย	นวกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
องฺ. ทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิปาต
องฺ. เอกาทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ธ.	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทส
ขุ. จูฬ.	ขุทฺทกนิกาย	จูฬนิทฺเทส
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค
ขุ. อ.	ขุทฺทกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย	พุทฺธวํส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภิ. สํ.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺฐาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬโปตฺถก	(ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรมฺมโปตฺถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺฐสงฺคีติโปตฺถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามญฺญโปตฺถก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปราณโปตฺถก	(ฉบับใบลานเก่า)
อิ.	อิงฺคลิสโปตฺถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ยุ.)
ก.	กตฺถจิโปตฺถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS- 8

ะ a า ā ิ i ี ī ุ u ู ū เ e โ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ญ ña
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	◌ं ṃ	

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

สารบาญ

พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก

บาลี-ไทย

เล่ม ๒๕

(บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๑)

เรื่อง หน้า

มหานิบาต

๑. เตมิยชาดก (๕๓๘) ๑

๑. พรรณนาเตมิยชาดก (๕๓๘) ๒๓

๒. มหาชนกชาดก (๕๓๙) ๑๔๕

๒. พรรณนามหาชนกชาดก (๕๓๙) ๑๘๑

พระบาลีสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย ชาดก
มหานิบาต

๑. เตมิยชาตก (๕๓๘)

๑. "มา ปณฺฑิจฺจยํ วิภาวย
พาลมโต ภว สพฺพปาณินํ
สพฺโพ ตญฺชโน โอจินายตุ
เอวํ ตว อตฺโถ ภวิสฺสติ.

๒. กโรมิ เต ตํ วจนํ
ยํ มํ ภณสิ เทวเต
อตฺถกามาสิ เม อมฺม
หิตกามาสิ เทวเต.

๓. กินฺนุ สนฺตรมาโนว
กาสุํ ขนสิ สารถิ

๑. เตมิยชาดก (๕๓๘)
(ว่าด้วยพระเจ้าเตมีย์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี)

๑. "ท่านจงอย่าแสดง ความที่ตนเป็นคนฉลาด จงให้คนทั้งปวงรู้ว่าตนเป็นคนเขลา คนทั้งหมดจะได้ดูหมิ่นท่าน (ว่าเป็นคนกาลกรรณี) ความปรารถนาของท่าน จักสำเร็จด้วยอุบายอย่างนี้.

๒. ดูกรเทพธิดา ท่านกล่าวคำใดกะข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะกระทำตามคำนั้นของท่าน แน่ะแม่เทพธิดา ท่านเป็นคนใคร่ประโยชน์ ใคร่ความเกื้อกูล แก่ข้าพเจ้า.

๓. ดูกรนายสารถี ท่านจะรีบขุดหลุมไปทำไม แน่ะสหายท่านถูกเราถาม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บ้านชัยภูมิ หมดอายุ 09/06/2564

ปุฏฺโฐ เม สมฺม อกฺขาหิ
กึ กาสฺยา กริสฺสสิ.

แล้วขอจงบอก ท่านจักทำประโยชน์อะไรด้วยหลุม.

๔. รณฺโญ มูโค จ ปกฺโข จ
ปุตฺโต ชาโต อเจตโส
โสมฺหิ รณฺญา สมิชฺฌิฏฺโฐ
ปุตฺตํ เม นิขนํ วเน.

๔. พระราชโอรสของพระเจ้าอยู่หัวเป็นใบ้และง่อยเปลี้ย ดุจหาพระทัยมิได้ พระองค์ จึงตรัสสั่งข้าพเจ้าว่าเจ้าจงจัดการฝัง บุตรของเราเสียในป่า.

๕. น พธิโร น มูโคสฺมิ
น ปกฺโข น จ ปงฺคุโล
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน.

๕. ดูกรนายสารถี เราไม่ได้เป็นคนหนวก ไม่ได้เป็นคนใบ้ ไม่ได้เป็นคนง่อยเปลี้ย และไม่มีร่างกายวิกลวิการ ถ้าท่านฝังเราในป่า ท่านก็ชื่อว่า พึงทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม.

๖. อูรู พาหู จ เม ปสฺส
ภาสิตญฺจ สุโณหิ เม
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน.

๖. ท่านพึงดูขาและแขน(ทั้งสอง)ของเรา และเชิญฟังคำภาษิตของเรา ถ้าท่านพึงฝังเราในป่า ท่านก็ชื่อว่ากระทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม.

๗. เทวตา นุสิ คนฺธพฺโพ
อาทู สกฺโก ปุรินฺทโท
โก วา ตฺวํ กสฺส วา
ปุตฺโต กถํ ชาเนมุ ตํ มยํ.

๗. ท่านเป็นเทพยดาหรือคนธรรพ์หรือเป็นท้าวสักกปุรินททะ ท่านเป็นใคร หรือเป็นบุตรของใคร ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านได้อย่างไร.

๘. นมฺหิ เทโว น คนฺธพฺโพ
นาปิ สกฺโก ปุรินฺทโท
กาสิกรญฺโญ อหํ ปุตฺโต
ยํ กาสฺยา นิหญฺญสิ.

๘. เรามิใช่เทวดา เรามิใช่คนธรรพ์ เรามิใช่ท้าวสักกปุรินททะ เราเป็นโอรสของพระเจ้ากาสิกราช ผู้ที่ท่านจะฆ่าเสียในหลุม.

๙. ตสฺส รญฺโญ อหํ ปุตฺโต
ยํ ตฺวํ สมฺมูปชีวสิ
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน.

๙. เราเป็นพระโอรสแห่งพระราชา ผู้ที่ท่านพึ่งพระบารมีเลี้ยงชีพอยู่เสมอ ดูกรนายสารถี ถ้าท่านจะพึงฝังเราเสียในป่า ท่านก็ชื่อว่ากระทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม.

๑๐. ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย
นิสีเทยฺย สเยยฺย วา
น ตสฺส สาขํ ภญฺเชยฺย
มิตฺตทุพฺโภ หิ ปาปโก.

๑๐. บุคคลพึงนั่งหรือนอนใต้ร่มเงา แห่งพฤกษชาติใด บุคคลนั้นไม่พึงหักกิ่งพฤกษชาตินั้น เพราะทำเช่นนั้น ชื่อว่า เป็นผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนลามก.

๑๑. ยถา รุกฺโข ตถา ราชา
ยถา สาขา ตถา อหํ
ยถา ฉายูปโค โปโส
เอวํ ตฺวมสิ สารถิ
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน.

๑๑. พระราชาเป็นเหมือนต้นไม้ เราก็เป็นเหมือนกิ่งไม้ ดูกรนายสารถี ตัวท่าน เป็นเหมือนคนอาศัยร่มเงา ถ้าท่านฝังเราเสียในป่า ท่านก็ชื่อว่า ทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม.

๑๒. พหุตพฺภกฺโข ภวติ
วิปฺปวุฏฺโฐ สกํ ฆรา
พหู นํ อุปชีวนฺติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๒. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร คนเป็นอันมาก ก็อาศัยบุคคลผู้นั้นเลี้ยงชีพ บุคคลผู้นั้นจากเรือนของตนไป (ที่ไหน ๆ) ย่อมมีอาหารเป็นอันมาก.

๑๓. ยํ ยํ ชนปทํ ยาติ
นิคเม ราชธานิโย

๑๓. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลนั้นไปยังชนบท นิคมและ

สพฺพตฺถ ปูชิโต โหติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

ราชธานีใดๆ เป็นผู้อันชนทั้งหลาย ในชนบท นิคมและราชธานีนั้น ๆ ทั้งหมด บูชาแล้ว.

๑๔. นาสฺส โจรา ปสหนฺติ
นาติมญฺเญติ ขตฺติโย
สพฺเพ อมิตฺเต ตรติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๔. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร โจรทั้งหลาย ก็ไม่ข่มเหงบุคคลผู้นั้น พระมหากษัตริย์ ก็ไม่ดูหมิ่นบุคคลผู้นั้น เขาย่อมข้ามพ้นเหล่าศัตรูทั้งหมดได้.

๑๕. อกุทฺโธ สฆรํ เอติ
สภาย ปฏินนฺทิโต
ญาตีนํ อุตฺตโม โหติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๕. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้น ไม่ได้โกรธเคืองใครๆ ย่อมมายังเรือนของตน เขาเป็นผู้อันมหาชนยินดี ต้อนรับในสภา ทั้งเป็นผู้สูงสุดในหมู่ญาติ.

๑๖. สกฺกตฺวา สกฺกโต โหติ
ครุ โหติ สคารโว
วณฺณกิตฺติภโต โหติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๖. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้นสักการะคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้อันคนอื่นสักการะตอบ เคารพคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้อันคนอื่นเคารพตอบ ทั้งเป็นผู้อันบุคคลอื่นกล่าวสรรเสริญเกียรติคุณ.

๑๗. ปูชโก ลภเต ปูชํ
วนฺทโก ปฏิวนฺทนํ
ยโสกิตฺติญฺจ ปปฺโปติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๗. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้น บูชาผู้อื่นแล้ว ย่อมได้การบูชาตอบ ไหว้ผู้อื่นแล้วย่อมได้การไหว้ตอบ ทั้งย่อมถึงอิสริยยศและเกียรติคุณ.

๑๘. อคฺคิ ยถา ปชฺชลติ
เทวตาว วิโรจติ
สิริยา อชฺชหิโต โหติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๘. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้น ย่อมรุ่งเรืองเหมือนกองไฟ ย่อมไพโรจน์สว่างเหมือนเทวดา เป็นผู้อันสิริไม่ละแล้ว.

๑๙. คาโว ตสฺส ปชายนฺติ
เขตฺเต วุตฺตํ วิรูหติ
วุตฺตานํ ผลมสฺนาติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๙. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร โคจำนวนมาก ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้น พืชที่หว่านในไร่ย่อมงอกงาม บุคคลผู้นั้น ย่อมกินผลที่หว่านไว้แล้ว.

๒๐. ทริโต ปพฺพตาโต วา
รุกฺขโต ปติโต นโร
จุโต ปติฏฺฐํ ลภติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๒๐. นรชนใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร นรชนนั้น พลาดจากภูเขา หรือพลาดจากต้นไม้ เคลื่อนแล้ว ย่อมได้ที่พึง.

๒๑. วิรุฬฺหมูลสนฺตานํ
นิโครฺธมิว มาลุโต
อมิตฺตา นปฺปสหนฺติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๒๑. นรชนใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร เหล่าศัตรูทั้งหลาย ย่อมไม่ข่มเหงบุคคลนั้น เหมือนต้นไทรมีรากหยั่งลงมั่น งอกงาม ลมประทุษร้ายไม่ได้ ฉะนั้น.

๒๒. เอหิ ตํ ปฏิเนสฺสามิ
ราชปุตฺตํ สกํ ฆรํ
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทนฺเต
กึ อรญฺเญ กริสฺสสิ.

๒๒. ขอพระองค์โปรดเสด็จมาเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจักนำเสด็จพระองค์ผู้เป็นพระราชโอรส กลับยังพระราชวังของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงเสด็จครองราชสมบัติ พระองค์จักทรงทำอะไรอยู่ในป่า.

๒๓. อลํ เม เตน รชฺเชน
ญาตเกน ธเนน วา
ยํ เม อธมฺมจริยาย
รชฺชํ ลพฺเภถ สารถิ.

๒๓. ดูกรนายสารถี ราชสมบัติใดอันเรา จะพึงได้ ด้วยความประพฤติไม่เป็นธรรม เราไม่ต้องการด้วยราชสมบัติ พระประยูรญาติ หรือด้วยทรัพย์.

๒๔. ปุณฺณปตฺตํ มํ ลาเภหิ
ราชปุตฺต อิโต คโต
ปิตา มาตา จ เม ทชฺชุ
ราชปุตฺต ตยี คเต.

๒๔. ข้าแต่พระราชบุตร ถ้าพระองค์เสด็จกลับไปจากที่นี้ จะทำให้ข้าพระพุทธเจ้าได้รางวัล เครื่องยินดี ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว พระชนก พระชนนีจะพึงพระราชทานรางวัลเครื่องยินดีแก่ข้าพระพุทธเจ้า.

๒๕. โอโรธา จ กุมารา จ
เวสิยานา จ พฺราหฺมณา
เตปิ อตฺตมนา ทชฺชุ
ราชปุตฺต ตยี คเต.

๒๕. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว พวกสนมและพวกพระราชกุมาร พวกพ่อค้าและพวกพราหมณ์แม้เหล่านั้น จะมีความยินดี พึงให้รางวัล เครื่องยินดีแก่ข้าพระพุทธเจ้า.

๒๖. หตฺถโรหา อนีกฏฺฐา
รถิกา ปตฺติการกา
เตปิ อตฺตมนา ทชฺชุ
ราชปุตฺต ตยี คเต.

๒๖. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว พวกกองช้าง กองทัพ กองรถ และกองราบแม้เหล่านั้น จะมีความยินดี พึงให้รางวัลเครื่องพอใจแก่ข้าพระพุทธเจ้า.

๒๗. พหุตธญฺญา ชานปทา
เนคมา จ สมาคตา

๒๗. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว ชาวชนบท ชาว

อุปยานานิ เม ทชฺชุํ
ราชปุตฺต ตยี คเต.

นิคม ผู้มีธัญญาหารมากมาย จะประชุมกัน พึงให้เครื่องบรรณาการแก่ข้าพระพุทธเจ้า.

๒๘. ปิตุ มาตุ จหํ จตฺโต
รฏฺฐสฺส นิคมสฺส จ
อโถ สพฺพกุมารานํ
นตฺถิ มยฺหํ สกํ ฆรํ.

๒๘. พระชนกพระชนนีทรงสละเราแล้ว ชาวแว่นแคว้น ชาวนิคมและกุมารบริวารทั้งหมด ก็สละเราแล้วเหมือนกัน เราไม่มีเรือนของตนอยู่อาศัย.

๒๙. อนุญฺญาโต อหํ มตฺยา
สญฺจตฺโต ปิตรา อหํ
เอโก อรญฺเญ ปพฺพชิโต
น กาเม อภิปตฺถเย.

๒๙. พระชนนี ก็ทรงอนุญาตเราแล้ว พระชนกก็ทรงสละเราแล้ว เราจะบวชอยู่ในป่าแต่คนเดียว เราไม่ปรารถนาเฉพาะซึ่งกามคุณทั้งหลาย.

๓๐. อปิ อตรมานานํ
ผลาสาว สมิชฺฌติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
เอวํ ชานาหิ สารถิ.

๓๐. ความหวังผลของบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่รีบร้อนอยู่ ย่อมสำเร็จแน่ เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ดูกรนายสารถีท่านจงทราบอย่างนี้.

๓๑. อปิ อตรมานานํ
สมฺมทตฺโถ วิปจฺจติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
นิกฺขนฺโต อกุโตภโย.

๓๑. ประโยชน์โดยชอบ ของบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่รีบร้อนอยู่ ย่อมสำเร็จโดยแท้ เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว เราออกบวชแล้ว เป็นผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ.

๓๒. เอวํ วคฺคุกโถ สนฺโต
วิสฺสฏฺฐวจโน จสิ
กสฺมา ปิตุ จ มาตุ จ
สนฺติเก น ภณี ตทา.

๓๒. พระองค์เป็นผู้มีวาจาไพเราะ และสละสลวยอย่างนี้ เพราะเหตุไร พระองค์ จึงไม่ตรัสในสำนักของพระชนกพระชนนี ในกาลนั้น.

๓๓. นาหำ อสนฺธิตา ปกฺโข
น พธิโร อโสตตา
นาหำ อชิวฺหตา มูโค
มา มำ มูคมธารยิ.

๓๓. เราเป็นง่อยเปลี้ย เพราะไม่มีเครื่องต่อ ก็หาไม่ เป็นคนหนวก เพราะไม่มีช่องหูก็หาไม่ เป็นคนใบ้เพราะไม่มีลิ้นก็หาไม่ ท่านอย่าเข้าใจว่าเราเป็นใบ้.

๓๔. ปุริมำ สรามิหำ ชาตึ
ยตฺถ ราชมการยึ
การยิตฺวา ตหึ รชฺชำ
ปาปตฺถำ นิรยำ ภุสำ.

๓๔. เราระลึกชาติ ก่อนที่เราเสวยราช-สมบัติได้ เราเสวยราชสมบัติในกาลนั้น ต้องตกนรกที่กล้าแข็ง.

๓๕. วีสติญฺเจว วสฺสานิ
ตหึ รชฺชมการยึ
อสีติวสฺสสหสฺสานิ
นิรยมฺหิ อปจฺจสึ.

๓๕. ก็เราได้เสวยราชสมบัติ ในกาลนั้น ๒๐ ปีเท่านั้น (เคลื่อนจากชาติเป็นมนุษย์นั้น) ได้ไปหมกไหม้ในนรกนานแปดหมื่นปี.

๓๖. ตสฺส รชฺชสฺสาหำ ภีโต
มา มำ รชฺเชภิเสจยุ๎[๑]
ตสฺมา ปิตา จ มาตุ จ
สนฺติเก น ภณึ ตทา.

๓๖. เรากลัวจะได้เสวยราชสมบัตินั้น (จึงตั้งจิตอธิษฐานว่า) ขอชนทั้งหลายอย่าได้อภิเษกเรา ในราชสมบัติเลย เพราะฉะนั้น เราจึงไม่พูดในสำนักของพระชนกพระชนนี ในกาลนั้น.

๓๗. อุจฺจงฺเก[๒] มำ นิสีเทตฺวา
ปิตา อตฺถานุสาสติ
เอกำ หนถ พนฺธถ
เอกำ เขราปตจฺฉกำ

๓๗. พระชนก ทรงอุ้มเราให้นั่งบนพระเพลา ตรัสสั่งข้อความว่า ท่านทั้งหลายจงฆ่าโจรคนหนึ่ง จงจองจำโจรคนหนึ่ง ขังไว้ในเรือนจำ จง

---

๑ ฉ. รชฺชาภิเสจยุ๎
๒ ฉ. อุจฺฉงฺเค.

เอกำ สูลสฺมึ อุพฺเพถ
อิจฺจสฺส อนุสาสติ.

เอาหอกแทงโจรคนหนึ่ง แล้วราด
ด้วยน้ำแสบที่แผล จงเสียบโจร
คนหนึ่งบนหลาว พระชนกตรัสสั่ง
แก่มหาชนนั้นด้วยประการฉะนี้.

๓๘. ตายาหำ ผรุสำ สุตฺวา
วาจาโย สมุทีริตา
อมูโค มูควณฺเณน
อปกฺโข ปกฺขสมฺมโต
สเก มุตฺตกรีสสฺมึ
อจฺฉาหำ สำปริปลุโต.

๓๘. เราได้ฟังพระวาจา อันหยาบคาย
ที่พระชนกตรัสเหล่านั้นแล้ว (กลัว
ต่อการครองราชสมบัติ) เรามิได้
เป็นใบ้ก็ทำเป็นเหมือนคนใบ้ เรา
มิได้เป็นง่อยเปลี้ย ก็ทำเป็นเหมือน
คนง่อยเปลี้ย เราแกล้งนอนเกลือก-
กลิ้งในอุจจาระปัสสาวะของตน.

๓๙. กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ
ตญฺจ ทุกฺเขน สำยุตำ
โกมำ ชีวิตมาคมฺม
เวรำ กยิราถ เกนจิ.

๓๙. ชีวิตนี้เป็นของฝืดเคืองเป็นของน้อย
ทั้งประกอบด้วยทุกข์ ใครเล่าอาศัย
ชีวิตนี้แล้ว พึงทำเวรกับใคร ๆ.

๔๐. ปญฺญาย จ อลาเภน
ธมฺมสฺส อทสฺสนา
โกมำ ชีวิตมาคมฺม
เวรำ กยิราถ เกนจิ.

๔๐. ใครเล่าอาศัยชีวิตนี้แล้ว พึงก่อเวร
กับใคร ๆ เพราะไม่ได้ปัญญา และ
เพราะไม่เห็นธรรม.

๔๑. อปิ ตรมานานำ
ผลาสาว สมิชฺฌติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
เอวำ ชานาหิ สารถิ.

๔๑. ความหวังผลของบุคคล ผู้ไม่รีบร้อน
ย่อมสำเร็จแน่นอน เราเป็นผู้มี
พรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ดูกรนาย
สารถี ท่านจงรู้อย่างนี้.

๔๒. อปิ ตรมานานำ
สมฺมทตฺโถ วิปจฺจติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
นิกฺขนฺโต อกุโตภโย.

๔๒. ประโยชน์โดยชอบของบุคคล ผู้ไม่รีบร้อน ย่อมสำเร็จโดยแท้ เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว เราออกบวชแล้วเป็นผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ.

๔๓. อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามิ
ราชปุตฺต ตวนฺติเก
อวฺหยสฺสุ มำ ภทฺทนฺเต
ปพฺพชฺชา มม รุจฺจติ.

๔๓. ข้าแต่พระราชโอรส แม้ข้าพระพุทธเจ้า ก็จักบวชในสำนักของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ ตรัสเรียกข้าพระพุทธเจ้าให้บวชด้วยเถิด ข้าพระพุทธเจ้าก็ชอบการบวช.

๔๔. รถำ นิยฺยาทยิตฺวาน
อนโณ เอหิ สารถิ
อนณสฺส หิ ปพฺพชฺชา
เอตำ อิสีภิ วณฺณิตำ.

๔๔. ดูกรนายสารถี เรามอบรถให้ท่านไว้ ท่านจงเป็นผู้ไม่มีหนี้มา จริงอยู่การบรรพชาของบุคคล ผู้ไม่มีหนี้นั่น อันท่านผู้แสวงหาคุณทั้งหลายสรรเสริญแล้ว.

๔๕. ยเทว ตยาหำ วจนำ
อกรำ ภทฺทมตฺถุ เต
ตเทว เม ตฺวำ วจนำ
ยาจิโต กาตุมรหสิ.

๔๕. ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำตามพระดำรัสใดแลของพระองค์แล้ว ขอความเจริญจงมีแด่พระองค์ พระองค์ผู้ที่ข้าพระพุทธเจ้าทูลวิงวอนแล้ว ได้ทรงโปรดกรุณา กระทำตามคำนั้นแล ทีข้าพระพุทธเจ้าวิงวอนเถิด.

๔๖. อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ
ยาว ราชานมานเย
อปฺเปว เต ปิตา ทิสฺวา
ปีติโต สุมโน สิยา.

๔๖. ขอพระองค์ ได้ประทับรออยู่ที่นี้จนกว่าข้าพระพุทธเจ้า จะได้เชิญเสด็จพระชนกมา พระชนกของพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น

(พระองค์) แล้ว จะพึงทรงมีพระปีติโสมนัสเป็นแน่.

๔๗. กโรมิ เต ตํ วจนํ
ยํ มํ ภณสิ สารถิ
อหมฺปิ ทฏฺฐุกาโมสฺมิ
ปิตรํ เม อิธาคตํ.

๔๗. ดูกรนายสารถีเราจะกระทำตามคำของท่านที่กล่าวกะเรา แม้เราก็ปรารถนา จะได้เห็นพระชนกของเราเสด็จมาที่นี้.

๔๘. เอหิ สมฺม นิวตฺตสฺสุ
กุสลํ วชฺชาสิ ญาตินํ
มาตรํ ปิตรํ มยฺหํ
วุฑฺโต วชฺชาสิ วนฺทนํ.

๔๘. แน่ะสหาย เชิญท่านกลับไปเถิด ท่านได้ทูลพระประยูรญาติด้วย ก็เป็นความดี ท่านเป็นผู้อันเราสั่งแล้ว พึงกราบทูล ถวายบังคมพระชนก และพระชนนีของเราให้ทรงทราบ.

๔๙. ตสฺส ปาเท คเหตฺวาน
กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ
สารถิ รถมารุยฺห
ราชทฺวารมุปาคมิ.

๔๙. นายสุนันทสารถี จับพระบาทของพระโพธิสัตว์แล้ว กระทำปทักษิณพระโพธิสัตว์นั้นเสร็จ ก็ขึ้นสู่รถขับเข้าไปยังประตูราชวัง.

๕๐. สุญฺญํ มาตา รถํ ทิสฺวา
เอกํ สารถิมาคตํ
อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ
โรทนฺตี นํ อุทิกฺขติ.

๕๐. พระนางจันทาเทวี พระราชชนนี ทอดพระเนตรเห็นรถเปล่า ทอดพระเนตร เห็นนายสารถีมาแต่คนเดียว มีพระเนตรทั้งสองนองด้วยพระอัสสุชลธารา ทรงกันแสงตั้งหน้าทอดพระเนตรดูนายสารถีนั้นอยู่.

๕๑. อยํ โส สารถิ เอติ
นิหนฺตฺวา มม อตฺรชํ
นิหโต นูน เม ปุตฺโต
ปฐพฺยา ภูมิวฑฺฒโน.

๕๑. นายสารถีนี้ ฝังโอรสของเราแล้ว จึงมา โอรสของเราถูกนายสารถีฝังแล้ว ถมแผ่นดินแน่นอน.

๕๒. อมิตฺตา นูน นนฺทนฺติ
ปตีตา นูน เวริโน
อาคตํ สารถึ ทิสฺวา
นิหนฺตฺวา มม อตฺรชํ.

๕๒. เพราะได้เห็นนายสารถี ผู้ฝังโอรสเราแล้วกลับมา ปัจจามิตรทั้งหลายย่อมพากันยินดี คนมีเวรทั้งหลายก็พากันอิ่มใจเป็นแน่.

๕๓. สุญฺญํ มาตา รถํ ทิสฺวา
เอกํ สารถิมาคตํ
อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ
โรทนฺตี นํ ปริปุจฺฉติ.

๕๓. พระราชชนนี ทอดพระเนตรเห็นแต่รถเปล่า ทอดพระเนตรเห็นแต่นายสารถีกลับมาคนเดียว มีพระเนตรทั้งสอง นองด้วยพระอัสสุชลธารา ทรงกันแสงอยู่ ตรัสถามนายสารถีนั้นว่า.

๕๔. กินฺนุ มูโค กินฺนุ ปกฺโข
กินฺนุ โส วิลปี ตทา
นิหญฺญมาโน ภูมิยา
ตํ เม อกฺขาหิ สารถิ.

๕๔. โอรสของเราเป็นใบ้จริงหรือ โอรสของเราเป็นง่อยเปลี้ยจริงหรือ เมื่อถูกท่านจะฝังในแผ่นดิน ในกาลนั้น โอรสของเรา ได้ตรัสอะไรบ้างหรือเปล่า ดูกรนายสารถี ขอท่านจงบอกเหตุนั้นแก่เรา.

๕๕. กถํ หตฺเถหิ ปาเทหิ
มูโค ปกฺโข วิวฏฺฏยิ[๑]

๕๕. โอรสของเราเป็นใบ้ เป็นง่อยเปลี้ยกระดิกมือ กระดิกเท้าไม่ได้จริงหรือ

---

[๑] ฉ. โป. วิวชฺชยิ.

นิหญฺญมาโน ภูมิยา
ตำ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต.

โอรสของเรา เมื่อถูกท่านจะฝังในแผ่นดิน แสดงอาการอย่างไรบ้าง ท่านผู้อันเราถามแล้ว ขอจงตอบคำถามนั้น แก่เรา.

๕๖. อกฺเขยฺยนฺเต อหำ อยฺเย
ทชฺชาสิ อภยำ มม
ยำ เม สุตำ วา ทิฏฺฐำ วา
ราชปุตฺตสฺส สนฺติเก.

๕๖. ขอเดชะข้าแต่พระแม่เจ้า ขอได้โปรดพระราชทานอภัย แก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูลสิ่งที่ได้ยิน หรือได้เห็นมาในสำนักพระราชโอรส แด่พระองค์.

๕๗. อภยำ สมฺม เต ทมฺมิ
อภีโต ภณ สารถิ
ยนฺเต สุตำ วา ทิฏฺฐำ วา
ราชปุตฺตสฺส สนฺติเก.

๕๗. ดูกรนายสารถีผู้สหาย เราให้อภัยท่านอย่ากลัวเลย จงพูดสิ่งที่ท่านได้ยินมา ได้เห็นมา ในสำนักพระราชโอรสเรา.

๕๘. น โส มูโค น โส ปกฺโข
วิสฺสฏฺฐวจโน จ โส
รชฺชสฺส กิร โส ภีโต
อกรา อาลเย พหู.

๕๘. พระราชโอรสนั้น มิได้ทรงเป็นใบ้ มิได้เป็นง่อยเปลี้ย มีพระวาจาสละสลวย ทราบว่า พระองค์ทรงกลัวต่อการครองราชสมบัติ จึงได้ทรงทำการลวงเป็นอันมาก.

๕๙. ปุริมำ สรติ โส ชาตึ
ยตฺถ รชฺชมการยิ
การยิตฺวา ตหึ รชฺชำ
ปาปตฺถ นิรยำ ภุสำ.

๕๙. พระองค์ทรงระลึกถึงชาติก่อน ที่พระองค์ได้เสวยราชสมบัติ พระองค์ได้เสวยราชสมบัติ ในกาลนั้นแล้ว ต้องไปตกนรกอันกล้าแข็ง.

๖๐. วีสติ เจว วสฺสานิ
ตหึ รชฺชมการยิ

๖๐. พระองค์ได้เสวยราชสมบัติ ในกาลนั้น ๒๐ ปี พระองค์ต้องหมกไหม้

๑ - ๒๕ น.-ก. ๑๓-๑๔ เตมิยชาดก

อสีติวสฺสสหสฺสานิ
นิรยมฺหิ อปจฺจิ โส.

อยู่ในนรกสิ้นแปดหมื่นปี.

๖๑. ตสฺส รชฺชสฺส โส ภีโต
มา มํ รชฺเชภิเสจยุ์
ตสฺมา ปิตุ จ มาตุ จ
สนฺติเก น ภณี ตทา.

๖๑. พระองค์ ทรงกลัวต่อการเสวยราช-สมบัตินั้น (จึงตั้งจิตอธิษฐานว่า) ขอชนทั้งหลาย อย่าพึงอภิเษกเรา ในราชสมบัติเลย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงไม่ตรัสในราชสำนักของพระชนก และพระชนนีในกาลนั้น.

๖๒. องฺคปจฺจงฺคสมฺปนฺโน
อาโรหปริณาหวา
วิสฺสฏฺฐวจโน ปณฺโฑ
มคฺเค สคฺคสฺส ติฏฺฐติ.

๖๒. พระราชโอรส ทรงสมบูรณ์ด้วยองคาพยพ มีพระรูปสมบัติงดงามสมส่วน มีพระวาจาสละสลวย มีพระปัญญา (เฉียบแหลม) ทรงดำรงอยู่ในทางสวรรค์.

๖๓. สเจ ตฺวํ ทฏฺฐุกามาสิ
ราชปุตฺตํ ตวตฺรชํ
เอหิ ตํ ปาปยิสฺสามิ
ยตฺถ สมฺมติ เตมิโย.

๖๓. ถ้าพระแม่เจ้า ปรารถนาจะทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรส ของพระองค์ ขอพระองค์เสด็จมาเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจักเชิญเสด็จพระแม่เจ้าไปให้ถึงสถานที่ ซึ่งพระเตมิยะประทับอยู่.

๖๔. โยชยนฺตุ รเถ อสฺเส
กจฺฉํ นาเค นิพนฺธถ
อุทีรยนฺตุ สงฺขปณฺฑวา
นทนฺตุ เอกโปกฺขรา.

๖๔. เจ้าหน้าที่ทั้งหลายจงเทียมรถ จงเทียมม้า จงผูกเครื่องประดับช้าง จงประโคมสังข์ และบัณเฑาะว์ จงตีกลองหน้าเดียว.

๖๕. นทนฺตุ เภริสนฺนทฺธา
วคฺคู นทนฺตุ ทุนฺทุภี

๖๕. จงตีกลองสองหน้าและรำมะนา อันไพเราะ ขอชาวนิคมทั้งหลาย จง

เนคมา จ มं อนฺเวนฺตุ
คจฺฉํ ปุตฺตนิวาทโก.

ตามเรามา เราจักไปให้โอวาท แก่พระราชโอรส.

๖๖. โอโรธา จ กุมารา จ
เวสิยานา จ พฺราหฺมณา
ขิปฺปํ ยานานิ โยเชนฺตุ
คจฺฉํ ปุตฺตนิวาทโก.

๖๖. นางสนมทั้งหลาย กุมารบริวารทั้งหลาย พวกพ่อค้าและพราหมณ์ทั้งหลาย จงตระเตรียมยานโดยพลัน เราจักไปให้โอวาท แก่พระราชโอรส.

๖๗. หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา
รถิกา ปตฺติการกา
ขิปฺปํ ยานานิ โยเชนฺตุ
คจฺฉํ ปุตฺตนิวาทโก.

๖๗. พวกกองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ และกองพลราบ จงรีบเทียมยาน เราจักไปให้โอวาท แก่พระราชโอรส.

๖๘. สมาคตา ชานปทา
เนคมา จ สมาคตา
ขิปฺปํ ยานานิ โยเชนฺตุ
คจฺฉํ ปุตฺตนิวาทโก.

๖๘. ชาวชนบทและชาวนิคมมาพร้อมกันแล้ว จงรีบตระเตรียมยาน เราจักไปให้โอวาทแก่พระราชโอรส.

๖๙. อสฺเส จ สารถี ยุตฺเต
สินฺธเว สีฆวาหเน
ราชทฺวารํ อุปาคญฺฉุ
ยุตฺตา เทว อิเม หยา.

๖๙. เหล่าสารถีจูงม้าที่เทียมรถ และม้าสินธพ ซึ่งเป็นพาหนะประเภทเร็ว มายังประตูพระราชวัง แล้วกราบทูลว่า ได้เทียมม้าเหล่านี้แล้ว พระเจ้าข้า.

๗๐. ถูลา ชเวน หายนฺติ
กีสา หายนฺติ ถามสา
กีเส ถูเล วิวชฺชิตฺวา
สํสฏฺฐา โยชิตา หยา.

๗๐. ม้าอ้วนไม่มีความว่องไว ม้าผอมไม่มีเรี่ยวแรง เว้นม้าผอม และม้าอ้วนเสีย เลือกเทียมแต่ม้า(สมบูรณ์).

๗๑. ตโต ราชา ตรมาโน
ยุตฺตมารุยฺห สินฺธวํ
อิตฺถาคารํ อชฺฌภาสิ
สพฺพา ว อนุยาถ มํ.

๗๑. ลำดับนั้น พระราชา(กาสิกราช)เสด็จรีบเร่ง ขึ้นประทับม้าสินธพ ที่เทียมแล้ว ตรัสกับนางสนมว่า พวกเธอทั้งหมดทีเดียว จงตามเรามา.

๗๒. วาลวีชนิมุณฺหิสํ
ขคฺคํ ฉตฺตํ ปณฺหรุ
อุปาที รถมารุยฺห
สุวณฺเณหิ อลงฺกตา.

๗๒. พระราชารับสั่งว่า จงเตรียมเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คือพัดวาลวีชนี อุณหิส พระขรรค์ เศวตฉัตรและฉลองพระบาท อันประดับด้วยทอง (ให้ขน) ขึ้นรถไปด้วย.

๗๓. ตโต จ ราชา ปายาสิ
ปุรกฺขิตฺวา สารถึ
ขิปฺปเมว อุปาคญฺฉิ
ยตฺถ สมฺมติ เตมิโย.

๗๓. ลำดับนั้นแล พระราชาตรัสสั่งให้นายสารถีนำทางเสด็จขบวนเข้าไปถึงสถานที่ ที่พระเตมียราชฤาษีประทับอยู่โดยพลัน.

๗๔. ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺตํ
ชลนฺตมิว เตชสา
ขตฺตสงฺฆปริพฺยุฬฺหํ
เตมิโย เอตทพฺรวิ.

๗๔. ฝ่ายพระเตมียราชฤาษีทอดพระเนตรเห็นพระชนกนาถ กำลังเสด็จมาดุจทรงรุ่งเรือง ด้วยพระเดชานุภาพ ทรงแวดล้อมด้วยหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาอำมาตย์ราชบริวาร จึงถวายพระพรคำนั้นว่า.

๗๕. กจฺจิ นุ ตาต กุสลํ
กจฺจิ ตาต อนามยํ
กจฺจิ เต ราชกญฺญาโย
อโรคา มยฺห มาตโร.

๗๕. ขอถวายพระพรมหาบพิตร ทรงปราศจากพระโรคาพาธหรือ ทรงพระสำราญดีหรือ พระราชกัญญาทั้งหลายของพระองค์ และพระราชชนนี ของอาตมภาพ ไม่มีพระโรคาพาธหรือ.

๗๖. กุสลญฺเจว เม ปุตฺต
อโถ ปุตฺต อนามยํ
สพฺเพ (จ) เม ราชกญฺญาโย
อโรคา ตุยฺห มาตโร.

๗๖. ดูกรพระลูกรัก หม่อมฉันไม่มีโรคาพาธ มีสุขสำราญดี พระราชกัญญาทั้งปวง ของหม่อมฉันและพระมารดาของพระลูกรักไม่มีโรคาพาธ.

๗๗. กจฺจิ อมฺชฺโป ตาต
กจฺจิ เต สุรมปฺปิยํ
กจฺจิ สจฺเจ จ ธมฺเม จ
ทาเน เต รมตี มโน.

๗๗. มหาบพิตรพระองค์ไม่เสวยน้ำจัณฑ์หรือ มหาบพิตรไม่ทรงโปรดปรานน้ำจัณฑ์หรือ พระราชหฤทัยมหาบพิตร ทรงยินดีในสัจจะ ในธรรมและในทานแลหรือ.

๗๘. อมฺชฺโป จาหํ ปุตฺต
อโถ เม สุรมปฺปิยํ
อโถ สจฺเจ จ ธมฺเม จ
ทาเน เม รมตี มโน.

๗๘. ดูกรพระลูกรัก หม่อมฉันไม่ดื่มน้ำจัณฑ์ หม่อมฉันไม่ชอบน้ำจัณฑ์ อนึ่งเล่า ใจของหม่อมฉันก็ยังยินดีในสัจจะ ในธรรม และในทานอยู่.

๗๙. กจฺจิ อโรคํ โยคฺคนฺเต
กจฺจิ วหติ พาหนํ
กจฺจิ เต พฺยาธิโย นตฺถิ
สรีรสฺสุปตาปิยา.[๑]

๗๙. ขอถวายพระพร พาหนะ (มีม้าเป็นต้น) ของมหาบพิตรที่เขาเทียมแล้ว ไม่มีโรคหรือ นำอะไร ๆ ไปได้หรือ มหาบพิตรไม่มีพยาธิที่เข้าไปแผดเผาพระสรีระแลหรือ.

๘๐. อโถ อโรคํ โยคฺคํ เม
อโถ วหติ วาหนํ
อโถ เม พฺยาธิโย นตฺถิ
สรีรสฺสุปตาปิยา.[๑]

๘๐. ดูกรพระลูกรัก พาหนะ(มีม้าเป็นต้น) ของหม่อมฉันที่เทียมแล้ว ไม่มีโรค นำอะไร ๆ ไปได้ หม่อมฉันไม่มีพยาธิเข้าไปแผดเผาสรีระ.

๑-๑ ฉ. อิ. สรีรสฺสุปตาปนา.

๘๑. กจฺจิ อนฺตา จ เต ผีตา
มชฺเฌ จ พหลา ตว
โกฏฺฐาคารญฺจ โกสญฺจ
กจฺจิ เต ปฏิสณฺฐิตํ.

๘๑. ขอถวายพระพร ปัจจันตชนบทของมหาบพิตรยังเจริญดีอยู่หรือ ความนิคมในท่ามกลางรัฐสีมา ของมหาบพิตร ยังแน่นหนาดีหรือ ฉางหลวงและท้องพระคลังของมหาบพิตร ยังบริบูรณ์ดีอยู่หรือ.

๘๒. อโถ อนฺตา จ เม ผีตา
มชฺเฌ จ พหลา มม
โกฏฺฐาคารญฺจ โกสญฺจ
สพฺพํ เม ปฏิสณฺฐิตํ.

๘๒. ดูกรพระลูกรัก ปัจจันตชนบท ของหม่อมฉันยังเจริญดีอยู่ ความนิคมในท่ามกลางรัฐสีมา ของหม่อมฉันยังแน่นหนาดีอยู่ ฉางหลวงและท้องพระคลังของหม่อมฉันยังบริบูรณ์ดี.

๘๓. สุวาคตนฺเต มหาราช
อโถ เต อทุราคตํ
ปติฏฺฐาเปนฺตุ ปลฺลงฺกํ
ยตฺถ ราชา นิสกฺกติ.

๘๓. ขอถวายพระพร มหาราชบพิตรเสด็จมาดีแล้ว อนึ่งมหาบพิตรไม่ได้เสด็จมาร้าย ขอราชบุรุษทั้งหลายจงจัดตั้งบัลลังก์ ถวายให้พระราชาประทับเถิด.

๘๔. อิเธว เต นิสีทสฺสุ
นิยเต ปณฺณสนฺถเร
เอตฺโต อุทกมาทาย
ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เต.

๘๔. (ขอถวายพระพร) ขอมหาบพิตรจงประทับนั่ง ณ เครื่องลาดใบไม้ที่เขากำหนดปูลาดไว้ถวายมหาบพิตร ณ ที่นี้ จงทรงตักน้ำจากภาชนะนี้ล้างพระบาททั้งสอง ของมหาบพิตรเถิด.

๘๕. อิทมฺปิ ปณฺณกํ มยฺหํ
รนฺทํ ราช อโลณกํ

๘๕. (ขอถวายพระพร) ข้าแต่พระราชา ใบหมากเม่าของอาตมภาพนี้ เป็น

ปริภุญฺช มหาราช
ปาหุโน เมสิ อาคโต.
ของสุก ไม่มีรสเค็ม ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์ ผู้เป็นแขกพิเศษของอาตมภาพ ผู้มาถึงแล้วจงเสวยเถิด.

๘๖. น จาหํ ปณฺณกํ ภุญฺเช
น เหตํ มยฺห โภชนํ
สาลีนํ โอทนํ ภุญฺเช
สุจิมํสูปเสจนํ.
๘๖. หม่อมฉัน ไม่บริโภคใบหมากเม่า โภชนะของหม่อมฉัน ไม่ใช่อย่างนี้ หม่อมฉันบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาลี ผสมกับมังสะอันสะอาด.

๘๗. อจฺเฉรกํ มํ ปฏิภาติ
เอกกมฺปิ รโหคตํ
อีทิสํ ภุญฺชมานานํ
เกน วณฺโณ ปสีทติ.
๘๗. ความอัศจรรย์ ย่อมแจ่มแจ้งกะหม่อมฉัน เพราะได้เห็นพระลูกรักอยู่ในที่ลับแต่ผู้เดียวเหตุไรผิวพรรณของผู้บริโภคอาหารเช่นนี้จึงผ่องใส.

๘๘. เอโก ราช นิปชฺชามิ
นิยเต ปณฺณสนฺถเร
ตาย เม เอกเสยฺยาย
ราช วณฺโณ ปสีทติ.
๘๘. ขอถวายพระพร ข้าแต่มหาบพิตร อาตมภาพนอนคนเดียว บนเครื่องลาดใบไม้ ที่เขากำหนดปูลาดไว้ ผิวพรรณของอาตมภาพ ย่อมผ่องใสด้วยการนอนคนเดียวนั้น.

๘๙. น จ เนตฺตี สพนฺธา เม
ราชรกฺขา อุปฏฺจิตา
ตาย เม เอกเสยฺยาย
ราช วณฺโณ ปสีทติ.
๘๙. ขอถวายพระพร การรักษาทางราชการที่ต้องผูกเหน็บดาบสำหรับอาตมภาพ ไม่ปรากฏ ผิวพรรณของอาตมภาพ ย่อมผ่องใสด้วยการนอนคนเดียวนั้น.

๙๐. อตีตํ นานุโสจามิ
นปฺปชปฺปามนาคตํ
๙๐. (ขอถวายพระพร) อาตมภาพไม่ตามเศร้าโศกถึงอารมณ์ที่ล่วงแล้ว

ปจฺจุปฺปนฺเนน ยาเปมิ
เตน วณฺโณ ปสีทติ.

ไม่ปรารถนาถึงอารมณ์ ที่ยังไม่มา ถึงยังอัตภาพให้เป็นไปอยู่ ด้วยเหตุเกิดขึ้นเฉพาะหน้า เพราะฉะนั้น ผิวพรรณ ของอาตมภาพจึงผ่องใส.

๙๑. อนาคตปฺปชปฺปาย
อตีตสฺสานุโสจนา
เอเตน พาลา ทุสฺสนฺติ
นาโฬว หริโต ลุโต.

๙๑. (ขอถวายพระพร) ชนพาลทั้งหลาย ย่อมเหือดแห้ง เพราะปรารถนาอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง เพราะตามเศร้าโศก ถึงอารมณ์ที่ล่วงมาแล้ว เปรียบเหมือนไม้อ้ออันเขียวสด ถูกถอนทิ้งไว้ในที่แดด ฉะนั้น.

๙๒. หตฺถานีกำ รถานีกำ
อสฺเส ปตฺติญฺจ วมฺมิโน
นิเวสนานิ รมฺมานิ
อหำ ปุตฺต ททามิ เต.

๙๒. ดูกรพระลูกรัก หม่อมฉันขอมอบกองพลช้าง กองพลรถ กองพลม้า กองพลราบ กองพลผูกเกราะ และพระราชนิเวศน์ อันเป็นสถานที่รื่นรมย์ แก่พระลูกรัก.

๙๓. อิตฺถาคารญฺจ เต ทมฺมิ
สพฺพาลงฺการภูสิตำ
ตา ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ
ตฺวำ โน ราชา ภวิสฺสติ.

๙๓. ดูกรพระลูกรัก หม่อมฉันขอมอบนางสนมกำนัล ผู้ประดับประดาด้วยเครื่องอลังการพร้อมสรรพ ขอพระลูกรัก จงปกครองนางสนมกำนัลเหล่านั้นเถิด พระลูกรัก จงเป็นพระราชาของหม่อมฉันทั้งหลายเถิด.

๙๔. กุสลา นจฺจคีตสฺส
สิกฺขิตา จตุริตฺถิโย

๙๔. (ดูกรพระลูกรัก) สตรีทั้ง ๔ เป็นผู้ฉลาดในการฟ้อนรำ และขับร้อง

กาเม ตํ รมยิสฺสนฺติ
กึ อรญฺเญ กริสฺสสิ.

ศึกษาดีแล้ว (ในหน้าที่ของหญิง) จักให้ลูกยินดีในกามารมณ์ พระลูกรัก จักทำประโยชน์อะไรในป่าเล่า.

๙๕. ปฏิราชูหิ เต กญฺญา
อานยิสฺสํ อลงฺกตา
ตาสุ ปุตฺเต ชเนตฺวา
อถ ปจฺฉา ปพฺพชิสฺสสิ.

๙๕. (ดูกรพระลูกรัก) หม่อมฉันจักนำนางราชกัญญาจากพระราชาเหล่าอื่นผู้ประดับดีแล้วมา พระลูกรักให้พระโอรสทั้งหลายเกิด ในหญิงเหล่านั้นแล้ว ต่อมาภายหลัง จึงค่อยบวชเถิด.

๙๖. ยุวา จ ทหโร จาสิ
ปฐมุปฺปตฺติโต สุสู
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทนฺเต
กึ อรญฺเญ กริสฺสสิ.

๙๖. ข้าแต่พระลูกรัก ผู้ทรงพระเจริญพระลูกเจ้า ยังทรงพระเยาว์หนุ่มแน่น ตั้งอยู่ในปฐมวัย พระเกศายังดำสนิท จงเสวยราชสมบัติพระองค์ จักทำประโยชน์อะไรในป่าเล่า.

๙๗. ยุวา จเร พฺรหฺมจริยํ
พฺรหฺมจารี ยุวา สิยา
ทหรสฺส หิ ปพฺพชฺชา
เอตํ อิสีภิ วณฺณิตํ.

๙๗. (ขอถวายพระพร) คนหนุ่มควรประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เป็นปกติ ควรเป็นคนหนุ่ม เพราะว่าการบวชของคนหนุ่มเช่นนั้น ท่านผู้แสวงหาคุณธรรมทั้งหลายสรรเสริญแล้ว.

๙๘. ยุวา จเร พฺรหฺมจริยํ
พฺรหฺมจารี ยุวา สิยา
พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ
นาหํ รชฺเชนมตฺถิโก.

๙๘. (ขอถวายพระพร) คนหนุ่มควรประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เป็นปกติ ควรเป็นคนหนุ่ม อาตมภาพจักประพฤติ

อรรถกถาชาดก ภาคที่ ๒๑ - ๒๓

พรหมจรรย์ อาตมภาพหาต้องการราชสมบัติไม่.

๙๙. ปสฺสามิ โวหํ ทหรํ
อมฺม ตาต วทนฺตรํ
กิจฺฉาลทฺธํ ปิยํ ปุตฺตํ
อปฺปตฺวา ชรํ มตํ.

๙๙. (ขอถวายพระพร) อาตมภาพเห็นเด็กชาย ผู้เป็นบุตรที่รักที่ได้มาโดยยาก ซึ่งเรียกท่านทั้งหลายว่า แม่พ่อ ยังไม่แก่ ก็ตายเสียแล้ว.

๑๐๐. ปสฺสามิ โวหํ ทหรึ
กุมารึ จารุทสฺสนึ
นววํสกลีรํ ว
ปลุตฺตํ[๑] ชีวิตกฺขยํ.

๑๐๐. (ขอถวายพระพร) อาตมภาพเห็นเด็กหญิงของท่านทั้งหลาย ผู้สวยงามน่าดู น่าชม มีการสิ้นไปแห่งชีวิตเหมือนหน่อไม้ไผ่ ที่ถูกถอนแล้ว ฉะนั้น.

๑๐๑. ทหราปิ หิ มียนฺติ
นรา จ อถ นาริโย
ตตฺถ โก วิสฺสเส
โปโส 'ทหโรมฺหี'ติ ชีวิเต.

๑๐๑. (ขอถวายพระพร) จริงอยู่ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม แม้ยังหนุ่มสาวก็ตายได้เหมือนกัน ใครเล่าจะพึงวางใจในชีวิตนั้นว่า 'เรายังเป็นหนุ่มสาว'.

๑๐๒. ยสฺส รตฺยา วิวสาเน[๒]
อายุ อปฺปตรํ สิยา
อปฺโปทเกว มจฺฉานํ
กินฺนุ โกมารกํ ตหึ.

๑๐๒. (ขอถวายพระพร) อายุของคนเป็นของน้อยนัก เพราะวันคืนล่วงไป ๆ เปรียบเหมือนอายุของฝูงปลาในน้ำน้อย ฉะนั้น ความเป็นกุมารในวัยนั้น จักทำอะไรได้.

---

๑ ฉ. ปลุคฺคึ.
๒ ก. รตฺยาธิวาเสน.

๑๐๓. นิจฺจมพฺภาหโต โลโก
นิจฺจญฺจ ปริวาริโต
อโมฆาสุ วชนฺตีสุ
กึ มํ รชฺเชภิสิญฺจสิ.

๑๐๓. (ขอถวายพระพร) สัตวโลก ถูกครอบงำและถูกห้อมล้อมอยู่ เป็นนิตย์ เมื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เป็นไปอยู่ มหาบพิตรจะอภิเษกอาตมภาพในราชสมบัติทำไม.

๑๐๔. เกนมพฺภาหโต[๑] โลโก
เกน จ ปริวาริโต
กาโย อโมฆา คจฺฉนฺติ
ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต.

๑๐๔. สัตวโลกอันอะไรครอบงำไว้และอันอะไรห้อมล้อมไว้ อะไรชื่อว่าสิ่งไม่เป็นประโยชน์เป็นไปอยู่ พระลูกเจ้าอันหม่อมฉันถามแล้ว จงบอกข้อนั้น แก่หม่อมฉัน.

๑๐๕. มจฺจุนาพฺภาหโต โลโก
ชราย ปริวาริโต
รตฺโย อโมฆา คจฺฉนฺติ
เอวํ ชานาหิ ขตฺติย.

๑๐๕. (ขอถวายพระพร) สัตวโลกอันความตายครอบงำไว้ และอันความแก่ห้อมล้อมไว้ ราตรีชื่อว่า สิ่งไม่เป็นประโยชน์เป็นไป ข้าแต่มหาบพิตรผู้บรมกษัตริย์ คงทรงทราบอย่างนี้.

๑๐๖. ยถาปิ ตนฺเต วิตนฺเต
ยํ ยเทวปวฺยหติ[๒]
อปฺปกํ โหติ เวตพฺพํ
เอวํ มจฺจาน ชีวิตํ.

๑๐๖. เมื่อด้ายอันช่างหูกกำลังทอ ช่างหูกทอไปได้เท่าใด ๆ ส่วนที่จะต้องทอก็ยังเหลืออยู่น้อยเข้าเท่านั้น ๆ ฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ที่เหลืออยู่ก็น้อยเข้าฉันนั้น.

---

๑ ฉ. เกน มพฺภาหโต.
๒ ฉ. ยํ ยเทวูปวียติ.

๑๐๗. ยถา วาริวโห ปูโร
คจฺฉํ น ปริวตฺตติ
เอวมายุ มนุสฺสานํ
คจฺฉํ น ปริวตฺตติ.

๑๐๗. แม่น้ำที่เต็มฝั่ง มีแต่ไหลลง(สู่ที่ต่ำ) ไม่ไหลกลับที่สูง ฉันใด อายุของมนุษย์ทั้งหลาย ก็มีแต่ล่วงไป ไม่ถอยหลังกลับมา(เป็นเด็กอีก)ฉันนั้น.

๑๐๘. ยถา วาริวโห ปูโร
วเห รุกฺเขปกูลเช
เอวํ ชราย มรเณน
วุยฺหนฺเต สพฺพปาณิโน.

๑๐๘. แม่น้ำที่ล้นฝั่ง พึงพัดพาเอาต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่ง (ให้หักโค่น)ไป ฉันใด ความแก่และความตาย ย่อมพัดพาเอาสัตว์ทั้งปวงไป (ให้ถึงความแตกดับ) ฉันนั้น.

๑๐๙. หตฺถานีกํ รถานีกํ
อสฺเส ปตฺติญฺจ วมฺมิโน
นิเวสนานิ รมฺมานิ
อหํ ปุตฺต ททามิ เต.

๑๐๙. ดูกรพระลูกรัก หม่อมฉันขอมอบกองพลช้าง กองพลรถ กองพลม้า กองพลราบ กองพลโล่ และพระราชนิเวศน์ อันเป็นสถานรื่นรมย์แก่พระลูกรัก.

๑๑๐. อิตฺถีคารญฺจ เต ทมฺมิ
สพฺพาลงฺการภูสิตํ
ตา ปุตฺต ปฏิปชฺชสฺสุ
ตฺวํ โน ราชา ภวิสฺสสิ.

๑๑๐. ดูกรพระลูกรัก หม่อมฉันขอมอบนางสนมกำนัล ผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง ขอพระลูกจงปกครองนางสนมกำนัลเหล่านั้น จงเป็นพระราชา ของหม่อมฉันทั้งหลาย.

๑๑๑. กุสลา นจฺจคีตสฺส
สิกฺขิตา จตุริตฺถิโย
กาเม ตํ รมยิสฺสนฺติ
กึ อรญฺเญ กริสฺสสิ.

๑๑๑. หญิงทั้ง ๔ คน เป็นคนฉลาดในการฟ้อนรำและขับร้อง ศึกษาแล้ว (ในหน้าที่ของหญิง) จักให้พระลูกรักรื่นรมย์ในกามคุณ พระลูกรักจักทำประโยชน์อะไรในป่าเล่า.

๑๑๒. ปฏิราชูหิ เต กญฺญา
อานยิสฺสํ อลงฺกตา
ตาสุ ปุตฺเต ชเนตฺวาน
อถ ปจฺฉา ปพฺพชิสฺสสิ.

๑๑๒. หม่อมฉันจักนำนางราชกัญญาจากพระราชาเหล่าอื่น ผู้ประดับตกแต่งแล้วมาให้แก่พระลูก พระลูกรัก ให้พระโอรสเกิดในหญิงเหล่านั้นหลายคนแล้ว ต่อมาภายหลัง จึงค่อยบวชเถิด.

๑๑๓. ยุวา จ ทหโร จาสิ
ปฐมุปฺปตฺติโต สุสู
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทนฺเต
กึ อรญฺเญ กริสฺสสิ.

๑๑๓. พระลูกรัก เจ้ายังทรงพระเยาว์หนุ่มแน่น ตั้งอยู่ในปฐมวัย พระเกศายังดำสนิท จงเสวยราชสมบัติก่อนเถิด ข้าแต่พระลูกเจ้า ผู้ทรงพระเจริญพระลูกรักจักทำประโยชน์อะไรในป่าเล่า.

๑๑๔. โกฏฺฐาคารญฺจ โกสญฺจ
พาหนานิ พลานิ จ
นิเวสนานิ รมฺมานิ
อหํ ปุตฺต ททามิ เต.

๑๑๔. พระลูกรัก หม่อมฉันขอมอบฉางหลวง พระคลัง พาหนะ พลนิกาย และพระราชนิเวศน์อันน่ารื่นรมย์ แก่พระลูกรัก.

๑๑๕. โคมณฺฑลปริพฺยุโฬฺห
ทาสีสงฺฆปุรกฺขิโต
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทนฺเต
กึ อรญฺเญ กริสฺสสิ.

๑๑๕. พระลูกรัก แวดล้อมด้วยนางราชกัญญาอันงดงาม เป็นมณฑลห้อมล้อมด้วยหมู่หญิงรับใช้ จงเสวยราชสมบัติก่อนเถิด จักทำประโยชน์อะไรในป่าเล่า.

๑๑๖. กึ มํ ธเนน ชิยฺเยถ
กึ ภริยาย มริสฺสติ
กึ โยพฺพเนน ชิณฺเณน
ยํ ชรายาภิภุยฺยเต.

๑๑๖. (ขอถวายพระพร) มหาบพิตรจะให้อาตมภาพเสื่อมไป เพราะทรัพย์ทำไม บุคคลจักตายเพราะภรรยาทำไม ประโยชน์อะไรด้วยความ

เป็นหนุ่มซึ่งจะต้องแก่อีก ทำไมจะต้องไปให้ชราครอบงำด้วยเล่า.

๑๑๗. ตตฺถ กา นนฺทิ กา ขิฑฺฑา
กา รติ กา ธเนสนา
กึ เม ปุตฺเตหิ ทาเรหิ
ราช มุตฺโตสฺมิ พนฺธนา.

๑๑๗. (ขอถวายพระพร) อะไรเป็นความยินดี อะไรเป็นการเล่น อะไรเป็นความเพลิดเพลิน และจะแสวงหาทรัพย์ทำไม สำหรับอาตมภาพบุตรและภรรยา จะมีประโยชน์อะไรในโลกนั้น ขอถวายพระพร อาตมภาพ เป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูก.

๑๑๘. โยหํ เอวํ ปชานามิ
มจฺจุ เม นปฺปมชฺชติ
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส
กา รติ กา ธเนสนา.

๑๑๘. (ขอถวายพระพร) อาตมภาพย่อมรู้อย่างนี้ว่า มัจจุราชย่อมไม่ประมาทต่ออาตมภาพ เมื่ออาตมภาพถูกความตายครอบงำแล้ว จะมีความยินดีอะไร และจะแสวงหาทรัพย์อะไร.

๑๑๙. ผลานมิว ปกฺกานํ
นิจฺจํ ปตนโต ภยํ
เอวํ ชาตานมจฺจานํ
นิจฺจํ มรณโต ภยํ.

๑๑๙. (ขอถวายพระพร) ผลไม้ที่สุกแล้วมีภัย เพราะร่วงหล่นอยู่เป็นนิตย์ฉันใด สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดแล้ว ก็มีภัยแต่ความตายเป็นนิตย์ฉันนั้น.

๑๒๐. สายเมเก น ทิสฺสนฺติ
ปาโต ทิฏฺฐา พหู ชนา
ปาโต เอเก น ทิสฺสนฺติ
สายํ ทิฏฺฐา พหู ชนา.

๑๒๐. (ขอถวายพระพร) ชนเป็นอันมากได้พบกันในเวลาเช้า แต่พอตกเย็นก็ไม่เห็นหน้ากันเสียแล้ว ชนเป็นอันมากได้พบกันในเวลาเย็น พอเวลาเช้าก็ไม่เห็นกันเสียแล้ว.

๑๒๑. อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ
โก ชญฺญา มรณํ สุเว
น หิ โน สงฺครนฺเตน
มหาเสเนน มจฺจุนา.

๑๒๒. โจรา ธนสฺส ปตฺเถนฺติ
ราช มุตฺโตสฺมิ พนฺธนา
เอหิ ราช นิวตฺตสฺสุ
นาหํ รชฺเชนมตฺถิโก"ติ.

เตมิยชาตกํ ปฐมํ.

๑๒๑. บุคคลควรรีบทำความเพียรในวันนี้ ทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่า ความตาย จะมีในวันพรุ่งนี้ เพราะความผัดเพี้ยนกับมัจจุราช ผู้มีเสนาใหญ่นั้นไม่มีเลย.

๑๒๒. ขอถวายพระพร โจรทั้งหลาย ย่อมปรารถนาทรัพย์ อาตมภาพเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูก ขอถวายพระพร เชิญมหาบพิตรเสด็จกลับเสียเถิด อาตมภาพไม่มีความต้องการด้วยราชสมบัติ".

จบเตมิยชาดก ที่ ๑.

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย
มหานิบาต

๑. เตมิยชาตกวณฺณนา (๕๓๘)

มา **ปณฺฑิจฺจยํ วิภาวยาติ** อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มหาภิเนกฺขมฺมปารมี[๑] อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภควโต มหาภิเนกฺขมฺมปารมี[๒] วณฺณยนฺตา นิสีทึสุ. สตฺถา ทิพฺพโสเตน[๓] ตํ สุตฺวา คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ธมฺมสภายํ[๓] อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว มม ปูริตาปารมิสฺส รชฺชํ ฉฑฺเฑตฺวา มหาภินิกฺขมนํ นาม อจฺฉริยํ. อหํ หิ ปุพฺเพ อปริปกฺเก ญาเณ ปารมิโย

๑. พรรณนาเตมิยชาดก (๕๓๘)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภมหาภิเนกขัมมบารมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ท่านจงอย่าแสดงความที่ตนเป็นคนฉลาด** ดังนี้.

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งพวกภิกษุนั่งประชุมกันในธรรมสภา พรรณนาถึงพระมหาภิเนกขัมมบารมี ของพระผู้มีพระภาคอยู่. พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นด้วยทิพยโสต เสด็จออกจากพระคันธกุฎีไปยังธรรมสภาแล้ว ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่เราบำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยม ทิ้งราชสมบัติออก

---

๑ ฉ. มหาภินิกฺขมนํ.
๒ ฉ. เนกฺขมฺมปารมึ.
๓-๓ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ปูเรนฺโตปิ รชฺชํ ฉฑฺเฑตฺวา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขนฺโตเยวา"ติ วตฺวา ตุณฺหี อโหสิ,[๑] เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ :

มหาภิเนษกรมณ์ในบัดนี้นั่นแล ไม่น่าอัศจรรย์เลย. ด้วยว่าเราเมื่อก่อน แม้กำลังบำเพ็ญบารมีอยู่ในเมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ก็ยังละทิ้งราชสมบัติออกมหาภิเนษกรมณ์ได้ทีเดียว" ดังนี้ แล้วได้ทรงดุษณีภาพอยู่ อันภิกษุเหล่านั้น กราบทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า :

อตีเต ภิกฺขเว[๒] พาราณสิยํ กาสิกราชา นาม ธมฺเมน สเมน[๓] รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺส โสฬสสหสฺสา นาฏกิตฺถิโย[๔] อเหสุ. ตาสุ เอกาปิ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลภติ.[๕] ตทา[๖] นาครา "อมฺหากํ รญฺโญ วํสานุรกฺขิโต[๗] เอโก ปุตฺโตปิ นตฺถี"ติ **กุสลชาตเก**[๘] อาคตนเยเนว ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา ราชานํ "เทว ปุตฺตํ ปตฺเถถา"ติ อาหํสุ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชาทรงพระนามว่า พระเจ้ากาสิกราช เสด็จครองราชสมบัติ โดยธรรม สม่ำเสมอในพระนครพาราณสี พระองค์มีพระสนมนารี สำหรับฟ้อนรำ ประมาณหมื่นหกพันนาง. บรรดาพระสนมเหล่านั้น แม้พระสนมคนหนึ่งก็ไม่ได้โอรสหรือธิดาเลย. ครั้งนั้น ชาวพระนครพูดกันว่า "พระราชาของพวกเรา ไม่มีพระราชโอรส

---

๑ ฉ. ตุณฺหี อโหสีติ ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
๒ ฉ. กาสิรฏฺเฐ.
๓ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.
๔ ฉ. อิตฺถิโย.
๕ ฉ. น ลภิ.
๖ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.
๗ ฉ. วํสานุรกฺขโต.
๘ ขุ. ชา. ๒๘/๔๙. ก. กุสราชาตเก.

ตं[๑] สุตฺวา ราชา ตสฺมึ ขเณ[๑] โสพฺภสหสฺสา อิตฺถิโย ปกฺโกสาเปตฺวา[๒] "ตุเมฺห ปุตฺตं ปตฺเถถา"ติ อาณาเปสิ.

สักพระองค์เดียว ซึ่งจะสืบสันตติวงศ์" จึงพากันประชุมที่พระลานหลวง โดยนัยที่มาแล้ว**ในกุสชาดก**นั่นแล แล้วกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์จงทรงปรารถนาพระราชโอรสเถิด". พระราชาได้ทรงสดับคำของชาวเมืองนั้นแล้วในขณะนั้น จึงรับสั่งให้พระสนมนารีหมื่นหกพันนางมาเฝ้า มีพระราชบัญชาว่า "เจ้าทั้งหลาย จงปรารถนาบุตรเถิด".

ตา อิตฺถิโย จนฺทาทีนं เทวตานं อายาจนอุปฏฺฐานาทีนि กตฺวา ปตฺเถนฺติโยปि ปุตฺตं วา ธีตรं วา น ลภึสุ. อคฺคมเหสี ปนสฺส มทฺทราชธีตา จนฺทาเทวี นาม สีลสมฺปนฺนา อโหสि. ราชา "ภทฺเท ตฺวंปि ปุตฺตं ปตฺเถหี"ติ. อาณาเปสि.[๓]

พระสนมนารีเหล่านั้น พากันกระทำการอ้อนวอนและเซ่นสรวงเป็นต้น ต่อเทพเจ้าทั้งหลาย มีพระจันทร์ เป็นอาทิ แม้ปรารถนาอยู่ก็มิได้บุตรหรือธิดา. ฝ่ายพระธิดาของพระเจ้ามัททราช ทรงพระนามว่า พระนางจันทาเทวี เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้ากาสิกราชนั้น เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล. พระราชาจึงมีพระราชดำรัสว่า "ดูกรนางผู้เจริญ แม้เธอก็จงปรารถนาพระโอรสด้วย" ดังนี้.

เทวี[๔] ตสฺส รญฺโญ วจนं สุตฺวา พระราชเทวี ทรงสดับพระราชบัญชา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุณฺณมีทิวเส[๕] ของพระราชานั้นแล้ว ก็ทรงรับสนอง

๑-๑ ฉ. ราชา เตสं วจนं สุตฺวา.
๒ ฉ. อยं สทฺโท น ทิสฺสติ. ๓ ฉ. อาห.
๔-๔ ฉ. สา ปุณฺณมทิวเสน.

อุโปสถํ สมาทยิตฺวา โอมุตฺตสพฺพาภรณา[๑] จุลฺลสยเน นิปนฺนา อตฺตโน สีลํ อาวชฺชมานา "สจาหํ อขณฺฑสีลํ รกฺขามิ,[๒] อิมินา สจฺเจน ปุตฺโต เม อุปฺปชฺชตู"ติ สจฺจกิริยํ อกาสิ.

พระราชบัญชาว่า "ดีละพระเจ้าข้า" ในวันเพ็ญ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ) ก็ทรงสมาทานอุโบสถศีล ทรงเปลื้องเครื่องแต่งพระองค์บรรทมบนพระแท่นน้อย ๆ ทรงใคร่ครวญถึงศีลของพระองค์อยู่ ได้ทรงกระทำสัจกิริยาว่า "ถ้าข้าพเจ้ารักษาศีลไม่ด่างพร้อย ขอบุตรจงเกิดมีแก่ข้าพเจ้าด้วยสัจวาจานี้เถิด" ดังนี้.

ตสฺสา สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ. สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา "จนฺทาเทวี ปุตฺตํ ปตฺเถติ, หนฺทาหํ ทสฺสามิ ตสฺสา[๓] ปุตฺตนฺ"ติ ตสฺสา อนุจฺฉวิกํ ปุตฺตํ อุปธาเรนฺโต โพธิสตฺตํ ปสฺสิ.

ด้วยเดชะแห่งศีลของพระราชเทวีนั้น ภพของท้าวสักกะได้แสดงอาการร้อน. ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณาดูก็ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ทรงดำริว่า "พระนางจันทาเทวี ทรงปรารถนาพระโอรสเอาเถิด เราจักให้พระโอรสแก่พระนาง" เมื่อทรงใคร่ครวญพระโอรสที่สมควรแก่พระนาง ได้ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์.

โพธิสตฺโตปิ ตทา วีสติวสฺสานิ พาราณสิยํ รชฺชํ กาเรตฺวา ตโต จุโต อุสฺสทนิรเย[๔] นิพฺพตฺโต[๕]

ในกาลนั้น ฝ่ายพระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี สิ้น ๒๐ ปี ทรงเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิด

---

๑ ฉ อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
๒ ฉ. สจาหํ อขณฺฑสีลา.
๓ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.
๔ ก. อุสฺสุทนิรเย.
๕ ฉ. นิพฺพตฺติตฺวา.

อสีติวสฺสสหสฺสานิ ตตฺถ ปจิตฺวา ตโต จวิตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ, ตตฺถาปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จวิตฺวา อุปริเทวโลกํ คนฺตุกาโม อโหสิ.

ในอุสสทนรก ไหม้อยู่ในนรกนั้นตลอดแปดหมื่นปี เคลื่อนจากนรกนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพดาวดึงส์ ดำรงอยู่แม้ในภพนั้น ตลอดพระชนมชีพ เคลื่อนจากภพนั้น แล้วก็ทรงใคร่จะไปอุบัติยังเทวโลกชั้นสูงขึ้นไป.

อถ[๑] สกฺโก ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "มาริส ตยิ มนุสฺสโลเก อุปฺปนฺเน ปารมิโย เต ปูเรสฺสนฺติ,[๒] มหาชนสฺส จ วุฑฺฒิ ภวิสฺสติ, มาตาปิตูนํ[๓] วุฑฺฒิ ภวิสฺสติ,[๓] อยํ หิ กาสิกรญฺโญ[๔] จนฺทาเทวี นาม อคฺคมเหสี ปุตฺตํ ปตฺเถติ, ตสฺสา กุจฺฉิยํ อุปฺปชฺชาหี"ติ วตฺวา ตสฺส เจว[๕] อญฺเญสญฺจ จวนธมฺมานํ ปญฺจสตานํ เทวปุตฺตานํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิ.

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชได้เสด็จไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์นั้น แล้วตรัสว่า "ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ เมื่อท่านไปบังเกิดในมนุษยโลก บารมีของท่านจักเต็มเปี่ยม ความเจริญรุ่งเรือง จักมีแก่มหาชนและพระชนก พระชนนี ด้วยว่าพระอัครมเหสีของพระเจ้ากาสิกราช พระนามว่าพระนางจันทาเทวีนี้ ทรงปรารถนาพระโอรส ขอท่านจงไปเกิดในพระครรภ์ของพระนางนั้นเถิด" แล้วทรงถือเอาปฏิญญาของพระโพธิสัตว์ และเทพบุตรเหล่าอื่นอีก ๕๐๐ องค์ผู้จะต้องจุติ (ตามเสด็จพระโพธิสัตว์) แล้วได้เสด็จกลับไปยังที่ประทับของพระองค์ตามเดิม.

---

๑ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.
๒ ฉ. ปารมิโย จ เต ปูริสฺสนฺติ.
๓-๓ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
๔ ฉ. อยํ กาสิรญฺโญ.
๕ ฉ. ตสฺส เจวาติ ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปญฺจหิ เทวปุตฺตสเตหิ สทฺธึ[๑] จวิตฺวา สยํ ตสฺสา จนฺทาเทวิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. อิตเร ปน ปญฺจสตเทวปุตฺตา[๒] อมจฺจภริยานํ กุจฺฉิมฺหิ[๓] ปฏิสนฺธึ คณฺหึสุ.

พระโพธิสัตว์ทรงรับว่า "ดีละ" ดังนี้ พร้อมด้วยเทพบุตรทั้ง ๕๐๐ องค์ จุติ (จากเทวโลก) ส่วนพระองค์ทรงถือปฏิสนธิในพระครรโภทรของพระนางจันทาเทวีนั้น. ฝ่ายเทพบุตร ๕๐๐ นอกนี้ พากันถือปฏิสนธิในครรภ์ของภรรยาอำมาตย์ทั้งหลายแล้ว.

ตทา จนฺทาเทวิยา กุจฺฉิ วชิรปุณฺณา วิย อโหสิ. สา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ. ตํ สุตฺวา ราชา ตสฺสา[๔] คพฺภปริหารํ ทาเปสิ. สา ปริปุณฺณคพฺภา[๕] ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปุณฺณํ[๖] ปุตฺตํ วิชายิ. ตทิวสเมว อมจฺจเคเหสุ อมจฺจภริยาโย[๗] ปญฺจกุมารสตานิ วิชายึสุ. ตสฺมึ ขเณ ราชา อมจฺจคณปริวุโต มหาตเล นิสินฺโน อโหสิ.

ในกาลนั้น พระอุทรของพระนางจันทาเทวี ได้เป็นเหมือนเต็มด้วยแก้ววิเชียร. พระนางทรงทราบความที่ตั้งครรภ์ จึงกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ. พระราชาพระองค์ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงโปรดให้พระราชทานเครื่องบำรุงครรภ์แก่พระนาง. พระนางทรงพระครรภ์แก่เต็มที่ แล้วก็ประสูติพระราชโอรสผู้ทรงสมบูรณ์ด้วยธัญบุญลักษณะ. ในวันนั้นนั่นเอง ภรรยาของอำมาตย์ทั้ง ๕๐๐ ก็คลอดบุตรเป็นกุมาร ๕๐๐ คน ในเรือนของอำมาตย์ทั้งหลาย. ขณะนั้น

---

๑ ฉ. เอตฺถนฺตเร เทวโลกโตติ ปาโฐ ทิสฺสติ.
๒ ฉ. เทวปุตฺตา.
๓ ฉ. กุจฺฉีสุ.
๔ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.
๕ ฉ. เอตฺถนฺตเร ทสมาสจฺจเยนาติ ปาโฐ ทิสฺสติ.
๖ ฉ. ...สมฺปนฺนํ.
๗ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.

พระราชาทรงมีหมู่อำมาตย์แวดล้อม ได้ประทับนั่ง ณ ท้องพระโรงหลวง.

อถสฺส "ปุตฺโต เต เทว ชาโต"ติ อาโรจยึสุ. เตสํ วจนํ สุตฺวา รญฺโญ ปฐมํ[๑] ปุตฺตเปมํ อุปฺปชฺชิตฺวา ฉวิยาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิ, อพฺภนฺตเรปิสฺส[๒] ปีติ อุปฺปชฺชิ, รญฺโญ อมจฺจานญฺจ[๓] หทยมฺปิ สีตลํ ชาตํ. โส อมจฺเจ ปุจฺฉิ "ตุฏฺฐา นุ โข ตุเมฺห, มม ปุตฺโต ชาโต"ติ. "กึ กเถถ เทว, มยํ ปุพฺเพ อนาถา ภเวยฺยาม, อิทานิ สนาถา ชาตา ภเวยฺยาม[๔] สามิโก โน ลทฺโธ"ติ อาหํสุ. เตสํ[๕] วจนํ สุตฺวา รญฺโญ ปีติ อุปฺปชฺชิ.

ลำดับนั้น เจ้าพนักงานกราบทูลแด่พระองค์ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระราชโอรสของพระองค์ประสูติแล้ว" พระราชา ทรงสดับคำของเจ้าพนักงานเหล่านั้น ก็ทรงเกิดความรักในพระโอรสเป็นครั้งแรก แทรกพระฉวีเป็นต้น จรดถึงเยื่อพระอัฏฐิตั้งอยู่, พระองค์ทรงเกิดปีติซาบซ่าน แม้ภายในพระราชหฤทัย แม้พระหฤทัยของพระราชา และใจของอำมาตย์ทั้งหลาย ก็เกิดความชุ่มเย็น. พระเจ้ากาสิกราชนั้น จึงตรัสถามพวกอำมาตย์ว่า "ท่านทั้งหลายมีความยินดีหรือหนอที่บุตรของเราประสูติแล้ว". พวกอำมาตย์กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระองค์ตรัสอะไร(เช่นนั้น) แต่ก่อนข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง บัดนี้ พวกข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีที่พึ่งแล้ว พวกข้าพระพุทธเจ้า

---

๑ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.
๒ ฉ. อพฺภนฺตเร.
๓ ฉ. รญฺโญ อมจฺจานญฺจาติ ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
๔ ฉ. ภเวยยามาติ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
๕ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

อถ[๑] ราชา มหาเสนาคุตฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา อาณาเปสิ "โภ มหาเสนาคุตฺต[๒] มม ปุตฺตสฺส ปริวาโร ลทฺธุํ วฏฺฏติ, คจฺฉ ตฺวํ อมจฺจเคเหสุ อชฺช ชาตทารกา เอตฺตกา[๓] นามาติ โอโลเกหี"ติ. โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา[๔] อมจฺจเคเหสุ ปญฺจทารกสตานิ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา[๔] รญฺโญ อาโรเจสิ. ตสฺส[๕] วจนํ สุณนฺตสฺส รญฺโญ ปีติ อุปฺปชฺชิ.[๕]

ได้เจ้านายแล้ว". พระราชาทรงสดับคำของอำมาตย์เหล่านั้น ทรงเกิดความปรีดาปราโมทย์

ลำดับนั้น พระราชารับสั่งให้มหาเสนาคุตตะมาเฝ้า ตรัสสั่งว่า "ดูกรมหาเสนาคุตตะผู้เจริญ โอรสของเราควรจะได้บริวาร ท่านจงไปตรวจดูว่า เด็กที่เกิดในเรือนของอำมาตย์ทั้งหลายในวันนี้ ชื่อมีประมาณเท่านี้". มหาเสนาคุตตะรับพระราชโองการว่า "ดีละ" ดังนี้แล้วจึงไปค้นหาที่เรือนของอำมาตย์ทั้งหลาย เห็นเด็กมีประมาณ ๕๐๐ คน แล้วกลับมากราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ. เมื่อพระราชาทรงสดับคำ ของท่านมหาเสนาคุตตะนั้น ทรงเกิดความปรีดาปราโมทย์.

ราชา ปญฺจนฺนํ ทารกสตานํ กุมารปฺสาธนานิ ทาเปตฺวา[๖] ปญฺจ-

พระราชา โปรดให้พระราชทานเครื่องประดับสำหรับกุมารแก่เด็ก ๕๐๐

---

๑ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

๒ ฉ. โภ มหาเสนาคุตฺตาติ.

๓ ฉ. กิตฺตกา.

๔-๔ ฉ. อมจฺจิเคหานิ คนฺตฺวา โอโลเกนฺตา ปญฺจ กุมารสตานิ ทิสฺวา ปุนาคนฺตฺวา.

๕-๕ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

๖ ฉ. เปเสตฺวา ปุน.

ธาตีสตานิ[๑] ทาเปสิ. มหาสตฺตสฺส ปน อติทีฆาทิโทสวชฺชิตา อลมฺพตฺถนิโย มธุรถญฺญาโย จตุสฏฺฐี ธาติโย อทาสิ.

คน แล้วให้พระราชทานนางนม ๕๐๐ คน (แก่เด็ก ๕๐๐ คนนั้นด้วย).ส่วนพระมหาสัตว์ ได้รับพระราชทานนางนม ๖๔ นาง ผู้มีน้ำนมอันมธุรส(รสหวานอร่อย)มีถันเต่งตึง เป็นคนเว้นจากโทษ มีสูงเกินไปเป็นต้น.

กสฺมา วิวชฺเชติ[๒]. อติทีฆาย หิ อิตฺถิยา ปสฺเส นิสีทิตฺวา ถนํ[๓] ปิวโต ทารกสฺส คีวา อติทีฆา โหติ, อติรสฺสาย อิตฺถิยา ปสฺเส นิสีทิตฺวา ถนํ ปิวโต[๔] ทารกสฺส นิปฺปีฬิตกณฺฐฏฺฐิโกว[๔] โหติ, อติกีสาย อิตฺถิยา ปสฺเส นิสีทิตฺวา ถนํ ปิวโต ทารกสฺส อูรู รุชฺชนฺติ, อติถูลาย อิตฺถิยา ปสฺเส นิสีทิตฺวา ถนํ ปิวโต[๕] ทารกสฺส ปกฺขปาทา โหนฺติ,[๕] อติกาฬิกาย อิตฺถิยา ขีรํ อติสีตลํ โหติ, อจฺโจทาตาย อิตฺถิยา ขีรํ อติอุณฺหํ โหติ, ลมฺพตฺถนิยา อิตฺถิยา [๖]ถนํ ปิวโต ทารกสฺส อุปฺปีฬิตนาสิโก โหติ, กาสานญฺจ ปน อิตฺถีนํ ขีรํ อติอมฺพิลํ โหติ,

เพราะเหตุอะไรจึงเว้น(หญิงเช่นนั้น)แก้ว่า เพราะหญิงที่สูงเกินไป เมื่อเด็กนั่งข้าง ๆ ดื่มนม คอเด็กก็ยืดยาวไป,หญิงที่เตี้ยเกินไป เมื่อเด็กนั่งข้าง ๆ ดื่มนม กระดูกคอก็จะถูกกด หญิงที่ผอมเกินไป เมื่อเด็กนั่งข้าง ๆ ดื่มนม กระดูกคอ ก็จะถูกกด หญิงที่ผอมเกินไป เมื่อเด็กนั่งข้าง ๆ ดื่มนม ขาทั้งสองของเด็กก็จะลีบ หญิงที่อ้วนเกินไปเมื่อเด็กนั่งข้าง ๆ ดื่มนม เท้าทั้งสองของเด็กจะเป็นเปลี้ย หญิงที่มีผิวดำเกินไป น้ำนมก็จะเย็นจัด หญิงที่มีผิวขาวเกินไป น้ำนมก็จะร้อนจัด หญิงที่มีนมยาน เมื่อเด็กดื่มนม จมูกเด็กก็จะถูกนมกดให้แบนไป ก็แลหญิงที่เป็นโรคหืด

---

๑ ฉ. จ-สทโท ทิสสติ.

๒ ฉ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

๓ ฉ. ถญฺญํ, เอวมุปริ.

๔-๔ ฉ. ปิวนฺโต ทารโก นิปฺปีฬิตขนฺธฏฺฐิโก.

๕-๕ ฉ. ปิวนฺโต ทารโก ปกฺขปาโท โหติ.

ก. ...ผกฺขปาทา....

๖-๖ ฉ. ปสฺเส นิสิทิตฺวา ถญฺญํ ปิวนฺโต ทารโก.

สาสานญฺจ ปน อิตฺถีนํ ขีรํ อติกฏุกาทิเภทํ โหติ, ตสฺมา สพฺเพ เต โทเส วิวชฺเชตฺวา อติทีฆาทิโทสวิรหิตา[๑] อลมฺพตฺถนิโย มธุรถญฺญาโย จตุสฏฺฐี ธาติโย ทตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา จนฺทาเทวิยาปิ วรํ อทาสิ. สา[๒] วรํ คหิตกํ กตฺวา ปุน รญฺโญเยว ฐเปสิ.[๒]

น้ำนมก็จะเปรี้ยวจัด ก็ส่วนหญิงที่เป็นโรคมองคร่อน้ำนมก็จะมีรสต่างๆ มีรสเผ็ดร้อนเป็นต้น เพราะเหตุนั้น พระเจ้ากาสิกราชจึงพระราชทานนางนม ๖๔ นาง ชื่อว่าผู้เว้นจากโทษมีสูงเกินไปเป็นต้น การละเว้นโทษแต่นั้นทั้งหมด เป็นผู้มีนมไม่ยานมีน้ำนมรสหวาน กระทำสักการะเป็นอันมาก ได้พระราชทานพร แม้แก่พระนางจันทาเทวี. พระนางรับพระพรแล้ว ได้ถวายคืนแด่พระราชานั่นแล.

นามคหณทิวเส ปนสฺส ลกฺขณปาฐกานํ พฺราหฺมณานํ มหาสกฺการํ กตฺวา มหาสตฺตสฺส อนฺตรายภาวํ ปุจฺฉิ. เต พฺราหฺมณา ลกฺขณปาฐกา ตสฺส ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา "มหาราช ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺโน เต ปุตฺโต, ติฏฺฐตุ เอโก ทีเป, จตุนฺนมฺปิ มหาทีปานํ ทฺวิสหสฺสปริตฺตทีปปริวารานํ[๓] รชฺชํ กาเรตุํ สมตฺโถ โหติ, นาสฺส โกจิ อนฺตราโย ปญฺญายตี"ติ วทึสุ. ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา ตุฏฺโฐ กุมารสฺส นามํ กโรนฺโต ยสฺมา ปน

ก็ในวันขนานพระนามพระมหาสัตว์นั้น พระเจ้ากาสิกราชได้ทรงกระทำสักการะเป็นอันมาก แก่พวกพราหมณ์ผู้พยากรณ์พระลักษณะของพระมหาสัตว์ได้ตรัสถามถึงอันตรายแห่งพระมหาสัตว์. พวกพราหมณ์ผู้พยากรณ์ พระลักษณะเหล่านั้นเห็นพระลักษณสมบัติของพระมหาสัตว์แล้วจึงกราบทูลว่า "ขอถวายพระพรมหาราชบพิตร พระราชโอรสของพระองค์ สมบูรณ์ด้วยบุญ คือธัญลักษณะทวีปเดียว ยกไว้ก่อน พระราชโอรสของพระองค์ทรงสามารถ เพื่อจะครองราช-

---

[๑] ฉ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

[๒-๒] ฉ. สาปิ คหิตกํ กตฺวา ฐเปสิ.

[๓] ฉ. ทฺวิสหสฺสปริวารานํ.

กุมารสฺส ชาตทิวเส สกลกาสิกรฏฺเฐ เทโว วสฺสิ. ยสฺมา จ โส รญฺโญ เจว อมจฺจานญฺจ มหาชนานญฺจ หทยํ เตมิยมาโน วิย ชาโต, ตสฺมา "เตมิยกุมาโร" เตฺววสฺส นามํ อกาสิ.

สมบัติในทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร อันตรายอะไร ๆ ก็ไม่ปรากฏแก่พระราชโอรสเลย". พระราชาทรงสดับคำของพวกพราหมณ์ ผู้พยากรณ์พระลักษณะนั้นแล้ว ทรงมีพระทัยชื่นชมยินดี เมื่อจะทรงขนานพระนามพระราชกุมาร ก็ทรงขนานพระนามว่า "เตมิยกุมาร" ก็เพราะในวันพระราชโอรสประสูติ ฝนได้ตกทั่วแคว้นกาสี และเพราะพระราชโอรสนั้นประสูติมา ประหนึ่งกระทำดวงหทัยของพระเจ้ากาสิกราช และของหมู่อำมาตย์ พร้อมทั้งหมู่มหาชน ให้ชุ่มชื่น ฉะนั้น.

อถ นํ เอกมาสิกํ ธาติโย นฺหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ อานยึสุ. ราชา ปิยปุตฺตํ โอโลเกตฺวา อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา องฺเก นิสีทาเปตฺวา กุมารสฺส[๑] รมยมาโน นิสีทิ.

ลำดับนั้น นางนมทั้งหลาย สรงสนานแล้วประดับพระราชกุมาร ซึ่งมีพระชนมายุได้เดือนหนึ่งนั้น นำขึ้นเฝ้าพระราชา. ท้าวเธอทอดพระเนตรเห็น พระราชโอรสผู้เป็นที่รัก แล้วทรงสวมกอด จุมพิตที่พระเศียร ให้ประทับที่พระเพลา ประทับรื่นรมย์อยู่กับพระราชกุมาร.

ตสฺมึ ขเณ จตฺตาโร โจรา อานีตา. ราชา เต ทิสฺวา "เตสุ เอกสฺส โจรสฺส สกณฺฏกาหิ กสาหิ ปหารสหสฺสํ กโรถา"ติ อาณาเปสิ.

ขณะนั้น ราชบุรุษนำโจร ๔ คนมา (ยังหน้าพระที่นั่ง) พระราชาทอดพระเนตรเห็นโจรเหล่านั้น รับสั่งว่า "พวกท่านทั้งหลาย จงเอาหวายมีหนามเฆี่ยนโจร

---

[๑] ฉ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

"เอกสฺส โจรสฺส สงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา พนฺธนาคารปฺปเวสนํ กโรถา"ติ อาณาเปสิ, "เอกสฺส โจรสฺส สรีเร สตฺติปฺปหารํ กโรถา"ติ อาณาเปสิ, "เอกสฺส โจรสฺส สูลาโรปนํ กโรถา"ติ อาณาเปสิ.

คนหนึ่ง ในบรรดาโจรเหล่านั้น พันครั้ง" แล้วรับสั่งต่อ ๆ ไปว่า "พวกท่าน จงเอาโซ่ตรวนมัดโจรคนหนึ่ง แล้วส่งเข้าเรือนจำ" สั่งว่า "จงเอาหอกแทงสรีระโจรคนหนึ่ง" สั่งว่า "จงเอาหลาวเสียบโจรคนหนึ่ง" ดังนี้.

อถ มหาสตฺโต ปิตุ วจนํ สุตฺวา ภีตตสิโต หุตฺวา "อโห มม ปิตา รชฺชํ นิสฺสาย อติภาริยํ นิรยคามึ กมฺมํ กโรตี"ติ จินฺเตสิ. ปุนทิวเส โพธิสตฺตํ เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา อลงฺกตสีริสยเน นิปชฺชาเปสุ. โส โถกํ นิทฺทายิตฺวา ปพุทฺโธ อกฺขีนิ อุมฺมิเลตฺวา เสตจฺฉตฺตํ โอโลเกนฺโต มหนฺตํ สิริวิภวํ ปสฺสิ. อถสฺส ปกติยา ภีตตสิตสฺส อติเรกตรํ ภยํ อุปฺปชฺชิ.

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์ทรงสดับพระดำรัสของพระชนก เป็นผู้สะดุ้งกลัวแล้ว ทรงดำริว่า "โอ พระชนกของเราทรงอาศัยราชสมบัติ ทรงกระทำกรรมอันหนักยิ่ง ซึ่งจะให้ไปเกิดในนรก". ในวันรุ่งขึ้น พระพี่เลี้ยงนางนม จัดให้พระโพธิสัตว์บรรทมบนพระแท่นสิริไสยาสน์ ซึ่งประดับตกแต่งแล้วภายใต้เศวตฉัตร. พระโพธิสัตว์นั้น บรรทมหลับไปหน่อยหนึ่ง แล้วตื่นบรรทมลืมพระเนตร ทรงแลดูเศวตฉัตร ได้เห็นสิริราชสมบัติอันยิ่งใหญ่. เมื่อเป็นเช่นนั้น ความกลัวก็เกิดมากขึ้น แก่พระโพธิสัตว์ผู้ทรงสะดุ้งกลัวอยู่แล้วตามปรกติ.

โส จินฺเตสิ "กุโต นุ โข อหํ อิมํ โจรเคหํ[๑] อาคโตมฺหี"ติ อุปธาเรนฺโต ชาติสฺสรณาเณน เทวโลกโต อาคตภาวํ

พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า "เรามาจากไหนหนอ จึงมาเรือนโจรนี้" เมื่อทรงใคร่ครวญดู ก็ทรงทราบว่าตนมาจากเทวโลกด้วย

---

[๑] ก. ราชเคหํ.

ฌตฺวา ตโต ปรํ โอโลเกนฺโต อุสฺสทนิรเย ปจนภาวํ[๑] ปสฺสิ, ตโต ปรํ โอโลเกนฺโต ตสฺมึเยว นคเร ราชภาวํ อญฺญาสิ.

ชาติสรญาณ (ความรู้เป็นเหตุระลึกชาติหนหลังได้) เมื่อทรงตรวจดูย้อนขึ้นไป แต่ชาตินั้น ก็ทรงเห็นว่าพระองค์เคยไหม้อยู่ในอุสสทนรก เมื่อทรงตรวจดูยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็ได้ทรงทราบว่าพระองค์เคยเป็นพระราชา ในพระนครนั้นนั่นเอง.

อถสฺส "สฺวาหํ วีสติวสฺสานิ พาราณสิยํ รชฺชํ กาเรตฺวา อสีติวสฺสสหสฺสานิ อุสฺสทนิรเย ปจิตฺวา อิทานิ ปุนปิ อิมสฺมึ โจรเคเห นิพฺพตฺโตสฺมิ, ปิตา เม หิยฺโย จตูสุ โจเรสุ อานีเตสุ ตถารูปึ ผรุสํ นิรยสวตฺตนิกึ กถึ กเถสิ, สจาหํ รชฺชํ กาเรสฺสามิ, ปุนปิ นิรเย นิพฺพตฺติตฺวา มหาทุกฺขํ อนุภวิสฺสามี"ติ อาวชฺเชนฺตสฺเสว มหนฺตึ ภยึ อุปฺปชฺชิ.

ครั้งนั้น เมื่อพระองค์ทรงรำลึกเช่นนั้นก็เกิดความกลัวมากขึ้นว่า "เรานั้นเคยครองราชสมบัติในพระนครพาราณสีมาถึง ๒๐ ปี แต่ต้องไหม้อยู่ในอุสสทนรกประมาณแปดหมื่นปี บัดนี้ มาเกิดในเรือนโจรนี้อีก เมื่อวานนี้พระชนกของเราเมื่อราชบุรุษนำโจร ๔ คนมา (ยังหน้าพระที่นั่ง) ก็ตรัสถ้อยคำหยาบคายเห็นปานนั้น อันเป็นเหตุให้เป็นไปในนรก ถ้าเราจักครองราชสมบัติ ก็จักต้องไปเกิดในนรกเสวยทุกข์ใหญ่อีก".

โพธิสตฺตสฺส กาญฺจนวณฺณึ สรีรํ หตฺเถน ปริมทฺทิตํ วิย ปทุมํ มิลาตํ ทุพฺพณฺณึ อโหสิ. โส "กถึ นุ โข อหํ อิมมฺหา โจรเคหา มุจฺเจยฺยนฺ"ติ จินฺเตนฺโต นิปชฺชิ.

พระวรกายของพระโพธิสัตว์มีผิวพรรณดุจทองคำ ก็มีวรรณะเศร้าหมองเหี่ยวแห้งไป เหมือนดอกบัวที่ถูกขยำด้วยมือเหี่ยวแห้งไปฉะนั้น. พระโพธิสัตว์นั้นทรงดำริว่า "ไฉนหนอ เราจะพึงพ้นจากเรือนโจรนี้ได้" ดังนี้ บรรทมแล้ว.

---

[๑] ฉ. ปกฺกภาวํ.

อถ นं เอกสฺมึ อนฺตเร[๑] อตฺตภาเว มาตาภูตปุพฺพา[๒] เสตจฺฉตฺเต อธิวตฺถา เทวตา อสฺสาเสตฺวา "ตาต เตมิยกุมาร มา โสจิ มา จินฺตยิ มา ภายิ, สเจ อิโต มุญฺจิตุกาโมสิ, ตฺวं อปีฐสปฺปิเยว ปีฐสปฺปิ วิย โหหิ, อพธิโรปิ พธิโร วิย โหหิ, อมูโคนิ มูโค วิย โหหีติ[๓] อิมานิ ตีณิ องฺคานิ อธิฏฺฐาย อตฺตโน ปณฺฑิตภาวं มา ปกาเสหี"ติ วตฺวา ปฐมं คาถมาห :

ลำดับนั้น เทพธิดาผู้สิงอยู่ ณ เศวตฉัตร เคยเป็นมารดา(พระโพธิสัตว์)ในอัตภาพซึ่งมีระหว่างคั่นเพียงชาติเดียวเท่านั้น จึงปลอบพระโพธิสัตว์นั้นให้เบาพระทัยทูลว่า "ดูกรพ่อเตมิยกุมาร พ่ออย่าเศร้าโศก อย่าคิด อย่ากลัวเลย ถ้าท่านปรารถนาจะเป็นผู้พ้นจากเรือนหลวงนี้ ท่านไม่เป็นง่อยเปลี้ยก็จงทำเป็นเหมือนง่อยเปลี้ย ไม่เป็นคนหนวก ก็จงทำเป็นเหมือนคนหนวก ไม่เป็นใบ้ ก็จงทำเป็นเหมือนคนใบ้ ท่านจงอธิษฐานองค์ทั้ง ๓ ประการนี้แล้ว อย่าประกาศความที่ตนเป็นบัณฑิตดังนี้ แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

๑. "มา ปณฺฑิจฺจยं วิภาวย
พาลมโต ภว สพฺพปาณินं
สพฺโพ ตญฺชโน โอจินายตุ
เอวं ตว อตฺโถ ภวิสฺสตี"ติ.

๑. "ท่านจงอย่าแสดง ความที่ตนเป็นคนฉลาด จงให้คนทั้งปวงรู้ว่าตนเป็นคนเขลา คนทั้งหมดจะได้ดูหมิ่นท่าน (ว่าเป็นคนกาลกรรณี) ความปรารถนา ของท่านจักสำเร็จด้วยอุบายอย่างนี้".

ตตฺถ **มา ปณฺฑิจฺจยนฺ**ติ อตฺตโน ปณฺฑิตภาวं มา ปกาเสหิ. ปณฺฑิจฺจนฺติ อยเมว วา ปาโฐ. **พาลมโต**ติ พาล-

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อย่าแสดงความที่ตนเป็นคนฉลาด** ความว่า จงอย่าประกาศความที่ตนเป็นคนฉลาด

---

๑ ฉ. อยं สทฺโท น ทิสฺสติ.
๒ ฉ. มาตุภูตปพฺพา.
๓ ฉ. อิติ สทฺโท น ทิสฺสติ.

สมฺมโต. **สพฺพปาณินฺ**ติ สพฺพปาณีภิ ชเนหิ.

อีกอย่างหนึ่ง บาลีเป็น ปณฺฑิจฺจ ดังนี้ ก็มีคำว่า **รู้ว่าตนเป็นคนเขลา** คือ รู้ว่าตนเป็นคนโง่. คำว่า **คนทั้งปวง** ได้แก่ คนทั้งหมด คือชนทั้งหลาย.

สพฺโพ ตญฺ ชโนติ สกโล อนฺโตชโน เจว พหิชโน จ. **โอจินายตู**ติ อวมญฺญตุ "นีหรเถตำ กาฬกณฺณินฺ"ติ อวชานาตุ.

คำว่า **คนทั้งหมดจะได้ดูหมิ่นท่าน** ได้แก่ คนทั้งหมด คือคนภายในและคนภายนอกนั่นเอง. คำว่า **จะได้ดูหมิ่น** ได้แก่ จะดูถูก คือจะเย้ยหยันว่า "ท่านทั้งหลายจงกำจัดคนกาลกรรณีนี้".

โส ตสฺสา วจเนน อสฺสาสं ปฏิลภิตฺวา ทุติยำ คาถมาห

พระโพธิสัตว์กลับได้ความเบาพระทัย เพราะคำของเทพธิดานั้น จึงตรัสพระคาถาที่ ๒ ว่า

๒. "กโรมิ เต ตำ วจนำ
ยำ มำ ภณสิ เทวเต
อตฺถกามาสิ เม อมฺม
หิตกามาสิ เทวเต"ติ.

๒. "ดูกรเทพธิดา ท่านกล่าวคำใดกะข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะกระทำตามคำนั้นของท่าน แน่ะแม่เทพธิดา ท่านเป็นคนใคร่ประโยชน์ ใคร่ความเกื้อกูล แก่ข้าพเจ้า".

อิมำ คาถำ วตฺวา ตานิ ตีณิ องฺคานิ อธิฏฺฐหิ. สา เทวตา อนฺตรธายิ. อถ[๑] ราชา ปุตฺตสฺส อนุกฺกณฺฐนตฺถาย "ตานิ ปริวารานิ ลทฺธุ วฏฺฏตี"ติ ตานิ ปญฺจกุมารสตานิ ตสฺส สนฺติเกเยว นิสีทาเปสิ.[๒]

พระโพธิสัตว์ ครั้นตรัสพระคาถานี้แล้วก็ทรงอธิษฐานองค์ทั้ง ๓ ประการนั้น. เทพธิดานั้นก็อันตรธานหายไปแล้ว (ในที่นั้น) ลำดับนั้น พระเจ้ากาสิกราชทรงดำริว่า "พระโอรสของเราจะได้บริวาร

---

[๑] ฉ. อยำ สทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

เต ทารกา ถณฺฑุลตฺถาย โรทนฺติ. มหาสตฺโต ปน นิรยภยตชฺชิโต "อชฺช โต ปฏฺฐาย เม กาโย สุสฺสิตฺวาปิ มตเมว เสยฺโย"ติ[๑] จินฺเตตฺวา น โรทติ.[๒] ธาติโย ตำ ปวตฺตึ จนฺทาเทวิยา อาโรเจสุ. สาปิ รญฺโญ อาโรเจสิ.

เหล่านั้น" เพื่อความพอใจของพระโอรส จึงโปรดให้กุมาร ๕๐๐ คน เหล่านั้น มานั่งอยู่ในสำนักพระโพธิสัตว์นั้นด้วยกัน. กุมารเหล่านั้นพากันร้องไห้ เพื่อต้องการดื่มนม. แต่พระมหาสัตว์ถูกภัยในนรกคุกคามแล้ว ทรงดำริว่า "ตั้งแต่วันนี้ไป กายของเราจะเหือดแห้งไปก็ตาม ความตายเท่านั้นประเสริฐกว่า" ไม่ทรงกันแสง. พวกนางนมก็กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระนางจันทาเทวี. แม้พระนางก็กราบทูลแด่พระราชา.

ราชา เนมิตฺตเก พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ. อถ นำ พฺราหฺมณา "เทว กุมารสฺส ปกติเวลำ อติกฺกมิตฺวา ถญฺญำ ทาตุำ วฏฺฏติ, เอวำ โส โรทมาโน ถนำ ทฬฺหำ คเหตฺวา สยเมว ปิวิสฺสตี"ติ วทึสุ. ตโต ปฏฺฐาย ธาติโย ตสฺส ปกติเวลำ อติกฺกมิตฺวา ถญฺญำ เทนฺติ, ททมานา จ กทาจิ เอกวารำ อติกฺกเมนฺติ, กทาจิ สกลมฺปิ ทิวสำ น เทนฺติ.

พระราชา โปรดให้พวกพราหมณ์ผู้รู้ลักษณะมาเฝ้าแล้วตรัสถาม. ลำดับนั้น พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า "ขอถวายพระพร นางนมควรจะถวายนมแด่พระราชกุมารให้ล่วงเวลาปรกติ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระราชกุมารก็จะทรงกันแสง จับนมให้แน่น จักเสวยเอง". จำเดิมแต่นั้น นางนมทั้งหลายก็ถวายนมแก่พระโพธิสัตว์ล่วงเวลาปรกติ บางคราวก็ถวายนมให้ล่วงเลยวาระหนึ่ง บางคราวก็ไม่ถวายนม ตลอดวันยังค่ำ.

---

๑ ฉ. รชฺชโต เม สุสฺสิตฺวา มตเมว เสยฺโยติ.
๒ ฉ. เอตฺถนฺตเร อถสฺสาติ ปาโฐ ทิสฺสติ.

โส นิรยภยตชฺชิโต สุสฺสนฺโตปิ ถญฺญตฺถาย น โรทติ. อถ นํ อโรทนฺตํ ทิสฺวา จนฺทาเทวี "ปุตฺโต เม ฉาโต"ติ สยเมว ถญฺญํ ปาเยสิ, กทาจิ ธาติโย ถญฺญํ ปาเยสุ. เสสา ทารกา ถญฺญํ อลทฺธเวลายเมว โรทนฺติ น นิทฺทายนฺติ. โส[๑] น โรทติ น ปริเทวติ น นิทฺทายติ น หตฺถปาเท สมฺมิญฺชติ น สทฺทํ กโรติ.

พระโพธิสัตว์นั้น ถูกภัยนรกคุกคามแล้ว แม้พระวรกายจะเหือดแห้งก็ไม่ทรงกันแสงเพื่อจะเสวยนม. ลำดับนั้น พระนางจันทาราชเทวี เห็นพระโอรสไม่ทรงกันแสงจึงทรงดำริว่า "ลูกเราหิวแล้ว" จึงให้ดื่มนมของพระนางเอง บางครั้งนางนมทั้งหลายก็ถวายนมให้ดื่ม. กุมารที่เหลือทั้งหลาย ในเวลาไม่ได้ดื่มนมนั้นแล ก็ร้องไห้ไม่หลับนอน. พระโพธิสัตว์นั้นไม่ทรงกันแสง ไม่คร่ำครวญ ไม่บรรทม ไม่คู้พระหัตถ์และพระบาท ไม่เปล่งเสียง.

อถสฺส ธาติโย "ปีฬสปฺปีนํ หตฺถปาทา นาม น เอวรูปา โหนฺติ, มูคานํ ปน หนุกปริโยสานํ นาม น เอวรูปี โหติ, พธิรานํ ปน กณฺณโสตนฺนาม น เอวรูปี โหติ ภวิตพฺพเมตฺถ การเณน. มยํ วีมํสิสฺสาม นนฺ"ติ จินฺเตตฺวา "ขีเรน ตาว นํ วีมํสิสฺสามา"ติ สกลทิวสํ ขีรํ น เทนฺติ. โส สุสฺสนฺโตปิ ขีรตฺถาย น โรทติ.[๒]

ครั้งนั้น นางนมทั้งหลายคิดกันว่า "มือเท้าทั้งหลายของคนง่อยเปลี้ย ไม่เป็นอย่างนี้ อันธรรมดาปลายลูกคางของคนใบ้ไม่เป็นอย่างนี้ ก็ธรรมดาช่องหูของคนหนวกทั้งหลายไม่เป็นอย่างนี้. เหตุจะพึงมีในพระกุมารนี้เป็นแน่ เราทั้งหลายจักทดลองพระกุมารนี้ดู" แล้วปรึกษากันว่า "พวกเราจักทดลองพระกุมารนี้ด้วยนมก่อน" จึงไม่ถวายนมตลอดวัน. พระโพธิสัตว์นั้น แม้พระวรกายซบซีดไปอย่างนี้ก็ไม่ทรงกันแสง เพื่อต้องการเสวยนม.

---

๑ ฉ. มหาสตฺโต ปน นิรยภยตชฺชิโต.
๒ ฉ. สทฺทํ น กโรติ.

อถสฺส มาตา "ปุตฺโต เม ฉาโต, ขีรมสฺส เทถา"ติ ทาเปสิ. เอวํ อนฺตรนฺตรา ขีรํ อทตฺวา เอกสฺวจฺฉรํ วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

ลำดับนั้น พระราชชนนีของพระโพธิสัตว์นั้น รับสั่งให้ถวายนมด้วยเข้าพระทัยว่า "ลูกของเราหิวแล้ว ท่านทั้งหลายจงถวายนมแด่พระโอรส". พวกนางนมพากันทดลองไม่ถวายนมแด่พระมหาสัตว์ ในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่งก็ไม่เห็นอาการอันพิรุธในระหว่าง ของพระมหาสัตว์ด้วยประการฉะนี้.

ตโต อมจฺจา รญฺโญ อาโรเจสุ "เทว เอกวสฺสิกทารกา นาม ปูวขชฺชกํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ ตานิ ปญฺจกุมารสตานิ ตสฺส สนฺติเก นิสีทาเปตฺวา นานาปูวขชฺชกานิ อุปนาเมตฺวา มหาสตฺตสฺส อวิทูเร ฐเปตฺวา "ยถารุจึ ตานิ ปูวขชฺชกานิ คณฺหถา"ติ วตฺวา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน อฏฺ[1]สุ.

แต่นั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ธรรมดาเด็กอายุได้ขวบหนึ่ง ย่อมชอบกินขนมและของเคี้ยว ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จักทดลองพระราชกุมารนั้นด้วยขนมและของเคี้ยวนั้น" ดังนี้ จึงให้กุมาร ๕๐๐ คนนั้น นั่งในที่ใกล้พระราชกุมารนั้น นำขนมและของเคี้ยวต่าง ๆ มาวางไว้ ณ ที่ใกล้พระมหาสัตว์ แล้วพูดว่า "พวกเจ้าทั้งหลาย จงถือเอาขนมแลของเคี้ยวเหล่านั้น ตามชอบใจเถิด" แล้วได้ยืน(แอบดู)ในที่ปกปิด.

เสสทารกา กลหํ กโรนฺตา อญฺญมญฺญํ วิลุมฺปนฺตา[2] ตานิ คเหตฺวา ขาทนฺติ. มหาสตฺโตปิ อตฺตานํ โอวทิตฺวา "ตาต

เด็กที่เหลือทั้งหลาย ก่อการทะเลาะ ต่างยื้อแย่งกันและกันถือเอาขนมและของเคี้ยวเหล่านั้นมากิน. ฝ่ายพระมหาสัตว์กล่าว

---

[1] ฉ. ติฏฺฐนฺติ.
[2] ฉ. ปหรนฺตา.

เตมิยกุมาร สเจ นิรยํ อิจฺฉนฺโต ปูวขชฺชกํ อิจฺฉาหี"ติ นิรยภยภีโต ปูวขชฺชกํ น โอโลเกสิ. เอวํ ปูวขชฺชเกนาปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

สอนตนว่า "พ่อเตมิยกุมาร ถ้าเจ้าต้องการ (จะตก)นรก ก็จงปรารถนาขนมและของเคี้ยวเถิด" เป็นผู้กลัวภัยในนรกไม่เหลียวดูขนมและของเคี้ยวเลย. พวกอำมาตย์เมื่อทดลองแม้ด้วยขนมและของเคี้ยว ในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระมหาสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "มหาราช ทฺวิวสฺสิกทารกา นาม ผลาผลํ ปิยายนฺติ. เตหิ นํ วีมํสิสฺสามา"ติ นานาผลาผลานิ อุปนาเมตฺวา โพธิสตฺตสฺส อวิทูเร ฐเปตฺวา "ยถารุจี[๑] ตานิ ผลาผลานิ คณฺหถา"ติ วตฺวา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติ.[๑] เสสทารกา ยุชฺฌนฺตา อญฺญมญฺญํ ปหรนฺตา ตานิ คเหตฺวา ขาทนฺติ. มหาสตฺโตปิ อตฺตานํ โอวทิตฺวา "ตาต เตมิยกุมาร นิรยํ อิจฺฉนฺโต ผลาผลํ อิจฺฉาหี"ติ นิรยภยตชฺชิโต ผลาผลํ น โอโลเกสิ. เอวํ ผลาผเลนปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

แต่นั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า "ขอเดชะมหาราชเจ้า ธรรมดาทารกอายุ ๒ ขวบ. ย่อมชอบผลไม้ใหญ่น้อย ข้าพระพุทธเจ้าจักทดลองพระราชกุมารนั้น ด้วยผลไม้ใหญ่น้อยเหล่านั้น" จึงนำเอาผลไม้ใหญ่น้อยชนิดต่าง ๆ ไปวางใกล้พระโพธิสัตว์ แล้วพูดว่า "พวกเจ้าทั้งหลายจงพากันถือเอาผลไม้ใหญ่น้อยเหล่านั้นตามความชอบใจเถิด" แล้วพากันยืน(แอบดู)ในที่ปกปิด. เด็กที่เหลือทั้งหลายต่างต่อสู้ตีกันและกัน ถือเอาผลไม้เหล่านั้นมากัดกิน. ฝ่ายพระมหาสัตว์กล่าวสอนตนเองว่า "พ่อเตมิยกุมาร ถ้าเจ้าต้องการ(จะตก)นรกจงปรารถนาผลไม้ใหญ่น้อยนั้นเถิด" ผู้ถูกภัยนรกคุกคามแล้ว ไม่เหลียวดูผลไม้ใหญ่น้อยเลย. พวกอำมาตย์

๑-๑ ฉ. วีมํสึสุ ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

แม้เมื่อทดลองดูด้วยผลไม้ใหญ่น้อย ในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระมหาสัตว์นั้น ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "มหาราช ติวสฺสิกทารกา นาม กีฬาภณฺฑกํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ สุวณฺณาทิมยานิ หตฺถิรูปกาทีนิ การาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อวิทูเร ฐเปสุ. เสสทารกา อญฺญมญฺญํ วิลุมฺปนฺตา คณฺหนฺติ. มหาสตฺโต ปน กิญฺจิ น โอโลเกสิ. เอวํ กีฬาภณฺฑเกนาปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

แต่นั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า "ธรรมดาเด็กอายุ ๓ ขวบ ย่อมชอบของเล่น ข้าพระพุทธเจ้าจักทดลองพระกุมารนั้นด้วยของเล่นนั้น" จึงให้จัดทำรูปช้างเป็นต้น ซึ่งสำเร็จด้วยทองเป็นต้น ไปวางไว้ ณ ที่ใกล้พระโพธิสัตว์ เด็กที่เหลือทั้งหลาย ต่างก็ยื้อแย่งกันและกันถือ(เอามาเล่น). ส่วนพระมหาสัตว์ไม่ทรงเหลียวแลดูอะไร ๆ เลย. พวกอำมาตย์แม้เมื่อทดลองด้วยของเล่นในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "จตุวสฺสิกทารกา นาม มหาราช โภชนํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ ตสฺส นานาโภชนานิ อุปนาเมสุ. เสสทารกาปิ ปิณฺฑาปิณฺฑึ[๑] กตฺวา ภุญฺชนฺติ. มหาสตฺโต ปน อตฺตานํ โอวทิตฺวา "ตาต เตมิยกุมาร อลทฺธโภชนานํ เต อตฺตภาวานํ

ต่อนั้นอำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลพระราชาว่า "ขอเดชะข้าแต่มหาราชเจ้า ธรรมดาเด็กอายุ ๔ ขวบ ย่อมชอบใจโภชนาหาร ข้าพระพุทธเจ้าจักทดลองพระราชกุมารนั้น ด้วยโภชนาหารนั้น" จึงจัดโภชนาหารต่าง ๆ น้อมเข้าไปเพื่อพระโพธิสัตว์นั้น. แม้เด็กทั้งหลายซึ่งเป็น

---

[๑] ฉ. ตำ ปิณฺฑึ ปิณฺฑึ.

คณนา นาม นตฺถี"ติ นิรยภยตชฺชิโต[๑] ตำ น โอโลเกสิ. อถสฺส มาตา ภิชฺชมานหทยา[๒] วิย สหตฺเถน โภชนำ โภเชสิ. เอวำ โภชเนนาปิ เอกสำวจฺฉรำ อนฺตรนฺตรา วีมำสนฺตาปิสฺส อนฺตรำ น ปสฺสีสุ.

บริวารที่เหลือพากันบริโภคโภชนาหาร ทำเป็นก้อนใหญ่ก้อนเล็ก. ฝ่ายพระมหาสัตว์กล่าวสอนตนเองว่า "พ่อเตมิยกุมาร อัตภาพของท่านที่ไม่ได้โภชนาหารนับไม่ถ้วน ถูกภัยในนรกคุกคามแล้ว จึงไม่ทรงเหลียวแลดูโภชนาหารนั้นเลย". ลำดับนั้น พระราชชนนีของพระโพธิสัตว์นั้น เป็นดุจมีพระหฤทัยจะแตกออก จึงทรงป้อนพระกระยาหาร ด้วยพระหัตถ์ ของพระนางเอง. พวกอำมาตย์แม้ได้ทดลอง (พระกุมาร) ด้วยโภชนาหารในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่งก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "ปญฺจวสฺสิกทารกา นาม อคฺคิโน ภายนฺติ, เตน นำ วีมำสิสฺสามา"ติ ราชงฺคเณ มหนฺตำ เคหำ อเนกทฺวารำ การาเปตฺวา ตาลปณฺเณหิ ฉาเทตฺวา ตำ เสสทารเกหิ ปริวุตำ เตสำ มชฺเฌ นิสีทาเปตฺวา อคฺคึ เทนฺติ. เสสทารกา เคหำ ชชฺชลมานำ ทิสฺวา ภีตตสิตา วิรวนฺตา ปลายนฺติ. มหาสตฺโต ปน จินฺเตสิ "นิรยคฺคิปจนโต[๓] อิทเมว

แต่นั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลพระราชาว่า "ธรรมดาเด็กมีอายุ ๕ ขวบทั้งหลายย่อมกลัวไฟ ข้าพระพุทธเจ้าจักขอทดลอง พระราชกุมารด้วยการจุดไฟนั้น จึงให้ปลูกเรือนหลังใหญ่ ๆ มีประตูมากมุงด้วยใบตาลที่พระลานหลวง เชิญเสด็จพระโพธิสัตว์ผู้อันเด็กที่เหลือแวดล้อมให้ประทับนั่งท่ามกลางเรือนเหล่านั้นแล้วจุดไฟ. เด็กที่เป็นบริวารที่เหลือเห็นไฟ

---

๑ ก. นิรยภยภีโต.
๒ ฉ. สยเมว หทเยน ภิชฺชมาเนน วิย อสหนฺเตน.
๓ ฉ. .. สนตาปนโต.

อคฺคิสนฺตาปี[๑] วรตรนฺ"ติ. มหาสตฺโต นิโรธสมาปนฺโน วิย มหาเถโร นิจฺจโลว อโหสิ. อถ นํ อคฺคิมฺหิ อาคจฺฉนฺเต คเหตฺวา อปเนนฺติ. เอวํ อคฺคินาปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

กำลังไหม้เรือนอยู่ ก็ตกใจกลัวร้องขึ้น พากันวิ่งไป. ส่วนพระมหาสัตว์ทรงดำริว่า "ความร้อนของไฟนี้ยังดีกว่า ถูกไฟไหม้ในนรก". พระมหาสัตว์ได้เป็นเหมือนพระมหาเถระเข้านิโรธสมาบัติ ไม่หวั่นไหวเลย. ลำดับนั้น เมื่อไฟลามมาจะถึงพระมหาสัตว์นั้น ชนทั้งหลายจึงพากันไปอุ้มเอาพระองค์ออกไป (ให้พ้นไฟ). อำมาตย์ทั้งหลาย เมื่อทดลองพระราชกุมารด้วยไฟ ในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างพระมหาสัตว์นั้น ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "ฉวสุสิกทารกา นาม มหาราช มตฺตหตฺถิโน ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ เอกํ หตฺถึ สุสิกฺขิตํ สิกฺขาเปตฺวา โพธิสตฺตํ เสสทารเกหิ ปริวุตํ ราชงฺคเณ นิสีทาเปตฺวา ตํ หตฺถึ มุญฺจนฺติ. โส โกญฺจนาทํ กโรนฺโต[๒] โสณฺฑาย ภูมิยํ โปเถนฺโต ภยํ ทสฺเสนฺโต อาคจฺฉติ. เสสทารกา มตฺตหตฺถึ ทิสฺวา มรณภยภีตา ทิสาวิทิสาสุ ปลายนฺติ. มหาสตฺโต ปน

ต่อนั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลพระราชาว่า "ขอเดชะมหาราชเจ้า ธรรมดาเด็กมีอายุ ๖ ขวบ ย่อมกลัวช้างตกมัน ข้าพระพุทธเจ้าจักขอทดลองพระราชกุมารนั้น ด้วยช้างตกมันนั้น" จึงฝึกสอนช้างเชือกหนึ่งให้สำเหนียกดีแล้ว จึงเชิญเสด็จพระโพธิสัตว์ ผู้แวดล้อมด้วยกุมารผู้เป็นบริวารที่เหลือ ให้ประทับที่พระลานหลวงแล้ว ปล่อยช้างเชือกนันไป. ช้างเชือกนั้นได้แผดเสียงกึกก้อง ฟาด

---

๑ ฉ. เอตฺถนฺตเร สตคฺเฆน สหสฺสคฺเฆน สตสหสฺสคฺเฆนาติ อิเม ปาฐา ทิสฺสนฺติ.

๒ ฉ. นทนฺโต.

ตำ มตฺตหตฺถึ อาคจฺฉนฺตำ ทิสฺวา จินฺเตสิ "มยฺหำ หิ จณฺฑนิรเย ปจฺจนฺโต จณฺฑมตฺตหตฺถิทนฺเตสุ[๑] มรณเมว เสยฺโย"ติ. มหาสตฺโต นิรยภยตชฺชิโต ตตฺเถว นิสีทิตฺวา นิจฺจโลว อโหสิ. อถ โข โส สุสิกฺขิโต หตฺถี อาคนฺตฺวา ตำ มหาสตฺตำ ปุปฺผกลาปึ วิย คเหตฺวา[๒] อปราปรำ กตฺวา ตำ อติกิลเมตฺวา คจฺฉติ. มหาชนา ตำ หตฺถิโสณฺฑาย คเหตฺวา อปเนนฺติ. เอวำ เอกสำวจฺฉรำ มตฺตหตฺถินา อนฺตรนฺตรา วีมำสนฺตาปิสฺส อนฺตรำ น ปสฺสึสุ.

พื้นดินด้วยงวงแสดงอาการน่ากลัว วิ่งเข้าหา(พระโพธิสัตว์). เด็กผู้เป็นบริวารที่เหลือเห็นช้างตกมันแล้วกลัวมรณภัย พากันวิ่งไปทางทิศต่าง ๆ. ฝ่ายพระมหาสัตว์เห็นช้างตกมันนั้น วิ่งเข้ามา ทรงดำริว่า "ก็การที่เราถูกช้างตกมันดุร้ายแทงตายด้วยงาเสีย ยังประเสริฐกว่าการถูกเผาในนรกที่ร้ายกาจ". พระมหาสัตว์ผู้ถูกภัยในนรกคุกคามแล้ว จึงประทับนั่งสงบนิ่งที่นั้นแหละ. ครั้งนั้นแล ช้างซึ่งฝึกหัดดีแล้ววิ่งมาจับพระมหาสัตว์นั้นเหมือนจับกำดอกไม้สะบัดไปสะบัดมา ทำให้พระองค์ลำบากยิ่ง. มหาชนจึงพากันไปรับเอาพระมหาสัตว์จากงวงช้าง นำออกไป (ให้พ้นภัย). ถึงแม้อำมาตย์ทั้งหลายจะทดลองด้วยช้างตกมันในระหว่าง ๆ ตลอดเวลาปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระมหาสัตว์นั้น ด้วยประการฉะนี้.

ราชา[๓] ราชปุริเส ปุจฺฉิ "ตาตา ตุเมฺห อาคตกาเล กุมารำ คเหตฺวา อปเนถ, กึ โส หตฺถึ วา ปาทำ วา จาเลสี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ กึ กโรมา"ติ.[๓]

พระราชาตรัสถามราชบุรุษว่า "ดูกรพ่อทั้งหลาย ในเวลามา พวกท่านรับพระราชกุมารนำออกมา (ให้พ้นภัย) พระราชกุมารเคลื่อนไหวมือหรือเท้าบ้าง

---

๑ ฉ. จณฺฑหตฺถิโน หตฺเถ.
๒ ฉ. อุกฺขิปิตฺวา.
๓-๓ ฉ. อิเม ปาฆา น ทิสฺสนฺติ.

ตโต "เทว สตฺตวสฺสิกทารกา นาม สปฺปสฺสํ ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ มหาสตฺตํ เสสทารเกหิ สทฺธึ ราชงฺคเณ นิสีทาเปตฺวา เสสทารเกหิ ปริวาเรตฺวา นิสินฺนกาเล[๑] อุทฺธตทาเฐ กตมุขพนฺเธ สปฺเป วิสฺสชฺเชสุ. เสสทารกา เต จณฺฑสปฺเป ทิสฺวา วิรวนฺตา ปลายึสุ. มหาสตฺโต ปน นิรยภยํ อาวชฺเชตฺวา จินฺเตสิ "จณฺฑนิรเย มรณโต จณฺฑสปฺปมุเข วินาสเมว วรตรนฺ"ติ นิโรธสมาปนฺโนวิย นิจฺจโลว อโหสิ. อถสฺส สปฺปา อาคจฺฉนฺตา สกลสรีรํ เวเจตฺวา ตสฺส มตฺถเก ผณํ กตฺวา อจฺฉึสุ. ตทา โส นิจฺจโลว อโหสิ. เอวํ สปฺเปนาปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

ต่อนั้น อำมาตย์ทั้งหลายจึงพากันกราบทูลว่า "ขอเดชะ ธรรมดาเด็กอายุ ๗ ขวบ ย่อมกลัวงู ข้าพระพุทธเจ้าจักทดลอง พระราชกุมารด้วยงูนั้น" จึงเชิญเสด็จพระมหาสัตว์กับเด็กผู้เป็นบริวารที่เหลือทั้งหลาย ให้ประทับนั่ง ณ พระลานหลวง ในเวลาที่เด็กผู้เป็นบริวารนั่งแวดล้อมพระโพธิสัตว์แล้ว จึงปล่อยงูที่ถอนเขี้ยวแล้วผูกปากไว้. เด็กที่เป็นบริวารที่เหลือทั้งหลายเห็นงูร้ายเหล่านั้น (เลื้อยมา) พากันร้องลั่นต่างก็วิ่งหนีไป. ฝ่ายพระมหาสัตว์ทรงรำพึงถึงภัยในนรกแล้วทรงดำริว่า "ความพินาศในปากงูร้ายยังประเสริฐกว่า ความตายในนรกที่ร้ายกาจนัก". แล้วได้ประทับนั่งนิ่งเฉยเหมือนพระเถระผู้เข้านิโรธสมาบัติ. ลำดับนั้น งูทั้งหลายได้เลื้อยมารัดพระสกลกายของพระมหาสัตว์นั้น แผ่พังพานบนพระเศียรเฝ้าอยู่. ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็นผู้นิ่งเฉยแล้ว. อำมาตย์ทั้งหลายแม้เมื่อทดลองในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง

---

[๑] ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่าง ของพระมหาสัตว์นั้น ด้วยประการฉะนี้.

[๑]ราชา ราชปุริเส ปุจฺฉิ "ตาตา ตุเมฺห อาคตกาเล กุมารํ คเหตฺวา อปเนถ, กึ โส หตฺถํ วา ปาทํ วา จาเลสี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ. "กึ กโรมา"ติ.[๑]

พระราชาตรัสถามราชบุรุษทั้งหลายว่า "ดูกรพ่อทั้งหลาย ในเวลามาพวกท่านรับพระราชกุมารนำออกมา พระราชกุมารได้เคลื่อนไหวมือหรือเท้าบ้างหรือเปล่า". ราชบุรุษกราบทูลว่า "ขอเดชะไม่มีเลย". พระราชาจึงตรัสปรึกษาว่า "พวกเราจะทำอย่างไร (ต่อไป)".

ตโต "เทว อฏฺฐวสฺสิกทารกา นาม นฏสมชฺชํ ปิยายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ ตํ ปญฺจทารกสเตหิ สทฺธึ ราชงฺคเณ นิสีทาเปตฺวา นฏสมชฺชํ การาเปสุ. เสสทารกา นฏสมชฺชํ ทิสฺวา "สาธุ สาธู"ติ วทนฺตา มหาหสิตํ หสนฺติ. มหาสตฺโต ปน "มยฺหํ นิรเย นิพฺพตฺตกาเล ขณมตฺตมฺปิ หาโส วา โสมนสฺสํ วา นตฺถี"ติ นิรยภยํ อาวชฺเชตฺวา นิจฺจโลว อโหสิ, ตํ กิญฺจิ น โอโลเกสิ. เอวํ นฏสมชฺเชนาปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

ต่อนั้น พวกราชบุรุษกราบทูลว่า "ขอเดชะ ธรรมดาเด็กมีอายุ ๘ ขวบ ย่อมชอบมหรสพ คือการฟ้อนรำ พวกข้าพระพุทธเจ้าจักทดลองพระราชกุมารนั้น ด้วยมหรสพคือการฟ้อนรำนั้น" จึงเชิญเสด็จพระราชกุมารนั้น พร้อมกับเด็ก ๕๐๐ คน ที่พระลานหลวง แล้วจัดการให้แสดงมหรสพ คือการฟ้อนรำ. เด็กที่เหลือได้เห็นมหรสพ คือการฟ้อนรำแล้วพูดกันว่า "ดีจริง ดีจริง" พากันหัวเราะลั่น". ฝ่ายพระมหาสัตว์ รำพึงถึงภัยในนรกว่า "ในเวลาที่เราเกิดในนรก ความร่าเริงหรือความดีใจ แม้เพียงขณะหนึ่งไม่มีเลย" แล้วประทับนั่ง ไม่เคลื่อนไหวเลย ไม่ทอดพระเนตรการฟ้อนรำอะไร ๆ. ถึงแม้

๑-๑ ฉ. อิเม ปาฯา น ทิสฺสนฺติ.

ราชบุรุษจะทดลองด้วยการฟ้อนรำ ในระหว่างๆ ตลอดปีหนึ่งก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่าง ของพระมหาสัตว์นั้น ด้วยประการฉะนี้.

[๑]ราชา ราชปุริเส ปุจฺฉิ "ตาตา ตุเมฺห อาคตกาเล กุมารํ คเหตฺวา อปเนถ, กึ โส หตฺถํ วา ปาทํ วา จาเลสี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ. "กึ กโรมา"ติ.[๑]

พระราชาตรัสถามราชบุรุษว่า "ดูกรพ่อทั้งหลาย ในเวลามาพวกท่านไปรับพระราชกุมารนำออกมา พระราชกุมารได้แสดงอาการเคลื่อนไหวมือ หรือเท้าบ้างหรือเปล่า". ราชบุรุษกราบทูลว่า "ขอเดชะ ไม่มีเลย". พระราชาจึงตรัสปรึกษาว่า "พวกเราจะทำอย่างไร(ต่อไป)".

ตโต "เทว นววสฺสิกทารกา นาม สตฺถสฺส[๒] ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ ตํ ปญฺจทารกสเตหิ สทฺธึ ราชงฺคเณ นิสีทาเปสุ. ปญฺจทารกสตานิ[๓] กีฬนกาเล เอโก ปุริโส ผลิกวณฺณํ อสึ คเหตฺวา ปริพฺภมนฺโต นทนฺโต วคฺคนฺโต อุลฺลงฺฆนฺโต อปฺโผเฏนฺโต สเลนฺโต มหาโฆสํ กโรนฺโต "กาสิกราชสฺส กิร กาฬกณฺณี เอโก ปุตฺโต อตฺถิ, กุหึ โส, อหํ อสินา สีสมสฺส ฉินฺทิสฺสามี"ติ วตฺวา อภิธาวติ. ตํ ทิสฺวา เสสทารกา

แต่นั้น ราชบุรุษทั้งหลายพากันกราบทูลว่า "ขอเดชะ ธรรมดาเด็กอายุ ๙ ขวบทั้งหลาย ย่อมกลัวศัสตราวุธ ข้าพระพุทธเจ้าจักทดลองพระราชกุมารนั้น ด้วยศัสตราวุธนั้น" จึงเชิญเสด็จพระราชกุมารพร้อมกับเด็ก ๕๐๐ คน ให้ประทับนั่ง ณ พระลานหลวง ในเวลาที่เด็ก ๕๐๐ คน กำลังเล่นอยู่ บุรุษคนหนึ่งถือดาบมีสีเหมือนแก้วผลึกกวัดแกว่งบันลือเสียงดังกระโดดโลดเต้น ตบมือแล่นไป(ใกล้พระโพธิสัตว์) ทำเสียงกึกก้องตวาดว่า "ข่าวว่า พระเจ้ากาสิกราชมี

๑-๑ ฉ. อิเม ปาฯ น ทิสฺสนฺติ.
๒ ฉ. อสิโน. ๓ ฉ. ทารกานํ.

ภีตตสิตา วิรวนฺตา ทิสาวิทิสาสุ ปลายึสุ.

พระราชโอรสองค์หนึ่ง เป็นกาลกรรณี เธออยู่ที่ไหน เราจักเอาดาบตัดเศียรของเธอเสีย" จึงวิ่งไปโดยเร็ว. เด็กทั้งหลายที่เป็นบริวารเห็นบุรุษนั้นแล้วก็ตกใจกลัว พากันร้องวิ่งหนีไปในทิศต่าง ๆ.

โพธิสตฺโต นิรยภยํ อาวชฺเชตฺวา "อุสฺสทนิรเย[๑] มรณโต จณฺฑขคฺคมุเข วินาสํเยว วรตรนฺ"ติ[๑] อชานนฺโต วิย นิสีทิ. อถ นํ โส ปุริโส อสินา สีเส ปรามสิตฺวา "อหํ เต สีสํ ฉินฺทิสฺสามี"ติ วตฺวา มหาสตฺตสฺส ตาเสนฺโตปิ ตาเสตุ อสกฺโกนฺโต อปคญฺฉิ.[๒] เอวํ ขคฺเคนาปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

พระโพธิสัตว์ทรงรำพึงถึงภัยในนรกแล้ว ทรงดำริว่า "ความพินาศในเพราะคมดาบอันร้ายแรงนั่นแล ยังประเสริฐกว่าความตายในอุสสทนรก" ประทับนั่งแล้วเป็นเหมือนไม่ทรงทราบ. ต่อมาบุรุษนั้นก็เอาดาบจดลงที่พระเศียรพระโพธิสัตว์แล้วกล่าวว่า "เราจักตัดเศียรเธอ" ถึงจะขู่ตวาดให้พระมหาสัตว์สะดุ้งตกใจ (อย่างไร)ก็ไม่สามารถจะให้พระองค์สะดุ้งตกใจได้ ได้หลีกไปแล้ว. ราชบุรุษทั้งหลายถึงจะทดลองขู่แม้ด้วยดาบในระหว่างๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

[๓]ราชา ราชปุริเส เอวํ ปุจฺฉิ "ตาตา ตุเมฺห อาคตกาเล กุมารํ คเหตฺวา อปเนถ, กึ โส หตฺถํ วา

พระราชาตรัสถามราชบุรุษอย่างนี้ว่า "แน่ะพ่อทั้งหลาย พวกท่านพาพระกุมาร

๑-๑ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

๒ ฉ. อปคมิ.

๓ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ปาทำ วา จาเลสี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ. "กึ กโรมา"ติ.[๑]

นั้น เคลื่อนไหวมือหรือเท้าบ้างหรือไม่". ราชบุรุษกราบทูลว่า "ขอเดชะ ไม่มีเลย". พระราชาจึงตรัส ปรึกษาว่า "พวกเราจะทำอย่างไร (ต่อไปอีก)".

ตโต "ทสวสฺสิกทารกา นาม สทฺทสฺส ภายนฺติ, เตนสฺส พธิรภาวำ วีมำสิตุำ วฏฺฏตี"ติ สยนำ สาณิยา ปริกฺขาเปตฺวา (ตสฺส) จตูสุ ปสฺเสสุ ฉิทฺทานิ กตฺวา โพธิสตฺตสฺส อตฺตานำ อทสฺเสตฺวา เหฏฺฐาสยเน สำขธมเก นิสีทาเปตฺวา เอกปฺปหาเรน สำเข ธมาเปนฺติ, เอกนินฺนาทำ อโหสิ. ธาติโย มหาสตฺตำ สยเน นิปชฺชาเปสุำ จตฺตาโร อมจฺจา จตูสุ ปสฺเสสุ ฐตฺวา มหาสตฺตสฺส อิริยาปถำ สาณิยา ฉิทฺเทหิ โอโลเกนฺตา มหาสตฺตสฺส เอกทิวสมฺปิ สติสมฺโมหำ วา หตฺถปาทวิการำ วา ผนฺทนมตฺตำ วา น ปสฺสึสุ.

แต่นั้น อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า "ธรรมดาเด็กอายุ ๑๐ ขวบ ย่อมกลัวเสียงดัง ควรจะทดลองความที่พระกุมารนั้น ว่าเป็นหนวกหรือไม่ ด้วยเสียงดังนั้น ให้กั้นม่านรอบพระแท่นบรรทม แล้วกระทำช่อง ๔ ด้าน ไม่แสดงตนต่อพระโพธิสัตว์ ให้คนเป่าสังข์นั่งอยู่ภายใต้พระแท่นบรรทมให้เป่าสังข์ขึ้นพร้อมกัน เสียงสังข์ได้บันลือลั่นเป็นเสียงเดียวกัน. นางนมทั้งหลาย จัดให้พระมหาสัตว์บรรทมบนพระแท่นบรรทมแล้ว. อำมาตย์ทั้ง ๔ คนได้ยืนอยู่ ๔ ด้าน มองดูอิริยาบถของพระมหาสัตว์ทางช่องม่าน มิได้เห็นความหลงลืมพระสติ หรือพระอาการพิรุธแห่งพระหัตถ์หรือพระบาท หรือเพียงความเคลื่อนไหวของพระมหาสัตว์แม้สักวันหนึ่ง.

[๑]ราชา ราชปุริเส ปุจฺฉิ "ตาตา มม ปุตฺโต หตฺถำ วา ปาทำ วา จาเลสี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ. "กึ

พระเจ้ากาสิกราช ตรัสถามราชบุรุษทั้งหลายว่า "แน่ะ พ่อทั้งหลาย โอรสของเราเคลื่อนไหวมือหรือเท้าบ้างหรือไม่"

[๑-๑] ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

กโรมา"ติ. เอวํ สัญชมเนนาปิ เอกสัวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส เนว อนฺตรํ ปสฺสึสุ.[๑]

ราชบุรุษกราบทูลว่า "ขอเดชะ ไม่มีเลย". พระราชาตรัสปรึกษาว่า "พวกเราจะทำอย่างไร (ต่อไป)". ราชบุรุษทั้งหลายแม้จะทดลองด้วยวิธีให้คนเป่าสังข์ในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่งก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระมหาสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "เทว เอกาทสวสฺสิกทารกา นาม เภริสทฺทสฺส ภายนฺติ, เตน นํ วีมํสิตุํ วฏฺฏตี"ติ. (เอกสัวจฺฉเร อติกฺกนฺเต) อมจฺจา (ปุน) เอกสัวจฺฉรํ ตเถว เภริสทฺเทน อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

แต่นั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า "ขอเดชะ ธรรมดาเด็กอายุ ๑๑ ขวบ ย่อมกลัวเสียงกลอง ควรจะทดลองพระราชกุมารนั้น ด้วยเสียงกลองนั้น". (เมื่อเวลาปีหนึ่งล่วงไปแล้ว) อำมาตย์ทั้งหลายถึงแม้จะทดลองด้วยเสียงกลองอย่างนั้นในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่ได้พบอาการพิรุธในระหว่าง ของพระมหาสัตว์(อีก) ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "เทว ทฺวาทสวสฺสิกทารกา นาม ทีปา ภายนฺติ. เตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ รตฺติภาเค อนฺธกาเร สยาเปตฺวา "อปฺเปว นาม โส หตฺถึ วา ปาทึ วา ผนฺทาเปติ นุ โข โน"ติ. ฆเฏสุ ทีเป ชาเลตฺวา เสสทีเป นิพฺพาเปตฺวา โพธิสตฺตํ อนฺธกาเร โถกํ สยาเปตฺวา ฆเฏหิ เตลปฺปทีเป อุกฺขิปิตฺวา เอกปฺปหาเรเนว อาโลกํ

ต่อนั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า "ขอเดชะ ธรรมดาเด็กอายุ ๑๒ ขวบ ย่อมกลัวแสงประทีป ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จักทดลองพระกุมารด้วยแสงประทีป" ในเวลากลางคืน จัดให้พระโพธิสัตว์บรรทมในที่มืด คิดว่า "(ชื่อไฉน) พระราชกุมาร คงจะเคลื่อนไหวพระหัตถ์หรือพระบาทบ้างหนอแล หรือไม่ทรงเคลื่อนไหว" ให้จุดประทีปที่หม้อใหญ่

---

[๑] ฉ. อิเม ปาฯา น ทิสฺสนฺติ.

กตฺวา ตสฺส อิริยาปถํ อุปธาเรนฺตา มหาสตฺตสฺส ผนฺทนมตฺตมฺปิ น ปสฺสึสุ. เอวํ ทีเปนาปิ เอกสํวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส กิญฺจิ ผนฺทนมตฺตมฺปิ น ปสฺสึสุ.

สว่างแล้ว ให้ดับประทีปที่เหลือ จัดให้พระโพธิสัตว์บรรทมในที่มืดหน่อยหนึ่ง แล้วใช้หม้อทั้งหลาย ยกประทีปที่เติมน้ำมันขึ้นทำให้สว่างพร้อมกันเป็นแสงเดียวกัน แล้วตรวจดูพระอิริยาบถของพระมหาสัตว์ ก็ไม่พบแม้เพียงการไหวพระกายของพระมหาสัตว์เลย. อำมาตย์ทั้งหลายแม้จะทดลองด้วยการจุดประทีปในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่พบอาการพิรุธแม้เพียงการเคลื่อนที่ไหวอะไร ๆ ของพระมหาสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

ราชา ราชปุริเส ปุจฺฉิ "ตาตา มม ปุตฺโต หตฺถึ วา ปาทึ วา จาเลสี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ. "กึ กโรมา"ติ.

พระราชาตรัสถามราชบุรุษทั้งหลายว่า "แน่ะ พ่อทั้งหลาย โอรสของเราเคลื่อนไหวมือหรือเท้าบ้างไหม". ราชบุรุษกราบทูลว่า "ขอเดชะ ไม่มีเลย". พระราชาทรงปรึกษาว่า "พวกเราจะทำอย่างไร (ต่อไปอีก)".

ตโต "เทว เตรสวสฺสิกทารกา นาม มกฺขิกานํ ภายนฺติ, ผาณิเตน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ สกลสรีรํ ผาณิเตน มกฺขิตฺวา พหุมกฺขิเก ฐาเน นิปชฺชาเปสุ. มกฺขิกา อุปฏฺฐเปนฺติ, ตา ตสฺส สกลสรีรํ ปริวาเรตฺวา สูจีหิ วิชฺฌิยมานา วิย ขาทนฺติ. โส จินฺเตสิ "มยฺหํ อวีจินิรเย มรณโต มกฺขิกานํ มุเข

ต่อนั้นราชบุรุษทั้งหลาย กราบทูลว่า "ขอเดชะ ธรรมดาเด็กอายุ ๑๓ ปี ย่อมกลัวแมลงวันทั้งหลาย ข้าพระพุทธเจ้าจักขอทดลองพระกุมารด้วยน้ำอ้อย" จึงเอาน้ำอ้อยทาพระสรีระทั้งสิ้นแล้ว ให้บรรทมในที่มีแมลงวันชุกชุม. แมลงวันทั้งหลายก็บินมาจับอยู่ใกล้ แมลงวันเหล่านั้น ได้บินมาแวดล้อมจับพระสรีระ

มรณเมว เสยฺโย"ติ เวทนำ อธิวาเสตฺวา นิโรธสมาปนฺโน วิย มหาเถโร นิจฺจโลว อโหสิ. เอวำ ผาณิเตนาปิ เอกสำวจฺฉรำ อนฺตรนฺตรา วีมำสนฺตาปิสฺส กิญฺจิ ผนฺทนมตฺตมฺปิ น ปสฺสึสุ.

ทั้งสิ้นของพระโพธิสัตว์เจ้านั้น จนทั่วแล้ว กิน(น้ำอ้อย) เป็นเหมือนแทงด้วยเข็มทั้งหลาย. พระโพธิสัตว์นั้นทรงดำริว่า "เราตายที่ปากแมลงวันทั้งหลาย ยังดีกว่าตายในอเวจีนรก" ทรงอดกลั้นเวทนาไว้ได้จึงบรรทมเฉย ไม่เคลื่อนไหวพระวรกายเหมือนพระมหาเถระ เข้านิโรธสมาบัติฉะนั้น. แม้ราชบุรุษทั้งหลายทดลองด้วยเอาน้ำอ้อยทาพระวรกายในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่พบอาการพิรุธแม้เพียงการเคลื่อนไหวพระอิริยาบถอะไร ๆ ด้วยประการฉะนี้.

[๑]ราชา ราชปุริเส ปุจฺฉิ "ตาตา มมปุตฺโต หตฺถำ วา ปาทำ วา จาเลสี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ. "กึ กโรมา"ติ.[๑]

พระราชาตรัสถามราชบุรุษทั้งหลายว่า "แน่ะ พ่อทั้งหลาย โอรสของเราเคลื่อนไหวมือหรือเท้าบ้างไหม". ราชบุรุษกราบทูลว่า "ขอเดชะ ไม่มีเลย". พระราชาตรัสปรึกษาว่า "พวกเราจะทำอย่างไร (ต่อไป)".

ตโต "เทว จุทฺทสวสฺสิกกาเล ปนสฺส สมฺปตฺเต อิทาเนว เอส มหลฺลโก สุจิกาโม อสุจิชิคุจฺฉโก โหติ, อสุจินา นำ วีมำสิสฺสามา"ติ ตโต ปฏฺจาย ตำ เนว นฺหาเปนฺติ น อาจมาเปนฺติ สยนา น อุฏฺจาเปนฺติ.

ต่อนั้นอำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า "ขอเดชะ เมื่อเวลาที่เด็กมีอายุ ๑๔ ปีถึงเข้าแล้ว บัดนี้พระกุมารนี้ ก็เป็นผู้ใหญ่ย่อมชอบของสะอาด เกลียดของสกปรก ข้าพระพุทธเจ้าจะขอทดลองพระราชกุมารด้วยสิ่งที่ไม่สะอาด" ตั้งแต่นั้นมาไม่ให้

๑-๑ ฉ. อิเม ปาทา น ทิสฺสนฺติ.

โส อุจฺจารปสฺสาวํ กตฺวา ตตฺเถว ปลิปนฺโน สยติ. ทุคคนฺเธน ปนสฺส อนฺตรุตฺถีนํ นิกฺขมนกาโล วิย อโหสิ, มกฺขิกา ตสฺส สรีเร อุปฏฺเปนฺติ ขาทนฺติ.

พระโพธิสัตว์สรงน้ำ ไม่ให้ลงพระบังคน ไม่ช่วยให้เสด็จลุกขึ้นจากที่บรรทม. พระโพธิสัตว์นั้น ลงพระบังคนหนัก และพระบังคนเบา บรรทมเกลือกกลั้วอยู่ในที่นั้นเอง. ก็เพราะกลิ่นเหม็น(นั้น)ได้เป็นเหมือนกาลจะแสดงพระอัธยาศัยภายในของพระโพธิสัตว์นั้นออกมา หมู่แมลงวัน ก็มาไต่ตอม(และ)กิน(สิ่งสกปรก) ที่พระสรีระของพระมหาสัตว์นั้น.

อถ นํ ปริวาเรตฺวา มาตาปิตโร[๑] เอวมาหํสุ "ตาต เตมิยกุมาร อิทานิปิ ตฺวํ มหลฺลโกสิ, โก ตํ สพฺพทา ปฏิชคฺคิสฺสติ, กึ น ลชฺชสิ, กสฺมา นิปนฺโนสิ, อุฏฺหาย สรีรํ ปฏิชคฺคาหี"ติ อกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ. โส ตถา ปฏิกูเล คูถราสิมฺหิ นิมฺมุคฺโคปิ ทุคฺคนฺธภาเวน โยชนสตมตฺถเก จิตานมฺปิ หทยุพฺพตฺตนสมตฺถสฺส[๒] คูถนิรยสฺส ทุคฺคนฺธภาวํ อาวชฺเชตฺวา มชฺฌตฺโต[๓] อโหสิ. เอวํ อสุจินาปิ เอกสวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

ลำดับนั้น พระชนก พระชนนี ประทับนั่งล้อมพระโพธิสัตว์ ตรัสอย่างนี้ว่า "พ่อเตมิยกุมาร แม้บัดนี้ พ่อก็โตแล้ว ใครจักประคับประคองพ่อทุกเวลาได้ พ่อไม่ละอายหรือ พ่อบรรทมอยู่ทำไม จงลุกขึ้นชำระกายเถิด". แล้วก็ตัดพ้อบริภาษ. พระมหาสัตว์นั้น แม้จมอยู่ในกองคูถอันปฏิกูลเช่นนั้น ก็ทรงวางอารมณ์เป็นกลาง เพราะทรงพิจารณาถึงกลิ่นเหม็นแห่งนิรยาบาลคูถซึ่งสามารถฟุ้งตลบขึ้นในใจแม้ของบุคคลผู้ยืนอยู่ในที่สุดร้อยโยชน์ โดยความเป็นของมีกลิ่นเหม็นกว่า. แม้ราชบุรุษทดลองด้วยของไม่สะอาด ใน

---

๑ ฉ. จิตา ธาติโย.
๒ ฉ. หมยุปฺปตน...
๓ ฉ. นิจฺจโลว.

ระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่เห็นอาการพิรุธในระหว่างของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

ตโต "เทว ปณฺณรสวสฺสิกทารกา นาม อุณฺหสฺส ภายนฺติ, องฺคาเรน นํ วีมํสิสฺสามา"ติ อถสฺส เหฏฺฐามญฺจเก อคฺคิกปลฺลานิ ฐเปสุ "อปฺเปว นาม อุณฺเหน ปีฬิโต เวทนาปฺปตฺโต เวทนํ อสหมาโน หตฺถปาทผนฺทนํ ทสฺเสยฺยา"ติ. ธาติโย มหาสตฺตํ มญฺจเก นิปชฺชาเปตฺวา นิกฺขมึสุ.

ต่อนั้น อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า "ขอเดชะ ธรรมดาว่าเด็กอายุ ๑๕ ปี ย่อมกลัวความร้อน ข้าพระพุทธเจ้าจักขอทดลองพระราชกุมารด้วยถ่านเพลิง" ลำดับนั้น จึงวางกระเบื้องถ่านเพลิงไว้ภายใต้พระแท่นของพระโพธิสัตว์ ด้วยคิดว่า "ไฉนหนอ พระมหาสัตว์ถูกความร้อนเบียดเบียนจะเสวย(ทุกข)เวทนา เมื่อทนต่อ(ทุกข)เวทนาไม่ได้ ก็จะพึงแสดงความเคลื่อนไหวพระหัตถ์หรือพระบาทบ้าง". นางนมทั้งหลายจัดให้พระมหาสัตว์บรรทมบนพระแท่น แล้วพากันออกไป.

มหาสตฺโต อุเณฺหน ปีฬิโต. ตสฺส อคฺคิชาลา สกลสรีเร โชตา วิย อุปฏฺฐหนฺติ. มหาสตฺโตปิ อตฺตานํ โอวทิตฺวา "ตาต เตมิยกุมาร อวีจินิรยสนฺตาโป โยชนสตมฺปิ ผรติ, สตโยชนิเก ฐาเน ฐิตานํ สตฺตานํ อกฺขีนิ ภิชฺชนฺติ. ตมฺหา อุณฺหา[๑] อิทํ อุณฺหํ[๒] สตคุเณน สหสฺสคุเณน

พระมหาสัตว์ถูกความร้อนเบียดเบียนแล้ว เปลวเพลิงปรากฏเหมือนลุกโพลงท่วมพระสรีระทั้งหมดของพระมหาสัตว์นั้น. ฝ่ายพระมหาสัตว์ก็ทรงสั่งสอนพระองค์เองว่า "พ่อเตมิยกุมารความเร่าร้อนในอเวจีนรกย่อมแผ่ไปถึงร้อยโยชน์ ทำลายนัยน์ตาของสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงอยู่ในที่ร้อยโยชน์ ความร้อน(ของเพลิง)นี้ ยังดีกว่าความร้อน

---

[๑] ฉ. ทุกฺขโต.
[๒] ฐ ทกฺขิ

สตสหสฺสคุเณน วรตรนฺ"ติ ตำ อธิวาเสตฺวา นิโรธสมาปนฺโน วิย นิจฺจโลว อโหสิ.

(ในอเวจีนรก)นั้น ตั้งร้อยเท่า พันเท่า และแสนเท่า" (ทรงเห็นดังนี้แล้ว) ก็ทรงอดกลั้นความร้อนนั้น ได้เป็นผู้ไม่หวั่นไหว เหมือนพระมหาเถระผู้เข้านิโรธสมาบัติไม่หวั่นไหวอะไร ๆ ฉะนั้น.

อถสฺส มาตาปิตโร ตำ ทุกฺเขน ปีฬิตำ ทิสฺวา ภิชฺชมานหทยา วิย มนุสฺเส ปฏิกฺกมาเปตฺวา ตำ ตโต อคฺคิสนฺตาปโต อปเนตฺวา "ตาต เตมิยกุมาร มยำ ตว อปีฬสปฺปิอาทิภาวำ ชานาม, น หิ เอเตสำ เอวรูปานิ หตฺถปาทมุข-กณฺณโสตานิ โหนฺติ, ตฺวำ อเมฺหหิ ปตฺเถตฺวา ลทฺธปุตฺตโก, มา โน นาเสหิ, สกลชมฺพุทีปราชูนำ สนฺติกา ครหโต โน โมเจหี"ติ ตำ ยาจึสุ. โส เตหิ เอวำ ยาจิโตปิ ตำ อสุณนฺโตวิย หุตฺวา นิจฺจโลว นิปชฺชิ.

ลำดับนั้น พระชนก พระชนนี ทอดพระเนตรเห็นพระโอรสนั้น ถูกทุกข์(เวทนา)เบียดเบียนแล้ว ก็เป็นเหมือนพระหฤทัยจะแตก จึงให้พวกมนุษย์หลีกออกไปนำพระโอรสนั้นออกจากความร้อน ด้วยเพลิงนั้น แล้วตรัสวิงวอนพระโพธิสัตว์นั้นว่า "แน่ะพ่อเตมิยกุมาร เราทั้งสองย่อมรู้ความที่พ่อมิใช่ง่อยเปลี้ยเป็นต้น เพราะมือ เท้า ปาก และช่องหูเห็นปานนี้ ไม่ใช่ของคนพิการเหล่านั้น พ่อเป็นโอรสที่เราทั้งสองปรารถนาได้แล้ว (สมความปรารถนา) พ่อจงอย่าให้เราทั้งสองฉิบหายเลย จงช่วยปลดเปลื้องเราทั้งสอง ให้พ้นจากความครหา จากสำนักของพระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้นเถิด". พระโพธิสัตว์นั้นแม้พระชนก พระชนนี ตรัสวิงวอนแล้วอย่างนี้ ก็ไม่เคลื่อนไหวพระวรกายเลย บรรทมเฉยแล้วเป็นเหมือนมิได้ทรงสดับพระดำรัสนั้น.

อถสฺส มาตาปิตโร โรทมานา ปฏิกฺกมนฺติ เอกทาจิ ปิตา ตสฺส เอกโกว ตำ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจติ, เอกทาจิ มาตา เอกิกาว อุปสงฺกมิตฺวา นำ ยาจติ. เอกทาจิ เต มาตาปิตโร เอกโตว อุปสงฺกมิตฺวา ยาจนฺติ. เอวำ องฺคาเรนาปิ เอกสำวจฺฉรำ อนฺตรนฺตรา วีมำสนฺตาปิสฺส อนฺตรำ น ปสฺสึสุ.

ลำดับนั้น พระชนก พระชนนี ของพระโพธิสัตว์นั้นทรงกันแสง เสด็จหลีกไป บางครั้งพระชนกพระองค์เดียว ของพระโพธิสัตว์นั้น เสด็จเข้าไปวิงวอนพระโพธิสัตว์ บางครั้งพระชนนีแต่พระองค์เดียว เสด็จเข้าไปวิงวอนพระโพธิสัตว์นั้น บางคราวทั้งพระชนก พระชนนีเหล่านั้นพร้อมกันเสด็จเข้าไปตรัสวิงวอน. อำมาตย์ทั้งหลาย แม้ทดลองด้วยถ่านเพลิง ในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง ก็ไม่พบอาการพิรุธในระหว่างของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

อถสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล อมจฺจพฺราหฺมณาทโย จินฺตยึสุ "ปีฬสปฺปิวา โหตุ, มูโค วา พธิโร วา โนวา โหตุ, วเย ปริณเต รชนีเย อรชฺชนฺโต นาม นตฺถิ, ทสฺสนีเย อทสฺสนฺโต นาม นตฺถิ, ตุสนีเย อตุสนฺโต นาม นตฺถิ, สมเย สมฺปตฺเต ปุปฺผวิกสนำ วิย หิ ธมฺมตา เอสา, นาฏกาปิสฺส ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ตาหิ นาฏกาหิ นำ วีมำสิสฺสามา"ติ.

ต่อมา ในเวลาที่พระโพธิสัตว์นั้นมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พวกอำมาตย์และพราหมณ์เป็นต้น คิดกันแล้วว่า "พระราชกุมารเป็นง่อยเปลี้ย เป็นใบ้ เป็นหนวก หรือไม่เป็นอย่างนั้นจงยกไว้ เมื่อวัยแปรไปแล้ว บุคคลชื่อว่าไม่กำหนัดในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดย่อมไม่มี ชื่อว่าไม่แลดูในอารมณ์อันน่าดู ย่อมไม่มี ชื่อว่าไม่ยินดีในอารมณ์อันน่ายินดี ย่อมไม่มี เมื่อถึงคราวแล้ว ความกำหนัดยินดีนั้นย่อมมีเป็นธรรมดา (ของโลก) เปรียบเหมือนการแย้มบานของดอกไม้(ในเมื่อถึงคราวแล้วก็แย้มบาน) ฉะนั้น เพราะฉะนั้น พวกเราจักให้แม้

นางสนมทั้งหลายบำเรอพระโพธิสัตว์นั้น ทดลองพระโพธิสัตว์นั้น ด้วยพวกนางสนมเหล่านั้น".

ตโต อุตฺตมรูปธรา เทวกญฺญาโย วิย วิลาสสมฺปนฺนา นาฏกิตฺถิโย ปกฺโกสาเปตฺวา ราชา อิตฺถิโย อาห "ตุเมฺหสุ ยา อิตฺถี กุมารํ หสาเปตุ วา กิเลสวเสน วา พนฺธิตุ สกฺโกติ. สา ตสฺส อคฺคมเหสี ภวิสฺสตี"ติ.

แต่นั้น พระราชาตรัสเรียกนางสนมทั้งหลายผู้ทรงรูปอันยอดเยี่ยม สมบูรณ์ด้วยมารยาทอันงาม ดุจนางเทพกัญญามา ดำรัสกับหญิงทั้งหลายว่า "บรรดาพวกเธอ นางสนมใดสามารถให้พระกุมารร่าเริงได้ หรืออาจผูกพันพระกุมารด้วยอำนาจกิเลสได้ นางสนมนั้นจักได้เป็นอัครมเหสีของพระกุมารนั้น".

ธาติโย กุมารํ คนฺโธทเกน นฺหาเปตฺวา กุมารํ เทวปุตฺตํ วิย อลงฺกริตฺวา เทววิมานสทิเส สิริคพฺเภ สุปญฺญตฺเต สิริสยเน นิปชฺชาเปตฺวา คนฺธทาม-มาลาทามปุปฺผทามธูปวาสจุณฺณาทีหิ อนฺโตคพฺเภ เอกคนฺธสมฺโมหํ กตฺวา ปฏิกฺกมึสุ.

นางนมทั้งหลาย ให้พระกุมารสรงน้ำหอม ประดับพระกุมารเหมือนเทพบุตรจัดให้บรรทม ณ พระแท่นมีสิริซึ่งปูลาดไว้ดีแล้ว ในห้องอันมีสิริเหมือนเทพวิมาน ทำให้หลงฟั่นเฟือน เพราะกลิ่นหอมเป็นอันเดียว ภายในห้อง ด้วยพวงของหอม พวงระเบียบดอกไม้ พวงบุปผชาติและจุณแห่งธูปและเครื่องอบเป็นต้นเสร็จแล้วก็หลีกไป.

อถ นํ ตา อิตฺถิโย ปริวาเรตฺวา นจฺจคีเตหิ เจว มธุรวจนาทีหิ จ นานปฺปกาเรหิ อภิรมาเปตุํ วายมึสุ. โส พุทฺธิสมฺปนฺนตาย ตา อิตฺถิโย น

ลำดับนั้น นางสนมทั้งหลายเหล่านั้น ก็แวดล้อมพระโพธิสัตว์นั้น พยายามจะให้พระโพธิสัตว์อภิรมย์ ด้วยประการต่าง ๆ มีการขับร้องบ้าง การกล่าวคำอ่อนหวาน

โอโลเกตฺวา[๑] "อิมา อิตฺถิโย เม สรีรสมฺผสฺสํ มา วินฺทีสู"ติ อธิฏฺหิตฺวา อสฺสาสปสฺสาเส นิรุมฺหิ,[๒] อถสฺส สรีรํ ถทฺธํ อโหสิ.

เป็นต้นบ้าง. พระโพธิสัตว์นั้นไม่ทอดพระเนตรดูนางสนมเหล่านั้น เพราะพระองค์เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ ทรงอธิษฐานว่า "นางสนมเหล่านี้ อย่าได้ถูกต้องกายของเราเลย" แล้วทรงกลั้นลมอัสสาสะ ปัสสาสะ ลำดับนั้น พระวรกายของพระโพธิสัตว์นั้น ได้แข็งกระด้างแล้ว.

ตา ตสฺส สรีรสมฺผสฺสํ อวินฺทนฺติโย "ถทฺธสรีโร เอส, นายํ มนุสฺโส, ยกฺโข ภวิสฺสตี"ติ ภีตตสิตา หุตฺวา อตฺตานํ สนฺธาเรตุํ อสกฺโกนฺติโย ปลายึสุ. เอวํ อิตฺถีหิปิ เอกสฺวจฺฉรํ อนฺตรนฺตรา วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสึสุ.

นางสนมเหล่านั้น เมื่อไม่ได้สัมผัสกายของพระโพธิสัตว์นั้น จึงปรึกษากันว่า "พระราชกุมารนี้ มีพระวรกายแข็งกระด้าง พระราชกุมารนี้หาใช่มนุษย์ไม่ คงจักเป็นยักษ์แน่" พากันสะดุ้งตกใจกลัวแล้วไม่อาจจะดำรงตนอยู่ได้ ก็พากันหนีไป. อำมาตย์และพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ทดลองอยู่ในระหว่าง ๆ ตลอดปีหนึ่ง แม้ด้วยนางสนมทั้งหลาย ก็ไม่พบอาการพิรุธของพระมหาสัตว์ในระหว่าง ด้วยประการฉะนี้.

เอวํ โสฬส สตฺถวจฺฉรานิ โสฬสหิ มหาวีมํสาหิ เจว อเนกาหิ จ ขุทฺทกวีมํสาหิ เต[๓] อมจฺจา พฺราหฺมณา ราชา[๓] วีมํสมานาปิ ตํ ปริคฺคณฺหิตุํ

หมู่อำมาตย์ราชบุรุษ กับพวกพราหมณาจารย์พร้อมทั้งพระราชา ได้ทดลองอย่างใหญ่ถึง ๑๖ ครั้ง ได้ทดลองอย่างเล็กก็มากครั้ง ไม่อาจจะกำหนดจับ

---

๑ ฉ. อโนโลเกตฺวา.
๒ ฉ. สนฺนิรุมฺภิ.
๓-๓ ฉ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

นาสกฺขึสุ.

อาการพิรุธนั้นได้. ตลอดเวลา ๑๖ ปี ด้วยประการฉะนี้.

วีมํสนกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

วีมังสนกัณฑ์ จบ.

ตโต ราชา อิตฺถิโย ปุจฺฉิ "โภนฺติโย โส ตุเมฺหหิ สทฺธึ กึ หสตี"ติ. "นตฺถิ เทวา"ติ. โส ตาสํ วจนํ สุตฺวา ตโต วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ลกฺขณปาฐเก พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา "โภ พฺรหฺมณา ตุเมฺห กุมารสฺส ชาตกาเล 'ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺโน เอส กุมาโร, นตฺถิสฺส อนฺตราโย'ติ เม กถยิตฺถ, อิทานิ โส ปีฐสปฺปิ มูคพธิโร ชาโต กถา โว น รเมตี"ติ อาห.

ต่อมา พระราชาตรัสถามนางสนมทั้งหลายว่า "นางผู้เจริญทั้งหลาย โอรสของเรา ย่อมร่าเริงกับพวกเธออย่างไรบ้าง". พวกนางสนมกราบทูลว่า "ขอเดชะ ไม่มีเลยพระเจ้าข้า". พระราชานั้นทรงสดับคำของนางสนมเหล่านั้น แต่นั้นทรงเป็นผู้วิปฏิสาร ตรัสให้เรียกพราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะมาเฝ้า รับสั่งว่า "ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญ ท่านทั้งหลายกล่าวแก่เรา ในเวลาพระกุมารประสูติว่า 'พระกุมารนี้สมบูรณ์ด้วยธัญปุญลักษณะอันประเสริฐ อันตรายย่อมไม่มีแก่กุมารนั้น' บัดนี้ พระกุมารนั้นเป็นทั้งง่อยเปลี้ยเป็นทั้งใบ้ ทั้งหนวก ถ้อยคำของท่านทั้งหลาย ไม่ทำให้เรามีความยินดีเลย" ดังนี้.

อถ นํ พฺราหฺมณา อาหํสุ "มหาราช อมฺหากํ อาจริเยหิ อทิฏฺฐกนฺนาม นตฺถิ, อปิจ โข 'อยํ เทว ราชกุเลหิ

ลำดับนั้น พราหมณ์ทั้งหลายก็กราบทูลพระองค์ว่า "ข้าแต่มหาราช ขึ้นชื่อว่านิมิตทุกอย่าง อันอาจารย์ของพวก

ปตฺเถตฺวา ลทฺธปุตฺโต กาฬกณฺณี'ติ วุตฺเต ตุมฺหากำ โทมนสฺสำ สิยา, ตสฺมา น่ กถยิมฺหา"ติ.

ข้าพระพุทธเจ้าจะไม่เห็น ย่อมไม่มี อีกประการหนึ่งแล เมื่อพวกข้าพระพุทธเจ้าจะกราบทูลว่า 'ขอเดชะพระราชกุมารนี้อันราชตระกูลทรงปรารถนาได้แล้ว เป็นกาลกรรณี' ความโทมนัสก็จะพึงมีแก่พระองค์ เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงไม่กราบทูล".

ราชา "อิทานิ กึ กาตุ วฏฺฏตี"ติ ปุจฺฉิ. "มหาราช สเจ กุมาเร อิมสฺมึ เคเห วสนฺเต ตโย อนฺตรายา ปญฺญายนฺติ ชีวิตสฺส วา อนฺตราโย เสตจฺฉตฺตสฺส วา อนฺตราโย อคฺคมเหสิยา วา อนฺตราโยติ, ตสฺมา เทว ปปญฺจำ อกตฺวา อวมงฺคลรเถ อวมงฺคลอสฺเส โยธาเปตฺวา ตตฺถ ตำ นิปชฺชาเปตฺวา ปจฺฉิมทฺวาเร นีหริตฺวา อามกสุสาเน นิกฺขนิตุ วฏฺฏตี"ติ พฺราหฺมณา อาหำสุ. อถ ราชา เตสำ วจนำ สุตฺวา อนฺตรายภเยน ภีโต "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

พระราชาตรัสถามว่า "บัดนี้ ควรทำอย่างไร" พวกพราหมณ์กราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราช ถ้าเมื่อพระราชกุมารยังประทับอยู่ที่พระราชมณเฑียรนี้ อันตราย ๓ ประการจะปรากฏขึ้น คือ อันตรายแห่งชีวิต อันตรายแห่งเศวตฉัตรหรืออันตรายแห่งพระอัครมเหสี ขอเดชะ เพราะเหตุนั้น ควรที่พระองค์ไม่ทรงทำการเนิ่นช้าโปรดให้เตรียมรถอวมงคลเทียมด้วยม้าอวมงคลให้พระราชกุมารนั้นบรรทมบนรถนั้นนำออกไปทางประตูทิศตะวันตก แล้วขุดหลุมฝังที่ป่าช้าผีดิบ". ลำดับนั้น พระราชาทรงสดับคำของพวกพราหมณ์แล้วทรงกลัวภัยอันตราย ตรัสรับคำ(ของพราหมณ์)ว่า "ดีละ" (โปรดให้ทำอย่างนั้น).

ตทา จนฺทาเทวี ตำ ปวตฺตึ สุตฺวา ตุริตตุริตา เอกิกาว ราชานำ

ในเวลานั้น พระนางจันทาเทวีทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ก็เสด็จไปรีบด่วน

อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา “เทว ตุเมฺหหิ มยฺหํ วโร ทินฺโน, มยา จ คหิตโก กตฺวา ตุมฺหากเมว ฐปิโต. ตํ เม อิทานิ เทถา”ติ อาห. “คณฺหาหิ เทวี”ติ. “ปุตฺตสฺส เม รชฺชํ เทถา”ติ. “น สกฺกา เทวี”ติ. “กึ การณา”ติ. “ปุตฺโต โน กาฬกณฺณี”ติ.

แต่พระองค์เดียวเท่านั้น เข้าเฝ้าพระราชา ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า “ขอเดชะ พระองค์ได้โปรดพระราชทานพร แก่หม่อมฉันและหม่อมฉันได้รับพรแล้ว จึงถวายคืนพระองค์ไว้ก่อน บัดนี้ขอพระองค์ได้โปรดพระราชทานพรนั้น แก่หม่อมฉันเถิด”. พระราชาตรัสว่า “ดูกรพระเทวี (พระนางปรารถนาพรใด) ก็จงรับ(พรนั้น)เถิด”. พระเทวีกราบทูลว่า “ขอพระองค์โปรดพระราชทานราชสมบัติแก่พระโอรสของหม่อมฉันเถิด”. พระราชาตรัสว่า “ดูกรพระเทวี เราไม่อาจจะให้ได้”. พระเทวีทูลถามว่า “เพราะเหตุอะไร”. พระราชาตรัสว่า “เพราะโอรสของเราเป็นกาลกรรณี”.

“เตนหิ เทว ยาวชีวํ อทตฺวาปิ[๑] สตฺต วสฺสานิ รชฺชํ เทถา”ติ. “น สกฺกา เทวี”ติ. “เตนหิ เทว ฉ วสฺสานิ รชฺชํ เทถา”ติ. “น สกฺกา เทวี”ติ. “เตนหิ เทว ปญฺจ วสฺสานิ รชฺชํ เทถา”ติ. “น สกฺกา เทวี”ติ. “เตนหิ เทว จตฺตาริ วสฺสานิ รชฺชํ เทถา”ติ. “น สกฺกา เทวี”ติ. “เตนหิ เทว ตีณิ วสฺสานิ รชฺชํ เทถา”ติ. “น สกฺกา

พระนางเธอกราบทูลวิงวอนว่า “ขอเดชะ แม้ไม่พระราชทาน (ให้พระโอรสครองราชสมบัติ)ตลอดชีพ ก็จงพระราชทานราชสมบัติสัก ๗ ปีเถิด”. พระราชาตรัสว่า “ไม่อาจให้ได้พระเทวี”. พระนางกราบทูลวิงวอนว่า “ขอเดชะถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์โปรดพระราชทานราชสมบัติสัก ๖ ปีเถิด”. พระราชาตรัสว่า “ไม่อาจจะให้ได้ พระเทวี”. ฯลฯ พระเทวี

---

[๑] ฉ. อททนฺตาปิ.

เทวี"ติ. "เตนหิ เทว เทฺว วสฺสานิ รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ. "เตนหิ เทว เอกวสฺสํ รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ.

กราบทูลว่า "ขอเดชะ ถ้าอย่างนั้นโปรดพระราชทานพระราชสมบัติสักหนึ่งปี". พระราชาตรัสว่า "ไม่อาจจะให้ได้พระเทวี".

"เตนหิ เทว สตฺต มาเส รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ. "เตนหิ เทว ฉ มาเส รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ. "เตนหิ เทว ปญฺจ มาเส รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ. "เตนหิ เทว จตฺตาโร มาเส รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ. "ตโย มาเส รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ. "เตนหิ เทว เทฺว มาเส รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ. "เตนหิ เทว เอกมาสํ รชฺชํ เทถา"ติ. "เตนหิ เทว อฑฺฒมาสํ รชฺชํ เทถา"ติ. "น สกฺกา เทวี"ติ.

พระนางจันทาเทวี กราบทูลวิงวอนว่า "ขอเดชะ ถ้าเช่นนั้นขอพระองค์โปรดประทานราชสมบัติสัก ๗ เดือนเถิด". พระราชาตรัสว่า "ไม่อาจให้ราชสมบัติได้พระเทวี". ฯลฯ พระเทวีกราบทูลวิงวอนว่า "ขอเดชะ ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์โปรดพระราชทานพระราชสมบัติสักกึ่งเดือนเถิด". พระราชาตรัสว่า "ไม่อาจจะให้ได้พระเทวี".

"เตนหิ เทว สตฺต ทิวสานิ รชฺชํ เทถา"ติ. "สาธุ เทวิ คณฺหาหี"ติ. สา ปุตฺตํ อลงฺการาเปตฺวา "เตมิยกุมารสทิสํ รชฺชนฺ"ติ อภิเสกํ กตฺวา สกลนคเร เภริญฺจาราเปตฺวา สกลนครํ อลงฺการาเปตฺวา ปุตฺตํ หตฺถิกฺขนฺธํ อาโรเปตฺวา เสตจฺฉตฺตํ ตสฺส มตฺถเก อาโรเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา

พระนางจันทาเทวี จึงกราบทูลวิงวอนว่า "ขอเดชะ ถ้าเช่นนั้นขอพระองค์โปรดพระราชทานราชสมบัติเพียง ๗ วัน". พระราชาตรัสว่า "ดีละ พระเทวี ขอพระนางจงรับพรเถิด". พระนางเธอโปรดให้ตกแต่งพระโอรสแล้ว ทรงทำการอภิเษกให้ตีกลองประกาศ เที่ยวไปในพระนครทั้งสิ้น เพื่อให้รู้กันว่า"ราชสมบัตินี้เป็นของ

ตำ อาคตำ. สิริสยเน นิปชฺชาเปตฺวา สพฺพรตฺตินฺทิวำ ยาจิตฺวา "ตาต เตมิยกุมาร ตำ นิสฺสาย โสฬส วสฺสานิ นิทฺทำ อลภิตฺวา โรทมานาย เม อกฺขีนิ อุปกฺกานิ, โสเกน เม หทยำ ภิชฺชมานำ อโหสิ, อหำ ตว ปีฐสปฺปิอาทิภาวำ ชานามิ, มา มำ อนาถำ กโรหี"ติ อิมินา นิยาเมน ปุนทิวเส ปญฺจ ทิวสานิ ยาจิ.

พระเตมิยกุมาร" แล้วให้ประดับพระนครทั้งสิ้น ให้พระราชกุมารขึ้นประทับบนคอช้าง ให้ยกเศวตฉัตรเบื้องบนพระเศียรของพระราชกุมารนั้น ทำประทักษิณพระนคร แล้วให้พระราชโอรสผู้กลับมาบรรทมบนพระยี่ภู่อันมีสิริ ตรัสวิงวอนตลอดวันและคืนทั้งปวงว่า "พ่อเตมิย-กุมาร แม่ไม่เป็นอันหลับอันนอน ร้องไห้อยู่ตลอด ๑๖ ปี เพราะลูกเป็นเหตุ ตาทั้งสองของแม่ฟกช้ำ หัวใจของแม่เป็นเหมือนจะแตกเพราะความโศก แม่รู้ความที่พ่อไม่ใช่เป็นคนง่อยเปลี้ยเป็นต้น พ่ออย่าทำให้แม่ไม่มีที่พึ่งเลย" พระนางตรัสวิงวอนตลอด ๕ วัน โดยทำนองนี้ในวันรุ่งขึ้น.

รชฺชยาจนกณฺฑำ นิฏฐิตำ. กัณฑ์กราบทูลขอราชสมบัติ จบ.

ฉฏฺเฐ ทิวเส สมฺปตฺเต ราชา สุนนฺทำ นาม สารถึ ปกฺโกสาเปตฺวา "ตาต สุนนฺทสารถิ เสฺว ปาโตว อวมงฺคลรเถ อวมงฺคลอสฺเส โยเชตฺวา กุมารำ ตตฺถ นิปชฺชาเปตฺวา ปจฺฉิมทฺวาเรน นีหริตฺวา "กาฬกณฺณี"ติ วทนฺโต อามกสุสาเน จตุภิตฺติกำ

ครั้นถึงวันที่ ๖ พระราชารับสั่งให้เรียกหานายสารถี ชื่อ สุนันท์เข้าเฝ้า รับสั่งว่า "แน่พ่อสุนันทสารถี พรุ่งนี้ เจ้าจงเทียมม้าอวมงคลคู่หนึ่ง ที่รถอวมงคลแต่เช้าทีเดียว ให้พระกุมารนอนบนรถแล้วนำออกทางประตูด้านทิศตะวันตก ประกาศว่า "คนกาลกรรณี" จงขุดหลุม

อาวาฏฺ ขนิตฺวา ตตฺถ ตํ ขิปิตฺวา กุทฺทาลปิฏเฺน มตฺถกํ ภินฺทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อุปริ ปํสุ ทตฺวา ปจฺจวิวฑฺฒนํ กตฺวา นฺหาตฺวา เอหี"ติ อาณาเปสิ. โส "สาธูเทวา"ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

สี่เหลี่ยมที่ป่าช้าผีดิบ แล้วโยนพระกุมาร ลงไปในหลุมนั้น เอาสันจอบทุบศีรษะ ให้สิ้นชีวิต เอาฝุ่นผงใส่ไปในเบื้องบน กลบดินให้พูนขึ้น อาบน้ำแล้ว จึงกลับมา". นายสารถีนั้น รับพระราชโองการว่า "ดีละ พระพุทธเจ้าข้า".

เทวีปิ ตํ สุตฺวา ภิชฺชมานหทยา วิย ปุตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพรตฺตึ กุมารํ ยาจิตฺวา "ตาต เตมิยกุมาร ตว ปิตา กาสิกราชา ตํ เสฺว ปาโตว อามกสุสาเน นิกฺขนิตุ๎ อาณาเปสิ, เสฺว ปาโตว มรณํ ปาปุณิสฺสสิ ปุตฺตา"ติ อาห.

ฝ่ายพระราชเทวีทรงสดับพระราชดำรัสนั้น ได้เป็นเหมือนพระราชหฤทัยจะแตกทำลายไป จึงเสด็จไปยังสำนักของพระราชโอรส ตรัสวิงวอนพระกุมารตลอดคืน ยังรุ่งแล้วตรัสว่า "พ่อเตมิยกุมาร พระเจ้ากาสิกราช พระชนกของพ่อ รับสั่งให้ขุดหลุมฝังพ่อที่ป่าช้าผีดิบ ในวันพรุ่งนี้ตอนเช้าตรู่ ดูกรพระราชบุตร พ่อจักถึงความตายในวันพรุ่งนี้แต่เช้าแน่".

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ตุฏฺจิตฺโต จินฺเตสิ "ตาต เตมิยกุมาร โสฬส วสฺสานิ ตยา กตวายาโม เสฺว เต มโนรโถ มตฺถกํ ปตฺโต"ติ. ตสฺส เอวํ จินฺเตนฺตสฺส อพฺภนฺตเร ปีติ อุปชฺชิ. มาตุยา ปนสฺส หทยํ ภิชฺชมานํ วิย ทุกฺขํ[๑] อโหสิ. เอวํ สนฺเตปิ "สเจ ภณิสฺสามิ, เม มโนรโถ มตฺถกํ น ปาปุณิสฺสตี"ติ จินฺเตตฺวา ตาย

พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้ว ก็มีพระทัยยินดี ทรงดำริว่า "พ่อเตมิยกุมาร ความพยายามที่ท่านกระทำมาตลอด ๑๖ ปี ความปรารถนาของท่านจะถึงที่สุดในวันพรุ่งนี้เช้า". เมื่อพระโพธิสัตว์ดำริอย่างนี้ พระปีติได้เกิดขึ้นในภายในพระกมลสันดาน. ส่วนพระหฤทัยของพระชนนีแห่งพระโพธิสัตว์นั้น มีความทุกข์เพียงดังจะแตกทำลาย. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระโพธิสัตว์

---

[๑] ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.

มาตุยา สทฺธึ น กเถสิ.

จึงทรงรำพึงว่า “ถ้าเราจักพูด ความปรารถนาของเรา จักไม่ถึงที่สุด” จึงไม่ตรัสกับพระชนนีนั้น.

อถสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปาโตว สา มหาสตฺตํ นฺหาตฺวา อลงฺกริตฺวา องฺเก นิสีทาเปตฺวา ตํ อาลงฺคิตฺวา นิสีทิ. อถ สุนนฺทสารถิ ปาโตว รถํ โยเชนฺโต เทวตาวิคฺคเหน มหาสตฺตสฺสานุภาเวน มงฺคลรเถ มงฺคลอสฺเส โยเชตฺวา รถํ ราชทฺวาเร ฐเปตฺวา มหาตเล อภิรุยฺหิตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา เทวึ วนฺทิตฺวา “เทวิ มา เม กุชฺฌิ, อหํ รญฺญา อาณตฺโต”ติ วตฺวา ปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา นิสินฺนํ เทวึ หตฺถปิฏฺเฐน อปเนตฺวา ปุปฺผกลาปํ วิย กุมารํ อุกฺขิปิตฺวา ปาสาทา โอตริ.

ครั้งนั้น โดยกาลล่วงไปแห่งราตรีนั้น พอเวลารุ่งเช้า พระนางเธอให้พระมหาสัตว์ทรงสรงสนานแล้วแต่งพระองค์ให้ประทับนั่งบนพระเพลา ประทับนั่งสวมกอดพระราชโอรสนั้น. ลำดับนั้น นายสุนันทสารถี เทียมรถแต่เช้าตรู่ ได้เทียมม้ามงคลในรถมงคล ด้วยอานุภาพแห่งพระมหาสัตว์ เทพเจ้าก็บันดาลให้รถจอดอยู่ใกล้ประตูพระราชวัง แล้วจึงขึ้นไปสู่ท้องพระโรงหลวง เข้าไปยังห้องอันมีสิริ ถวายบังคมพระราชเทวี แล้วกราบทูลว่า “ขอเดชะพระราชเทวีเจ้า พระองค์อย่าได้กริ้ว ข้าพระบาทเลย ข้าพระบาทรับพระราชบัญชาพระราชามา” จึงเอาหลังมือกันพระราชเทวี ผู้ประทับนั่งกอดพระราชโอรส ออกไป แล้วจึงอุ้มเอาพระราชกุมารประดุจดังกำดอกไม้ ลงจากปราสาท.

ตทา จนฺทาเทวี เกเส วิกิริตฺวา อุรํ ปหริตฺวา มหาสทฺเทน ปริเทวิตฺวา โอโรธคเณหิ สทฺธึ มหาตเล โอหิยิ. อถ นํ มหาสตฺโต มาตรํ โรทนฺตํ

ในกาลนั้น พระนางจันทาเทวี ก็ทรงสยายพระเกศา ข้อนพระทรวง ทรงปริเทวนาการ ด้วยเสียงอันดังกับหมู่นางสนมอยู่ที่ท้องพระโรงหลวง. ลำดับนั้น

ทิสฺวา สตฺตธา ภิชฺชมานหทโย วิย "มยิ มาตุยา สทฺธึ อกเถนฺเต มาตา เม หทเยน ผลิเตน มริสฺสตี"ติ กเถตุกาโม หุตฺวาปิ "สเจ กเถสฺสามิ, โสฬส วสฺสานิ มม กตวายาโม โมโฆ ภวิสฺสติ, อกเถนฺโต ปนาหํ อตฺตโน จ มาตาปิตูนญฺจ มหาชนสฺส จ ปจฺจโย ภวิสฺสามี"ติ โสกํ อธิวาเสตฺวา มาตุยา สทฺธึ น กเถสิ.

พระมหาสัตว์เจ้าทอดพระเนตรเห็นพระชนนีทรงกันแสงอยู่ ก็เป็นผู้มีพระหฤทัยประหนึ่งว่า จะแตกออกเป็น ๗ เสี่ยง ทรงดำริว่า "เมื่อเราไม่พูดกับพระชนนี พระชนนีของเราจักมีพระหฤทัยทำลายวายพระชนม์ แม้ทรงใคร่จะตรัสด้วย แต่ทรงดำริต่อไปว่า "ถ้าเราจักพูดกับพระมารดา ความเพียรที่เราทำมา ๑๖ ปี จักหาประโยชน์มิได้ แต่เราเมื่อไม่พูด จักเป็นปัจจัยแก่ตน แก่พระชนก พระชนนี และแก่มหาชน" ทรงอดกลั้นความโศกไว้ได้ ไม่ตรัสกับพระชนนี ต่อไป.

อถ นํ สุนนฺทสารถิ รถํ อาโรเปตฺวา "ปจฺฉิมทฺวาราภิมุขํ รถํ เปเสสฺสามี"ติ จินฺเตนฺโตปิ มหาสตฺตสฺสานุภาเวน เทวตาวิคฺคหิโต หุตฺวา รถํ นิวตฺเตตฺวา ปาจีนทฺวาราภิมุขํ รถํ ปาเชติ, อถ รถจกฺกํ อุมฺมาเร ปฏิหญฺญิ มหาสตฺโต ตํ สทฺทํ สุตฺวา "มโนรโถ เม มตฺถกํ ปตฺโต"ติ จินฺเตตฺวา สุฏฺฐุตรํ ตุฏฺฐจิตฺโต อโหสิ. รโถ นครา นิกฺขมิตฺวา เทวตานุภาเวน ติโยชนฏฺฐานํ คโต. ตตฺถ วนฆฏา[๑] สารถิสฺส อามกสุสานํ วิย อุปฏฺฐาสิ.

ลำดับนั้น นายสุนันทสารถีก็อุ้มพระโพธิสัตว์ ขึ้นประทับราชรถมงคล แม้คิดว่า "เราขับรถมุ่งหน้าเฉพาะประตูด้านปัจฉิมทิศ" เป็นผู้อันเทพยดาดลใจด้วยอานุภาพแห่งพระมหาสัตว์ บันดาลให้ขับรถกลับตรงไปยังประตูด้านปาจีนทิศ พอล้อรถกระทบธรณีประตู. พระมหาสัตว์ได้ทรงสดับเสียงนั้นทรงดำริว่า "ความปรารถนาของเราถึงที่สุดแล้ว" ได้เป็นผู้มีพระทัยแช่มชื่นยินดี เป็นอย่างยิ่ง. ราชรถวิ่งออกจากพระนคร ไปถึงสถานที่ประมาณ ๓ โยชน์ด้วยอานุภาพแห่ง

---

[๑] สี. อิ. วนฆโฏ.

เทพยดา. ชัฏป่าในที่นั้นปรากฏแก่นายสุนันทสารถีเหมือนป่าช้าผีดิบ.

โส "อิทำ ฐานำ ผาสุกนฺ"ติ สลฺลกฺเขตฺวา รถำ มคฺคา โอกฺกมาเปตฺวา มคฺคปสฺเส ฐเปตฺวา รถา โอตริตฺวา มหาสตฺตสฺส อาภรณภณฺฑำ โอมุญฺจิตฺวา ภณฺฑิกำ กตฺวา ฐเปตฺวา กุทฺทาลำ อาทาย รถสฺส อวิทูเร จตุภิตฺติกำ อาวาฏำ ขนิตุำ อารภิ.

นายสุนันทสารถีนั้นกำหนดว่า "ที่นี้ผาสุก" แล้วจึงนำรถจากทางแล้วจอดไว้ที่ข้างทาง ลงจากรถเปลื้องเครื่องประดับแห่งพระมหาสัตว์ ทำเป็นห่อวางไว้แล้ว ถือเอาจอบเริ่มจะขุดหลุมสี่เหลี่ยมในที่ไม่ไกลรถ.

ตโต มหาสตฺโต จินฺเตสิ "อยำ เม วายามกาโล, อหำ หิ โสฬส วสฺสานิ วายามำ กตฺวา หตฺถปาเทน จาเลสึ, กึ นุ โข เม พลำ อตฺถิ. อุทาหุ นตฺถี"ติ. โส อุฏฺฐาย วามหตฺเถน ทกฺขิณหตฺถำ ปริมชฺชิตฺวา[๑] ทกฺขิณหตฺเถน วามหตฺถำ ปริมชฺชิตฺวา อุโภหิ หตฺเถหิ เทฺว ปาเท สมฺพาหิตฺวา รถา โอตริตุำ จิตฺตำ อุปฺปาเทสิ. ตาว เทวสฺส ปาทปติฏฺฐานฏฺฐาเน วาตปุณฺณำ ภสฺมจมฺมำ[๒] วิย ปฐวี อุคฺคนฺตฺวา รถสฺส ปจฺฉิมนฺตำ อาหจฺจ อฏฺฐาสิ.

ต่อนั้น พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า "กาลนี้เป็นกาลที่เราจะพยายาม ก็เรากระทำความเพียร ไม่ได้ไหวมือไหวเท้ามาตลอด ๑๖ ปี กำลังของเรามีอยู่หรือหนอ หรือว่าไม่มี". พระมหาสัตว์นั้นจึงเสด็จลุกขึ้นลูบพระหัตถ์เบื้องขวาด้วยพระหัตถ์เบื้องซ้าย ลูบพระหัตถ์เบื้องซ้ายด้วยพระหัตถ์เบื้องขวา ทรงนวดพระบาททั้งสองด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง ทรงเกิดพระดำริจะเสด็จลงจากรถ. ทันใดนั้นแผ่นดินได้สูงขึ้นไปจรดท้ายรถ ตั้งอยู่ในที่เป็นที่ประดิษฐานพระบาท แห่งพระมหาสัตว์นั้น เป็นเหมือนผิวฝุ่น อันเต็มด้วยลมฉะนั้น.

---

[๑] ฉ. ปรามสนฺโต.
[๒] ฉ. ภสฺตจมฺมำ.

มหาสตฺโต รถา โอตริตฺวา กติปยวาเร อปราปรํ จงฺกมิตฺวา “อิมินา นิยาเมน เอกทิวสํ โยชนสตมฺปิ อทฺธานํ เม คนตุ์ พลํ อตถี”ติ ญตวา “สเจ สารถิ มยา สทฺธึ ปฏิวิรุชฺเฌยฺย. อตฺถิ นุโข เม เตน สห ปฏิวิรุชฺฌิตุ์ พลนฺ”ติ พลํ อุปธาเรนฺโต รถสฺส ปจฺฉิมนฺเต คเหตฺวา กุมารกานํ กีฬนยานภณฺฑกํ วิย อุกฺขิปิตฺวา ตุ์ รถุ์ ปริพฺภมนฺโต อฏฺฐาสิ. อถสฺส “เม สารถินา ปฏิวิรุชฺฌิตุ์ พลุ์ อตฺถี”ติ สลฺลกฺเขตฺวา ปสาธนตฺถาย จิตฺตุ์ อุปฺปชฺชิ.

พระมหาสัตว์เสด็จลงจากรถแล้ว ทรงดำเนินไป ๆ มา ๆ สิ้นวาระเล็กน้อยแล้ว ก็ทรงทราบว่า “เรามีกำลังจะไปทางไกลสิ้นร้อยโยชน์ในวันหนึ่ง โดยทำนองนี้ได้” จึงทรงพิจารณาพระกำลังว่า “ถ้านายสารถีจะพึงทำร้ายเรา เรามีกำลังเพื่อจะต่อสู้กับนายสารถีหรือหนอ” จึงทรงจับท้ายรถยกขึ้น ประทับยืนหมุนรถนั้นแกว่งไปมา ประหนึ่งว่าจับสิ่งของยานเครื่องเล่นของเด็กทั้งหลาย แกว่งไปมาฉะนั้น. ลำดับนั้น พระมหาสัตว์นั้น ทรงกำหนดว่า “เรามีกำลังเพื่อจะต่อสู้กับนายสารถีได้” ก็เกิดพระทัยต้องการเครื่องประดับ(พระองค์).

ตุ์ ขณญฺเญว สกฺกสฺส ภวนุ์ อุณฺหาการุ์ ทสฺเสสิ. สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตุ์ การณุ์ ญตฺวา “เตมิยกุมารสฺส มโนรโถ มตฺถกุ์ ปตฺโต, อิทานิ ปสาธนตฺถาย จิตฺตุ์ อุปฺปนฺนุ์, กึ เอตสฺส มานุสิเกน ปสาธเนน, ทิพฺพปสาธเนน ตุ์ อลงฺการาเปสฺสามี”ติ วิสฺสุกมฺมุ์ อามนฺเตตฺวา ทิพฺพปสาธนุ์ คาหาเปตฺวา เปเสสิ “คจฺฉ ตาต, กาสิกราชสฺส ปุตฺตุ์ เตมิยกุมารุ์ ทิพฺพปสาธเนน อลงฺกโรหี”ติ.

ในขณะนั้นนั่นเอง ภพแห่งท้าวสักกเทวราช ก็แสดงอาการร้อน. ท้าวสักกะทรงพิจารณาอยู่ก็ทรงทราบเหตุนั้น แล้วทรงดำริว่า “ความปรารถนาของพระเตมิยกุมารถึงที่สุดแล้ว บัดนี้ เธอเกิดพระทัยต้องการเครื่องประดับพระองค์ จะประโยชน์อะไร ด้วยเครื่องประดับมนุษย์เล่า เราจักให้พระกุมารนั้นประดับพระองค์ด้วยเครื่องประดับทิพย์” จึงตรัสเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมา ให้รับเอาเครื่องประดับอันเป็นทิพย์ส่งไปว่า “พ่อจงไป จงประดับองค์พระเตมิยกุมาร

ราชโอรสแห่งพระเจ้ากาสิกราช ด้วยเครื่องประดับอันเป็นทิพย์".

โส สกฺกสฺส วจนํ สุตฺวา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ทสหิ ทิพฺพทุสฺสสหสฺเสหิ เวฐนํ กตฺวา ทิพฺเพหิ เจว มานุสิเกหิ จ อลงฺกาเรหิ สกฺกํ วิย มหาสตฺตํ อลงฺกริตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิ. โส เทวราชลีฬาย สารถิสฺส ขนโนกาสํ คนฺตฺวา อาวาฏตีเร ฐตฺวา ตํ สารถึ ปุจฺฉนฺโต ตติยํ คาถมาห

วิสสุกรรมเทพบุตรนั้น ได้ฟังพระดำรัสท้าวสักกเทวราชแล้ว รับเทพโองการว่า "ดีละ" แล้วจึงมาสู่มนุษยโลก ไปยังสำนักพระโพธิสัตว์ พันพระเศียรพระโพธิสัตว์ด้วยผ้าทิพย์นั้น ตกแต่งพระมหาสัตว์ให้เป็นเหมือนท้าวสักกเทวราชด้วยเครื่องประดับอันเป็นของทิพย์และของมนุษย์แล้ว ได้กลับมายังสถานที่อยู่ของตนตามเดิม. พระโพธิสัตว์นั้น ได้เสด็จไปเวลาที่นายสุนันทสารถีขุดหลุม ด้วยเทพลีลาประทับยืนอยู่ที่ใกล้หลุม เมื่อจะตรัสถามนายสุนันทสารถีนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๓ ว่า

๓. "กินฺนุ สนฺตรมาโนว
กาสุํ ขนสิ สารถิ
ปุฏฺโฐ เม สมฺม อกฺขาหิ
กึ กาสุยา กริสฺสสี"ติ.

๓. "ดูกรนายสารถี ท่านจะรีบขุดหลุม
ไปทำไม แน่ะสหายท่านถูกเราถาม
แล้วขอจงบอก ท่านจักทำประโยชน์
อะไรด้วยหลุม".

ตตฺถ **กาสุน**ติ จตุรสฺสาวาฏํ. [sic: printed จตุภิตฺติกํ อาวาฏํ.]

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **หลุม** คือหลุมสี่เหลี่ยม.

ตํ สุตฺวา สารถิ อาวาฏํ ขนนฺโต อุทฺธํ อโนโลเกตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห

นาย(สุนันท)สารถี ได้สดับพระวาจานั้น กำลังขุดหลุมอยู่ ไม่ได้เงยหน้ามองดู จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า

๔. “รณฺโญ มูโค จ ปกฺโข จ
ปุตฺโต ชาโต อเจตโส
โสมฺหิ รณฺญา สมิชฺฌิฏฺโฐ
ปุตฺตํ เม นิขนํ วเน”ติ.

๔. “พระราชโอรส ของพระเจ้าอยู่หัว เป็นใบ้และง่อยเปลี้ย ดุจหาพระทัยมิได้ พระองค์จึงตรัสสั่งข้าพเจ้าว่า เจ้าจงจัดการฝังบุตรของเราเสียในป่า”.

ตตฺถ **ปกฺโข**ติ ปีฐสปฺปี. **มูโค**ติ วจเนเนว ปนสฺส พธิรภาโวปิ สิชฺฌติ พธิรสฺส หิ ปฏิวจนํ กเถตุ อสกฺกุเณยฺยตฺตา. **อเจตโส**ติ อจิตฺตโก วิย ชาโต. โสฬสวสฺสานิ อกถิตตฺตา เอวมาห. **สมิชฺฌิฏฺโฐ**ติ อาณตฺโต. เปสิโต. **นิขนํ วเน**ติ วเน นิกฺขเนยฺยาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เป็นง่อยเปลี้ย** ได้แก่ ทั้งง่อย ทั้งเปลี้ย (เพียงดังตั่ง). ก็แม้ความเป็นคนหูหนวกของบุคคลนั้น ย่อมสำเร็จด้วย คำว่า **เป็นใบ้** นั่นเอง เพราะความเป็นคนหนวกไม่พึงอาจจะกล่าวคำโต้ตอบได้. คำว่า **ดุจหาพระทัยมิได้** คือได้เป็นประดุจว่าไม่มีพระหฤทัย นายสารถีกล่าวอย่างนี้ เพราะความที่พระมหาสัตว์มิได้ตรัส (อะไรมาเลย) ตลอด ๑๖ ปี. คำว่า **รับสั่ง** คือ ตรัสสั่งบังคับ ได้แก่ ทรงส่งไปแล้ว. คำว่า **ฝังในป่า** คือ ท่านพึงฝังในป่า.

อถ นํ มหาสตฺโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ตรัสกับนายสารถีนั้น (ด้วยคาถาที่ ๕ ที่ ๖) ว่า

๕. “น พธิโร น มูโคสฺมิ
น ปกฺโข น จ ปงฺคุโล
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน.

๕. “ดูกรนายสารถี เราไม่ได้เป็นคนหนวก ไม่ได้เป็นคนใบ้ ไม่ได้เป็นคนง่อยเปลี้ย และไม่มีร่างกายวิกลวิการ ถ้าท่านฝังเราในป่า ท่านก็ชื่อว่า พึงทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม.

๖. อูรู พาหู จ เม ปสฺส
ภาสิตญฺจ สุโณหิ เม
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตวํ นิขนํ วเน"ติ.

ตตฺถ **พธิโร**ติ สมฺม สารถิ สเจ ราชา ตํ เอวรูปิ ปุตฺตํ นิกฺขนิตุ อาณาเปสิ. อหํ ปน เอวรูโป น ภวามีติ ทีเปตุ เอวมาห.

ปงฺคุโลติ วิกลินฺทฺริโย. **มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน**ติ สเจ พฺธิรภาวาทิวิรตึ เอวรูปิ มํ วเน นิกฺขเนยฺยาสิ. ตฺวํ อธมฺมํ กเรยฺยาสิ.

อูรูติ อิมํ โส ปุริมคาถํ สุตฺวาปิ ตํ อตฺตานํ อโนโลเกนฺตเมว ทิสฺวา "มม อพธิรํ อมูคํ อปกฺขํ อลงฺกตสรีรมสฺส ทสฺเสสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา อาห.

ตสฺสตฺโถ "สมฺม สารถิ กาญฺจนกทฺทลิ-ขนฺธสทิเส เม มม เทฺว อูรู.

๖. ท่านพึงดูขาและแขน(ทั้งสอง)ของเรา และเชิญฟังคำภาษิตของเรา ถ้าท่านพึงฝังเราในป่า ท่านก็ชื่อว่ากระทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เป็นคนหนวก** ความว่า พระโพธิสัตว์ได้ตรัสคำอย่างนี้เพื่อแสดงให้รู้ว่า แน่ะนายสารถีผู้สหาย ถ้าพระราชารับสั่งให้ฝังพระราชบุตรเห็นปานนั้น แต่เราหาเป็นเช่นนั้นไม่.

คำว่า **มีร่างกายวิกลวิการ** คือ มีอินทรีย์พิกลพิการ. คำว่า **ถ้าท่านพึงฝังเราในป่า** ความว่า ถ้าท่านพึงฝังเราผู้เห็นปานนั้น ซึ่งเว้นจากความเป็นคนพิการมีเป็นใบ้เป็นต้น. ท่านพึงชื่อว่า กระทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม.

คำว่า **ขา**(ทั้งสอง) คือ พระโพธิสัตว์นั้นทอดพระเนตรเห็นนายสุนันทสารถีนั้นผู้แม้ฟังคาถาก่อนนี้แล้ว แต่ยังไม่มองเห็นพระองค์เลย จึงทรงดำริว่า "เราจักแสดงสรีระอันประดับตกแต่งแล้ว ซึ่งมิได้หนวกมิได้เป็นใบ้ และไม่เป็นง่อยเปลี้ย ส่วนพิการร่างกายของเรา แก่นายสารถีนั้น".

อธิบายความแห่งคาถานั้นว่า "แน่ะสหายสารถี ท่านจงดูขาทั้งสองของเรา เช่นกับ

กาญฺจนกทฺทลิปตฺตวณฺเณ เม มม เทฺว พาหู จ ปสฺส. มธุรวจนญฺจ เม สุโณหี"ติ.

ลำต้นกล้วยทองคำ ท่านจงดูแขนทั้งสองของเรามีวรรณะคล้ายใบกล้วยทองคำ และท่านจงฟังคำกล่าวของเรา เป็นคำอ่อนหวาน.

ตโต สารถิ จินฺเตสิ "โก นุ โข เอส, อาคตกาลโต ปฏฺฐาย อตฺตานเมว วณฺเณตี"ติ. โส อาวาฏขนนํ ปหาย อุทฺธํ โอโลเกนฺโต ตสฺส รูปสมฺปตฺตึ ทิสฺวา "กึ[๑] นุ โข อยํ ปุริโส มนุสฺโส วา เทโว วา"ติ ตํ อชานนฺโต อิมํ คาถมาห

ลำดับนั้น นายสารถีคิดว่า "คนนี้จะเป็นใครกันหนอแล, เริ่มต้นแต่เวลามาถึง ก็สรรเสริญตนเองเท่านั้น". นายสารถีนั้น จึงหยุดการขุดหลุม แหงนมองดูเห็นรูปสมบัติของพระมหาสัตว์นั้น คิดว่า "บุรุษคนนี้จะเป็นมนุษย์หรือเทวดาหนอ" เมื่อไม่ทราบพระมหาสัตว์นั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๗. "เทวตา นุสิ คนฺธพฺโพ
อาทู สกฺโก ปุรินฺทโท
โก วา ตฺวํ กสฺส วา
ปุตฺโต กถํ ชาเนมุ ตํ มยนฺ"ติ.

๗. "ท่านเป็นเทพยดา หรือคนธรรพ์ หรือเป็นท้าวสักกปุรินททะ ท่านเป็นใคร หรือเป็นบุตรของใคร ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านได้อย่างไร".

อถสฺส มหาสตฺโต อตฺตานํ อาจิกฺขนฺโต อาวีกโรนฺโต ธมฺมํ เทเสนฺโต อาห

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะบอกตน ทำให้แจ่มแจ้ง(และ) เมื่อจะแสดงธรรมแก่นายสารถีนั้น จึงตรัส(พระคาถาที่ ๘, ๙, ๑๐,๑๑) ว่า

๘. "นมฺหิ เทโว น คนฺธพฺโพ
นาปิ สกฺโก ปุรินฺทโท

๘. "เรามิใช่เทวดา เรามิใช่คนธรรพ์ เรามิใช่ท้าวสักกปุรินททะ เราเป็น

---

[๑] ฉ. โก.

กาสิกรญฺโญ อหํ ปุตฺโต
ยํ กาสุยา นิหญฺญสิ.

โอรสของพระเจ้ากาสิกราช ผู้ที่ท่านจะฆ่าเสียในหลุม.

๙. ตสฺส รญฺโญ อหํ ปุตฺโต
ยํ ตฺวํ สมฺมูปชีวสิ
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน.

๙. เราเป็นพระโอรสแห่งพระราชา ผู้ที่ท่านพึ่งพระบารมีเลี้ยงชีพอยู่เสมอ ดูกรนายสารถี ถ้าท่านจะพึงฝังเราเสียในป่า ท่านก็ชื่อว่ากระทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม.

๑๐. ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย
นิสีเทยฺย สเยยฺย วา
น ตสฺส สาขํ ภญฺเชยฺย
มิตฺตทุพฺโภ หิ ปาปโก.

๑๐. บุคคลพึงนั่งหรือนอน ใต้ร่มเงาแห่งพฤกษชาติใด บุคคลนั้นไม่พึงหักกิ่งพฤกษชาตินั้น เพราะทำเช่นนั้นชื่อว่า เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนลามก.

๑๑. ยถา รุกฺโข ตถา ราชา
ยถา สาขา ตถา อหํ
ยถา ฉายูปโค โปโส
เอวํ ตฺวมสิ สารถิ
อธมฺมํ สารถิ กยิรา
มญฺเจ ตฺวํ นิขนํ วเน"ติ.

๑๑. พระราชาเป็นเหมือนต้นไม้ เราก็เป็นเหมือนกิ่งไม้ ดูกรนายสารถี ตัวท่าน เป็นเหมือนคนอาศัยร่มเงา ถ้าท่านฝังเราเสียในป่า ท่านก็ชื่อว่า ทำกรรมที่ไม่เป็นธรรม".

ตตฺถ **นิหญฺญสี**ติ[๑] นิหนิสฺสสิ. ยํ เอตฺถ นิหนิสฺสามีติ สญฺญาย กาสุํ ขนสิ, โส อหนฺติ ทีเปติ. โส "ราชปุตฺโต อหนฺ"ติ วุตฺเตปิ น สทฺทหติเยว. มธุรกถาย ปนสฺส

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **จะฆ่า** คือ จักฆ่า. พระโพธิสัตว์ทรงชี้แจงว่า ท่านย่อมขุดหลุมด้วยหมายใจว่าจักฆ่าบุรุษคนใดที่หลุมนั้น บุรุษคนนั้น คือเราเอง. นายสารถีนั้น แม้เมื่อพระโพธิสัตว์

---

[๑] สี. อิ. นิฆญฺญสีติ.

พุชฺฌิตฺวา[๑] ธมฺมํ สุณนฺโต อฏฺฐาสิ. ตรัสว่า "พระโอรสของพระราชา คือเรา" ก็ยังไม่เชื่ออยู่นั่นเอง. แต่เพราะรู้สึกตัวด้วยถ้อยคำ อันอ่อนหวานของพระโพธิสัตว์นั้น จึงได้ (ลุกขึ้น) ยืนฟังธรรม.

มิตฺตทุพฺโพติ มิตฺตฆาฏโก มิตฺตานํ ปราธิโก. **รุกฺขสฺสาติ** ปริภุตฺตฉายสฺส รุกฺขสฺสาปิ ตาว มูลํ วา ขนฺธํ วา ผลํ วา ปตฺตํ วา องฺกุรํ วา ภญฺชนฺโต มิตฺตฆาฏโก มิตฺตปราธิโก โหติ.

คำว่า **ประทุษร้ายมิตร** ได้แก่ คนฆ่ามิตร คือคนทำลายมิตร. คำว่า **แห่งต้นไม้** ความว่า บุคคลทำลายรากก่อน (ต่อมา) ลำต้น ผล ใบ หรือหน่อ แม้แห่งพฤกษชาติที่ตนอาศัยร่มเงา ชื่อว่าเป็นผู้ฆ่ามิตร คือเป็นผู้ทำลายมิตร.

ปาปโกติ ลามกปุริโส, กิมงฺคํ ปน มนุสฺสฆาตโก. **ฉายูปโคติ** รุกฺขสฺส สารถิ ปริโภคตฺถาย ฉายํ อุปคโต ปุริโส วิย ราชานํ นิสฺสาย ชีวมาโนสิ ตฺวนฺติ วทติ.

คำว่า **คนลามก** คือคนชั่วช้า (คนที่ฆ่ามิตร แลทำลายมิตรได้) ไม่จำต้องกล่าวถึงคนฆ่ามนุษย์เลย (ที่เขาจะทำไม่ได้). คำว่า **อาศัยร่มเงา** พระโพธิสัตว์ ตรัสว่า ดูกรนายสารถี ท่านอาศัยพระราชาเลี้ยงชีพเป็นอยู่ เหมือนบุรุษเข้าไปอาศัยร่มเงาต้นไม้ เพื่อประโยชน์แก่การบริโภค ฉะนั้น.

โส เอวํ กเถนฺเตปิ โพธิสตฺเต น สทฺทหติเยว. อถ มหาสตฺโต "สทฺทหาเปสฺสามิ นนฺ"ติ จินฺเตตฺวา เทวตานํ สาธุกาเรน เจว อตฺตโน

นายสุนันทสารถีนั้น แม้เมื่อพระโพธิสัตว์ตรัสอยู่อย่างนี้ ก็ยังไม่เชื่ออยู่นั้นเอง. ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า "เราจักให้นายสารถีนั้นเชื่อ" จึงบันลือ

---

[๑] ฉ.พชฺฌิตฺวา.

วจีโฆเสน จ วนมฏฺ อุนฺนาเทนฺโต
ทส มิตฺตปูชา[๑] คาถา นาม กเถนฺโต
อาห[๑]

เสียงดังไปตลอดราวป่าด้วยเสียงสาธุการของเทพยดาทั้งหลายและด้วยพระสุรเสียงอันกึกก้องของพระองค์ เมื่อจะตรัสชื่อคาถาบูชามิตร ๑๐ คาถา จึงตรัส(คาถาที่ ๑๒ ถึงคาถาที่ ๒๑) ว่า

๑๒. "พหุตพฺภกฺโข[๒] ภวติ
วิปฺปวุฏฺโฐ สกํ ฆรา
พหู นํ อุปชีวนฺติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๒. "บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร คนเป็นอันมาก ก็อาศัยบุคคลผู้นั้นเลี้ยงชีพ บุคคลผู้นั้นจากเรือนของตนไป (ที่ไหน ๆ) ย่อมมีอาหารเป็นอันมาก.

๑๓. ยํ ยํ ชนปทํ ยาติ
นิคเม ราชธานิโย
สพฺพตฺถ ปูชิโต โหติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๓. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลนั้นไปยังชนบท นิคมและราชธานีใด ๆ เป็นผู้อันชนทั้งหลายในชนบท นิคมและราชธานีนั้น ๆ ทั้งหมด บูชาแล้ว.

๑๔. นาสฺส โจรา ปสหนฺติ[๓]
นาติมญฺเญติ ขตฺติโย
สพฺเพ อมิตฺเต ตรติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๔. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร โจรทั้งหลาย ก็ไม่ข่มเหงบุคคลผู้นั้น พระมหากษัตริย์ก็ไม่ดูหมิ่น บุคคลผู้นั้น เขาย่อมข้ามพ้นเหล่าศัตรูทั้งหมดได้.

๑-๑ ฉ. ทส มิตฺตปูชคาถา นาม อารภิ.
๒ ฉ. ปหูตภกฺโข.
๓ ฉ. ปสาหนฺติ.

๑๕. อกุทฺโธ สมฺรํ เอติ
สภาย ปฏินนฺทิโต
ญาตีนํ อุตฺตโม โหติ
โย มิตฺตานํ น ทพฺภติ.

๑๕. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้น ไม่ได้โกรธเคืองใคร ๆ ย่อมมายังเรือนของตน เขาเป็นผู้อันมหาชนยินดีต้อนรับในสภา ทั้งเป็นผู้สูงสุดในหมู่ญาติ.

๑๖. สกฺกตฺวา สกฺกโต โหติ
ครุ โหติ สคารโว
วณฺณกิตฺติภโต โหติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๖. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้นสักการะคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้อันคนอื่นสักการะตอบ เคารพคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้อันคนอื่นเคารพตอบ ทั้งเป็นผู้อันบุคคลอื่นกล่าวสรรเสริญเกียรติคุณ.

๑๗. ปูชโก ลภเต ปูชํ
วนฺทโก ปฏิวนฺทนํ
ยโสกิตฺติญฺจ ปปฺโปติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๗. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้น บูชาผู้อื่นแล้ว ย่อมได้การบูชาตอบ ไหว้ผู้อื่นแล้วย่อมได้การไหว้ตอบ ทั้งย่อมถึงอิสริยยศและเกียรติยศ.

๑๘. อคฺคิ ยถา ปชฺชลติ
เทวตาว วิโรจติ
สิริยา อชฺชหิโต โหติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๘. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร บุคคลผู้นั้น ย่อมรุ่งเรืองเหมือนกองไฟ ย่อมไพโรจน์สว่างเหมือนเทวดา เป็นผู้อันสิริไม่ละแล้ว.

๑๙. คาโว ตสฺส ปชายนฺติ
เขตฺเต วุตฺตํ วิรูหติ
วุตฺตานํ ผลมสฺนาติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๑๙. บุคคลใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร โคจำนวนมาก ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้น พืชที่หว่านในไร่ย่อมงอกงาม บุคคลผู้นั้น ย่อมกินผลที่หว่านไว้แล้ว.

๒๐. ทิวิโต ปพฺพตาโต วา
รุกฺขโต ปติโต นโร
จุโต ปติฏฺฐํ ลภติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ.

๒๑. วิรุฬฺหมูลสนฺตานํ
นิโครฺธมิว มาลุโต
อมิตฺตา นปฺปสหนฺติ
โย มิตฺตานํ น ทุพฺภตี"ติ.

๒๐. นรชนใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร นรชนนั้น พลาดจากภูเขา หรือพลาดจากต้นไม้ เคลื่อนแล้ว ย่อมได้ที่พึ่ง.

๒๑. นรชนใด มิได้ประทุษร้ายพวกมิตร เหล่าศัตรูทั้งหลาย ย่อมไม่ข่มเหงบุคคลนั้น เหมือนต้นไทรมีรากหยั่งลงมั่น งอกงาม ลมประทุษร้ายไม่ได้ ฉะนั้น".

ตตฺถ **พหุตพฺภกฺโขติ** สุลพฺภภกฺโข. **สกํ มรา**ติ สกา ฆรา. อยเมว วา ปาโฐ. **น ทุพฺภตีติ** น ทุสฺสติ. **สพฺพตฺถ ปูชิโต โหตีติ** อิทํ สีวลิวตฺถุนา วณฺเณตพฺพํ. **นาสฺส โจรา ปสหนฺตีติ** ปสยฺหาการํ กาตุ น สกฺโกนฺติ. อิทํ สกิจฺจสามเณรวตฺถุนา ทีเปตพฺพํ. **นาติมญฺเญติ** ขตฺติโยติ อิทํ โชติกเสฏฺฐิวตฺถุนา ทีเปตพฺพํ. **ตรตีติ** อติกฺกมติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มีอาหารเป็นอันมาก** คือ มีภักษาหารหาได้ง่าย. คำว่า **จากเรือนของตน** คือไปจากเรือนของตน อีกอย่างหนึ่ง บาลี(ว่า สกา ฆรา) อย่างนี้ก็มีเหมือนกัน .(แปลว่า จากเรือนของตน). คำว่า **มิได้ประทุษร้าย** (พวกมิตร) คือ (บุคคลใด) ไม่ทำลาย (พวกมิตร).

คำว่า **เป็นผู้อันชนทั้งหลายในชนบทนิคมและราชธานีนั้นทั้งหมดบูชาแล้ว** นี้ พึงพรรณนาด้วยเรื่องพระสีวลีเถระ (เป็นตัวอย่าง). คำว่า **โจรทั้งหลายข่มเหงบุคคลนั้นไม่ได้** คือ พวกโจรไม่อาจจะกระทำอาการข่มขี่บุคคลนั้นได้ เหตุการณ์นี้พึงแสดงด้วยเรื่องสังกิจจสามเณร (เป็นตัวอย่าง). คำว่า **พระมหากษัตริย์**

ก็ไม่ดูหมิ่น นี้พึงแสดงเรื่องโชติกเศรษฐี (เป็นตัวอย่าง). คำว่า **ย่อมข้ามพ้น** คือ (ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรนั้น) ย่อมก้าวล่วง (ศัตรูทั้งหลาย)ได้.

สฆรํ เอตีติ มิตฺตทุพฺโภ หิ อตฺตโน ฆรํ อาคจฺฉนฺโตปิ ฆฏฺฏิตจิตฺโต กุทฺโธว อาคจฺฉติ, อยํ อกุทฺโธ สกฆรํ เอติ. **ปฏินนฺทิโตติ** พหูนํ สนฺนิปาตฏฺฐาเน อมิตฺตทุพฺภิโน คุณกถํ กเถนฺติ, ตายโส ปฏินนฺทิโต โหติ ปมุทิโต.[๑]

คำว่า **ย่อมมายังเรือนของตน** ความว่า เพราะบุคคลผู้ประทุษร้ายมิตร เมื่อมายังเรือนของตนมีจิตกระทบกระทั่งโกรธแล้วจึงมา บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรนี้ ไม่โกรธแล้ว ย่อมมายังเรือนของตน. คำว่า **เป็นผู้อันมหาชนยินดีต้อนรับ** ความว่า มหาชนทั้งหลาย ย่อมกล่าวถ้อยคำสรรเสริญคุณของบุคคล ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ในที่ประชุมแห่งชนหมู่มากเพราะความเป็นผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรนั้น เขาย่อมเป็นผู้อันมหาชนยินดีต้อนรับแล้ว คือเป็นผู้บันเทิงแล้ว.

สกฺกตฺวา สกฺกโต โหตีติ ปรํ สกฺกตฺวา สยมฺปิ ปเรหิ สกฺกโต โหติ. **ครุ โหติ สคารโวติ** ปเรสุ สคารโว สยมฺปิ ปเรหิ ครุโก โหติ. **วณฺณกิตฺติ ภโต โหตีติ** ภตวณฺณกิตฺติ, คุณญฺเจว กิตฺติสทฺทญฺจ อุกฺขิปิตฺวา จรนฺโต โหตีติ อตฺโถ.

คำว่า **สักการะคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้อันคนอื่นสักการะตอบ** คือ ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรสักการะคนอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้อันชนเหล่าอื่นสักการะแม้ตนเอง. คำว่า **เคารพคนอื่นแล้วย่อมเป็นผู้อันคนอื่นเคารพตอบ** คือ ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร มีความเคารพในบุคคลอื่นทั้งหลาย

---

[๑] ฉ. ปมุทิตจิตฺโต.

แม้ตนเองย่อมเป็นผู้ได้รับความเคารพจากบุคคลอื่นทั้งหลายด้วย. คำว่า **เป็นผู้อันบุคคลอื่น กล่าวสรรเสริญเกียรติคุณ** ได้แก่ มีเกียรติคุณอันเขากล่าวสรรเสริญแล้ว, อธิบายว่า มีคนอื่นเที่ยวไปยกย่องคุณและเกียรติศัพท์อยู่.

ปูชโกติ มิตฺตานำ ปูชโก หุตฺวา สยมฺปิ ปูชำ ลภติ. **วนฺทโกติ** พุทฺธาทีนำ กลฺยาณมิตฺตานำ วนฺทโก ปุนพฺภเว ปฏิวนฺทนำ ลภติ.

คำว่า **บูชา** ความว่า เป็นผู้บูชามิตรทั้งหลาย แม้ตนเอง ย่อมได้รับการบูชาตอบ. คำว่า **ผู้ไหว้** ความว่า คนผู้ไหว้กัลยาณมิตรมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมได้การไหว้ตอบในภพอีก.

ยโสกิตฺตินฺติ อิสฺสริยปริวารญฺจ คุณกิตฺติสทฺทญฺจ ปปฺโปติ. อิมาย คาถาย จิตฺตคหปติโน วตฺถุ กเถตพฺพำ.

คำว่า **ซึ่งอิสริยยศและเกียรติยศ** ความว่า ผู้มิได้ประทุษร้ายมิตร ย่อมถึงอิสริยยศ บริวารยศ และพร้อมทั้งคุณเกียรติศัพท์ พึงกล่าวเรื่องจิตตคหบดี ด้วยคาถานี้.

ปชฺชลตีติ อิสฺสริยปริวาเรน ปชฺชลติ. **สิริยา อชฺชหิโต โหตีติ** เอตฺถ อนาถปิณฺฑิกสฺส วตฺถุ กเถตพฺพำ.

คำว่า **ย่อมรุ่งเรือง** คือ ย่อมรุ่งเรือง ด้วยอิสริยยศและบริวารยศ. ในคำว่า **เป็นผู้อันสิริไม่ละแล้ว** นี้ พระอรรถกถาจารย์ พึงกล่าวเรื่องแห่งอนาถบิณฑิกเศรษฐี (เป็นตัวอย่าง).

อสฺนาตีติ ปริภุญฺชติ **ปติฏฺฐำ ลภตีติ** จุลฺลปทุมชาตเกน ทีเปตพฺพำ. **วิรุฬฺห-มูลสนฺตานนฺติ** วฑฺฒิตมูลปาโรหำ.

คำว่า **ย่อมกิน** คือ ย่อมบริโภค. คำว่า **ย่อมได้ที่พึ่ง** พึงแสดงด้วยเรื่องจุลลปทุมชาดก (เป็นตัวอย่าง). คำว่า **มีรากหยั่งลงมั่นงอกงาม คือเหมือนต้นไทร** มีรากหยั่งลงมั่น เจริญงอกงาม.

อมิตฺตา นปฺปสหนฺตีติ เอตฺถ กุลฆเร โสณตฺเถรสฺส มาตุ เคหํ ปวิฏฺฐโจรวตฺถุ กเถตพฺพํ.

ในคำนี้ว่า **เหล่าศัตรูย่อมไม่ข่มเหง** ดังนี้ พึงกล่าวเรื่องโจรเข้าไปสู่เรือนมารดาของพระโสณเถระในเรือนของตระกูล.

ตํ สุตฺวา สุนนฺโท เอตฺตกาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสนฺตมฺปิ ตํ อสญฺชานิตฺวา "โก นุ โข อยนฺ"ติ อาวาฏขนนํ ปหาย อุฏฺฐาย รถสฺส สมีปํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตญฺจ ปสาธนภณฺฑิกญฺจ อุภยํ อทิสฺวา ปุนาคนฺตฺวา ตํ โอโลเกนฺโต ตํ สญฺชานิตฺวา ตสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ยาจนฺโต อิมํ คาถมาห

นายสุนันทสารถี ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว ก็ยังจำพระโพธิสัตว์ แม้ผู้กำลังแสดงธรรมด้วยคาถาทั้งหลาย มีประมาณเท่านี้ไม่ได้ จึงหยุดขุดหลุมด้วยคิดว่า "นี้ใครกันหนอแล" แล้วลุกขึ้นไปยังที่ใกล้รถไม่เห็นพระโพธิสัตว์ และห่อเครื่องประดับทั้งสองอย่าง จึงกลับมามองดูพระโพธิสัตว์นั้นอีก ก็จำพระองค์ได้ จึงหมอบลงที่ใกล้พระบาท ของพระโพธิสัตว์นั้น แล้วประคองอัญชลีเมื่อทูลวิงวอน จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๒๒. "เอหิ ตํ ปฏิเนสฺสามิ
ราชปุตฺตํ สกํ ฆรํ
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทนฺเต
กึ อรญฺเญ กริสฺสสี"ติ.

๒๒. "ขอพระองค์โปรดเสด็จมาเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจักนำเสด็จพระองค์ผู้เป็นพระราชโอรส กลับยังพระราชวังของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงเสด็จครองราชสมบัติ พระองค์จักทรงทำอะไรอยู่ในป่า".

อถ นํ มหาสตฺโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงตรัสกับนายสุนันทสารถีว่า

๒๓. "อลํ เม เตน รชฺเชน
ญาตเกน ธเนน วา

๒๓. "ดูกรนายสารถี ราชสมบัติใด อันเราจะพึงได้ด้วยความประพฤติ ไม่

ยํ เม อธมฺมจริยาย
รชฺชํ ลพฺเภถ สารถี"ติ.
ตตฺถ **อลนฺ**ติ ปฏิเขปวจนํ.
สารถิ อาห

เป็นธรรม เราไม่ต้องการด้วย
ราชสมบัติ พระประยูรญาติ หรือ
ด้วยทรัพย์นั้น".
บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อลํ**
เป็นคำห้าม. นายสุนันทสารถีกราบทูล
(คาถา ๒๔ ถึง ๒๗) ว่า

๒๔. "ปุณฺณปตฺตํ มํ ลาเภหิ
ราชปุตฺต อิโต คโต
ปิตา มาตา จ เม ทชฺชุ
ราชปุตฺต ตยี คเต.

๒๔. "ข้าแต่พระราชบุตร ถ้าพระองค์
เสด็จกลับไปจากที่นี้ จะทำให้
ข้าพระพุทธเจ้า ได้รางวัลเครื่อง
ยินดี ข้าแต่พระราชบุตรเมื่อ
พระองค์เสด็จกลับไปแล้ว พระชนก
พระชนนีจะพึงพระราชทานรางวัล
เครื่องยินดีแก่ข้าพระพุทธเจ้า.

๒๕. โอโรธา จ กุมารา จ
เวสิยานา จ พฺราหฺมณา
เตปิ อตฺตมนา ทชฺชุ
ราชปุตฺต ตยี คเต.

๒๕. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์
เสด็จกลับไปแล้ว พวกสนมและพวก
พระราชกุมาร พวกพ่อค้าและพวก
พราหมณ์แม้เหล่านั้น จะมีความ
ยินดี พึงให้รางวัล เครื่องยินดีแก่
ข้าพระพุทธเจ้า.

๒๖. หตฺถโรหา อนีกฏฺฐา
รถิกา ปตฺติการกา
เตปิ อตฺตมนา ทชฺชุ
ราชปุตฺต ตยี คเต.

๒๖. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์
เสด็จกลับไปแล้ว พวกกองช้าง
กองทัพ กองรถ และกองราบแม้
เหล่านั้น จะมีความยินดี พึงให้
รางวัลเครื่องพอใจแก่ข้าพระพุทธเจ้า.

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

๒๗. พหุตธญฺญา ชานปทา[๑]
เนคมา จ สมาคตา
อุปยานานิ เม ทชฺชุ
ราชปุตฺต ตยี คเต"ติ.

ตตฺถ **ปุณฺณปตฺตนฺติ** ตุฏฺฐิทายํ ตุฏฺฐิทานํ. **ทชฺชุนฺติ** สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสนฺตา วิย มม อชฺฌาสยปูรณํ ตุฏฺฐิทายํ ทเทยฺยุนฺติ. อิทํ โส อปฺเปว นาม มยิ อนุกมฺปาย อาคจฺเฉยฺยาติ จินฺเตตฺวา อาห. **เวสิยานาติ** เวสฺสา. **อุปยานานีติ** ปณฺณาการานิ.

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต อาห

๒๗. ข้าแต่พระราชบุตร เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปแล้ว ชาวชนบท ชาวนิคม ผู้มีธัญญาหารมากมาย จะประชุมกัน พึงให้เครื่องบรรณาการแก่ข้าพระพุทธเจ้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **รางวัลเครื่องยินดี** ได้แก่ การให้เครื่องยินดี คือการให้เครื่องปลื้มใจ. คำว่า **พึงให้** ความว่า พระชนกพระชนนีและมหาชนทั้งหลาย พึงให้รางวัลเครื่องยินดี ซึ่งยังอัธยาศัยของข้าพระพุทธเจ้าให้เต็มเหมือนบุคคลประดับซึ่งเครื่องประดับ คือรัตนะ ๗ ประการฉะนั้น. นายสารถีนั้น ครั้นคิดแล้ว จึงกราบทูลคำนี้ว่า ชื่อไฉนหนอพระมหาสัตว์พึงเสด็จมาเพื่ออนุเคราะห์ในข้าพระพุทธเจ้าบ้าง. คำว่า **พวกพ่อค้า** คือพวกค้าขาย. คำว่า **เครื่องบรรณาการ** คือพัสดุสิ่งของที่มอบให้.

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงสดับคำของนายสุนันทสารถีนั้นแล้ว จึงตรัส(ตอบด้วยคาถาที่ ๒๘ คาถาที่ ๒๙) ว่า

---

[๑] ฉ. พหุธญฺญา ชานปทา, สี. อิ. พหู ชานปทา
จญฺเญ.

๒๘. "ปิตุ มาตุ จหํ จตฺโต
รฏฺฐสฺส นิคมสฺส จ
อโถ สพฺพกุมารานํ
นตฺถิ มยฺหํ สกํ ฆรํ.

๒๙. อนุญฺญาโต อหํ มตฺยา
สญฺจตฺโต ปิตรา อหํ
เอโก อรญฺเญ ปพฺพชิโต
น กาเม อภิปตฺถเย"ติ.

๒๘. "พระชนกพระชนนีทรงสละเราแล้ว ชาวแว่นแคว้น ชาวนิคมและกุมาร บริวารทั้งหมด ก็สละเราแล้วเหมือนกัน เราไม่มีเรือนของตนอยู่อาศัย.

๒๙. พระชนนี ก็ทรงอนุญาตเราแล้ว พระชนกก็ทรงสละเราแล้ว เราจะบวชอยู่ในป่าแต่คนเดียว เราไม่ปรารถนาเฉพาะ ซึ่งกามคุณทั้งหลาย".

ตตฺถ **ปิตุ มาตุ จา**ติ ปิตรา จ มาตรา จ อหํ จตฺโต. **จตฺโตติ** ปริจตฺโต. อิตเรสุปิ เอเสว นโย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พระชนกและพระชนนี** คือ พระราชบิดา และพระราชมารดาทรงสละเราแล้ว. คำว่า **ทรงสละแล้ว** คือ ทรงละทิ้งแล้ว. แม้มหาชนในชนบทนิคมและแว่นแคว้นนอกนี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

มตฺยาติ สมฺม สารถิ อหํ สตฺตาหํ รชฺชํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา วรํ คณฺหนฺติยา มาตรา อนุญฺญาโต นาม. **สญฺจตฺโตติ** สุฏฺฐุ จตฺโต.

คำว่า **พระชนนี** ความว่า ดูกรนายสารถีผู้สหาย เราอันพระชนนีทรงรับพรกำหนดให้ครองราชสมบัติ ๗ วัน ชื่อว่าทรงอนุญาตแล้ว. คำว่า **ทรงสละแล้ว** คือ ทรงสละอย่างดีแล้ว.

ปพฺพชิโตติ ปพฺพชิตฺวา อรญฺเญ วสนตฺถาย นิกฺขนฺโตติ อตฺโถ.

คำว่า **บวชแล้ว** ความว่า ออกบวชแล้วเพื่อต้องการอยู่ในป่า.

เอวํ มหาสตฺตสฺส อตฺตโน คุเณ กเถนฺตสฺเสว ปีติ อุปฺปชฺชิ. ตโต

เมื่อพระโพธิสัตว์ตรัสถึงพระคุณ-ธรรมของพระองค์อย่างนี้ ก็เกิดปีติโสมนัส.

ปีติเวเคน อุทานำ อุทาเนนฺโต อาห ลำดับนั้น เมื่อจะทรงเปล่งพระอุทานด้วยกำลังปีติ จึงตรัส (พระคาถาที่ ๓๐ คาถาที่ ๓๑) ว่า

๓๐. "อปิ อตรมานานำ
ผลาสาว สมิชฺฌติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
เอวำ ชานาหิ สารถิ.

๓๐. "ความหวังผลของบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่รีบร้อนอยู่ ย่อมสำเร็จแน่ เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ดูกรนายสารถีท่านจงทราบอย่างนี้.

๓๑. อปิ อตรมานานำ
สมฺมทตฺโถ วิปจฺจติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
นิกฺขนฺโต อกุโตภโย"ติ.

๓๑. ประโยชน์โดยชอบ ของบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่รีบร้อนอยู่ ย่อมสำเร็จโดยแท้ เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว เราออกบวชแล้ว เป็นผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ".

ตตฺถ **ผลาสาวาติ** อตรมานสฺส มม โสฬสหิ วสฺเสหิ (๑) สมิทฺธำ อชฺฌาสยผลนฺติ ทสฺเสตุำ เอวมาห.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ความหวังผล** ความว่า พระโพธิสัตว์ตรัสแล้วอย่างนี้ เพื่อจะแสดงว่า ผลแห่งอัธยาศัยของเราผู้ไม่รีบร้อนอยู่ สำเร็จโดย ๑๖ ปี.

วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมีติ นิฏฺฐปตฺตมโนรโถ. **สมฺมทตฺโถ วิปจฺจตีติ** สมฺมา อุปาเยน การเณน กตฺตพฺพกิจฺจำ ฌานาทิเกำ สมฺปชฺชติ.

คำว่า **เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว** คือมีมโนรถถึงที่สุดแล้ว. คำว่า **ประโยชน์โดยชอบย่อมสำเร็จ** ความว่า กิจที่พึงบำเพ็ญซึ่งต่างด้วยฌานเป็นต้น ย่อมสำเร็จด้วยอุบาย คือด้วยเหตุอันชอบ.

---

๑ ( ) ฉ. กตวายามสฺสาติ สทฺโท ทิสฺสติ.

สารถิ อาห

๓๒. "เอวํ วคฺคุกโถ สนฺโต
วิสฺสฏฺฐวจโน จสิ
กสฺมา ปิตุ จ มาตุ จ
สนฺติเก น ภณี ตทา"ติ.

ตตฺถ **วคฺคุกโถติ** มธุรกโถ สขิลกโถ.

ตโต มหาสตฺโต อาห

๓๓. "นาหํ อสนฺธิตา ปกฺโข
น พธิโร อโสตตา
นาหํ อชิวฺหตา มูโค
มา มํ มูคมธารยิ.

๓๔. ปุริมํ สรามิหํ ชาตึ
ยตฺถ ราชมการยึ
การยิตฺวา ตหึ รชฺชํ
ปาปตฺถํ นิรยํ ภุสํ.

๓๕. วีสติญฺเจว วสฺสานิ
ตหึ รชฺชมการยึ
อสีติวสฺสสหสฺสานิ
นิรยมฺหิ อปจฺจสึ.

นายสารถีกราบทูลว่า

๓๒. "พระองค์เป็นผู้มีวาจาไพเราะ และสละสลวยอย่างนี้ เพราะเหตุไร พระองค์ จึงไม่ตรัสในสำนักของพระชนกพระชนนี ในกาลนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มีวาจาไพเราะ** ได้แก่ ทรงกล่าวอ่อนหวาน คือทรงกล่าวนิ่มนวล.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ตรัสตอบว่า

๓๓. "เราเป็นง่อยเปลี้ย เพราะไม่มีเครื่องต่อ ก็หาไม่ เป็นคนหนวก เพราะไม่มีช่องหูก็หาไม่ เป็นคนใบ้เพราะไม่มีลิ้นก็หาไม่ ท่านอย่าเข้าใจว่าเราเป็นใบ้.

๓๔. เราระลึกชาติ ก่อนที่เราเสวยราช-สมบัติได้ เราเสวยราชสมบัติในกาลนั้น ต้องตกนรกที่กล้าแข็ง.

๓๕. ก็เราได้เสวยราชสมบัติ ในกาลนั้น ๒๐ ปีเท่านั้น (เคลื่อนจากชาติเป็นมนุษย์นั้น) ได้ไปหมกไหม้ในนรกนานแปดหมื่นปี.

๓๖. ตสฺส รชฺชสฺสาหํ ภีโต
มา มํ รชฺเชภิเสจยุ๎[๑]
ตสฺมา ปิตา จ มาตุ จ
สนฺติเก น ภณึ ตทา.

๓๖. เรากลัวจะได้เสวยราชสมบัตินั้น (จึงตั้งจิตอธิษฐานว่า) ขอชนทั้งหลาย อย่าได้อภิเษกเรา ในราชสมบัติเลย เพราะฉะนั้น เราจึงไม่พูดในสำนักของพระชนกพระชนนี ในกาลนั้น.

๓๗. อุจฺจงฺเก[๒] มํ นิสีเทตฺวา
ปิตา อตฺถานุสาสติ
เอกํ หนถ พนฺธถ
เอกํ เขราปตจฺฉกํ
เอกํ สูลสฺมึ อุพฺเพถ[๓]
อิจฺจสฺส อนุสาสติ.

๓๗. พระชนก ทรงอุ้มเราให้นั่งบนพระเพลา ตรัสสั่งข้อความว่า ท่านทั้งหลายจงฆ่าโจรคนหนึ่ง จงจองจำโจรคนหนึ่งขังไว้ในเรือนจำ จงเอาหอกแทงโจรคนหนึ่ง แล้วราดด้วยน้ำแสบที่แผล จงเสียบโจรคนหนึ่งบนหลาว พระชนกตรัสสั่ง แก่มหาชนนั้น ด้วยประการฉะนี.

๓๘. ตายาหํ ผรุสํ สุตฺวา
วาจาโย สมุทีริตา
อมูโค มูควณฺเณน
อปกฺโข ปกฺขสมฺมโต
สเก มุตฺตกรีสสฺมึ
อจฺฉาหํ สโปริปลุโต.

๓๘. เราได้ฟังพระวาจา อันหยาบคายที่พระชนกตรัสเหล่านั้นแล้ว (กลัวต่อการครองราชสมบัติ) เรามิได้เป็นใบ้ก็ทำเป็นเหมือนคนใบ้ เรามิได้เป็นง่อยเปลี้ย ก็ทำเป็นเหมือนคนง่อยเปลี้ย เราแกล้งนอนเกลือกกลิ้งในอุจจาระปัสสาวะของตน.

๓๙. กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ
ตญฺจ ทุกฺเขน สโยุตํ

๓๙. ชีวิตนี้เป็นของฝืดเคืองเป็นของน้อย ทั้งประกอบด้วยทุกข์ ใครเล่าอาศัย

---

๑ ฉ. รชฺชาภิเสจยุ๎
๒ ฉ. อุจฺฉงฺเค.
๓ ฉ. อุปเปถ.

โกมๅ ชีวิตมาคมฺม
เวรๅ กยิราถ เกนจิ.

ชีวิตนี้แล้ว พึงทำเวรกับใคร ๆ.

๔๐. ปญฺญาย จ อลาเภน
ธมฺมสฺส อทสฺสนา
โกมๅ ชีวิตมาคมฺม
เวรๅ กยิราถ เกนจิ.

๔๐. ใครเล่าอาศัยชีวิตนี้แล้ว พึงก่อเวรกับใคร ๆ เพราะไม่ได้ปัญญา และเพราะไม่เห็นธรรม.

๔๑. อปิ ตรมานานๅ
ผลาสาว สมิชฺฌติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
เอวๅ ชานาหิ สารถิ.

๔๑. ความหวังผลของบุคคล ผู้ไม่รีบร้อน ย่อมสำเร็จแน่นอน เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว ดูกรนายสารถี ท่านจงรู้อย่างนี้.

๔๒. อปิ ตรมานานๅ
สมฺมทตฺโถ วิปจฺจติ
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ
นิกฺขนฺโต อกุโตภโย"ติ.

๔๒. ประโยชน์โดยชอบของบุคคล ผู้ไม่รีบร้อน ย่อมสำเร็จโดยแท้ เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์สำเร็จแล้ว เราออกบวชแล้วเป็นผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ".

ตตฺถ **อสนฺธิตาติ** สนฺธีนๅ อภาเวน.[๑] **อโสตตาติ** โสตานๅ อภาเวน. **อชิวฺหตาติ** สมฺปริวตฺตนชิวฺหาย อภาเวน มูโค โสหๅ น ภวามิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ไม่มีที่ต่อ** ได้แก่ เพราะไม่มีเครื่องติดต่อแห่งร่างกาย. คำว่า **เพราะไม่มีช่องหู** คือ เพราะเราไม่มีช่องหู (ก็หาไม่). คำว่า **เพราะไม่มีลิ้น** ความว่า เรานั้นชื่อว่าเป็นใบ้ เพราะไม่มีลิ้นเป็นเครื่องตวัดได้รอบ ก็หามิได้.

---

[๑] สี. อสตฺถิตาติ สตฺถีนๅ อภาเวน.

ยตฺถาติ ยาย ชาติยา พาราณสิ-นคเรเยว รชฺชำ กาเรสึ. **ปาปตฺถนฺ**ติ ปาปตำ. ปติโตสฺมีติ วทติ. **รชฺเชภิเสจยุนฺ**ติ รชฺเช อภิเสจยุำ.

คำว่า **ใด** ความว่า ในชาติที่เราเคยเสวยราชสมบัติ ในพระนครพาราณสีนั่นเอง. คำว่า **ต้องตก** ได้แก่ ตกไปแล้ว. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า เราเป็นผู้ตกไปแล้ว (สู่นรก). คำว่า **พึงอภิเษกในราชสมบัติ** คือชนทั้งหลายพึงอภิเษก(เรา) ในราช-สมบัติ.

นิสีเทตฺวาติ[๑] นิสีทาเปตฺวา. **อตฺถานุสาสตีติ** มิจฺฉาอตฺถำ อนุสาสติ.

คำว่า **ให้นั่งแล้ว** คือ พระชนกอุ้มเราให้นั่งแล้ว (บนพระเพลา). คำว่า **ตรัสสั่งข้อความ** ได้แก่ ตรัสสั่งข้อความที่ผิด.

เขราปตจฺฉกนฺติ สตฺตีหิ ปหริตฺวา ขารปติจฺฉำ กโรถ. **อุพฺเพถา**ติ อาโรเปถ อาวุนถ.

คำว่า **ราดด้วยน้ำแสบ** คือ แทงด้วยหอก แล้วจึงทำการราดด้วยน้ำแสบ (ที่แผลนั้น). คำว่า **เสียบ** คือ ให้ยกโจรขึ้นแล้วจึงเสียบลงไป (ที่หลาว).

อิจฺจสฺส อนุสาสตีติ เอวำ อสฺส มหาชนสฺส อตฺถำ อนุสาสติ. [๒]**ตายาหนฺ**ติ ตาโย วาจาโย สุตฺวา.[๒] **ปกฺขสมฺมโต**ติ ปกฺขสมฺมโต ปกฺขสทิโส.

คำว่า **ตรัสสั่งแก่มหาชนด้วยประการฉะนี้** ได้แก่ พระชนก ตรัสข้อความแก่มหาชนนั้นด้วยประการฉะนี้. คำว่า **เราได้ฟังพระวาจาอันหยาบคาย ที่พระชนกตรัสเหล่านั้น** คือ(เรา)ได้สดับพระราชดำรัสเหล่านั้นแล้ว. คำว่า **ทำเป็นเหมือนคนง่อยเปลี้ย** ได้แก่ แกล้งทำเป็นง่อยเปลี้ย คือเป็นผู้เช่นกับคนง่อยเปลี้ย.

---

[๑] ฉ. นิสาเทตฺวาติ.
[๒-๒] สี. อิ. ตสฺสา หนฺติ ตสฺส อหำ.

อจฺฉาหนฺติ อจฺฉึ อหํ, วสินฺติ อตฺโถ. **สมฺปริปลุโตติ** สมฺปริภินฺโน, นิมฺมุคฺโค หุตฺวาติ อตฺโถ.

คำว่า **แกล้งนอน** คือเรานอนเฝ้า อธิบายว่า เรานอนอยู่แล้ว. คำว่า **กลิ้งเกลือก** คืออุจจาระปัสสาวะแตกกระจายไปอธิบายว่าเป็นผู้จมลง (ใน อุจจาระปัสสาวะนั้น).

กสิรนฺติ ทุกฺขํ. **ปริตฺตกนฺติ** อปฺปํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ สมฺม สารถิ สเจ สตฺตานํ ชีวิตํ ทุกฺขมฺปิ สมานํ พหุ จิรฏฺฐิติกํ ภเวยฺย, วตฺเตยฺย, ปริตฺตญฺจปิ สามานํ สเจ สุขํ ภเวยฺย วตฺเตยฺย อิทํ ปน กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ อปฺปญฺจ สกเลเนว วฏฺฏทุกฺเขน สนฺนิหิตํ ชาติชรามรณโสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺส-อุปายาเสหิ โอมทฺทิตํ.

คำว่า **ฝืดเคือง** คือเป็นทุกข์. คำว่า **เป็นของน้อย** คือเป็นของนิดหน่อย. มีคำอธิบายดังนี้ว่า ดูกรนายสารถีผู้สหาย ถ้าชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ถึงแม้จะมีความทุกข์อยู่ ก็พึงมีพึงเป็นไป ตั้งอยู่สิ้นกาลนานมาก ถ้ามีความสุขก็พึงมีพึงเป็นไปเพียงกาลเล็กน้อย ส่วนชีวิตนี้เป็นของฝืดเคืองเป็นของน้อย และนิดหน่อย ทั้งประกอบสังสมวัฏทุกข์ไว้(และ)ถูกความเกิด ความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก ความร่ำไรรำพัน และความทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจย่ำยีแล้ว.

โกมนฺติ โก อิมํ. **เวรนฺติ** ปาณาติปาตาทิปญฺจวิธเวรํ. **เกนจีติ** เกนจิ การเณน.

คำว่า **โกมํ** ตัดบทเป็น โก อิมํ แปลว่าใครเล่าอาศัยชีวิตนี้. คำว่า **เวร** คือเวร ๕ อย่าง มีปาณาติบาตเป็นต้น. คำว่า **กับใคร ๆ** คือ ด้วยเหตุอะไร ๆ.

กยิราถาติ กเรยฺย. **ปญฺญายาติ** วิปสฺสนาปญฺญาย. **ธมฺมสฺสาติ** โสตาปตฺติมคฺคสฺส อทสฺสเนน.

คำว่า **พึงกระทำ** คือควรกระทำ. คำว่า **ด้วยปัญญา** คือ ด้วยปัญญาอันเห็นแจ้งชัด. คำว่า **ธรรม** คือเพราะไม่เห็นโสดาปัตติมรรค.

ปุน อุทานคาถา อคนฺตุกามตาย ถิรภาวทีปนตฺถํ กเถสิ.

พระโพธิสัตว์ตรัสอุทานคาถาเพื่อจะทรงแสดงความเป็นผู้มั่นคงไม่ปรารถนาจะกลับไปอีก.

ตํ สุตฺวา สุนนฺโท “อยํ กุมาร เอวรูปํ รชฺชสิรึ กุณปึ วิย ฉฑฺเฑตฺวา อตฺตโน อธิฏฺฐานํ อภินฺทิตฺวา ‘ปพฺพชิสฺสามี’ติ อรญฺญํ ปวิฏฺโฐ, มม อิมินา ทุชฺชีวิเตน โก อตฺโถ, อหมฺปิ เตน สทฺธึ ปพฺพชิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห

นายสุนันทสารถี ครันฟังพระวาจานั้นแล้ว จึงคิดว่า “พระกุมารนี้ทรงละทิ้งราชสมบัติ เห็นปานนี้ เหมือนคนละทิ้งซากศพฉะนั้น ไม่ทรงทำลายพระอธิษฐานบารมีของพระองค์ เสด็จเข้าไปสู่ป่าด้วยทรงดำริว่า ‘จักทรงผนวช’ เราจะต้องการอะไร ด้วยความเป็นอยู่ลำบากนี้ แม้เราก็จักบวชร่วมกับพระลูกเจ้านั้น” จึงกล่าวคาถาว่า

๔๓. “อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามิ
ราชปุตฺต ตวนฺติเก
อวฺหยสฺสุ มํ ภทฺทนฺเต
ปพฺพชฺชา มม รุจฺจตี”ติ.

๔๓. “ข้าแต่พระราชโอรส แม้ข้าพระพุทธเจ้า ก็จักบวชในสำนักของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ ตรัสเรียกข้าพระพุทธเจ้าให้บวชด้วยเถิด ข้าพระพุทธเจ้าก็ชอบการบวช”.

ตตฺถ **ตวนฺติเก**ติ ตว สนฺติเก. **อวฺหยสฺสู**ติ เอหิ ปพฺพชาหีติ มํ ปกฺโกสสฺสุ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ในสำนักของพระองค์** ได้แก่ ในที่ใกล้พระองค์. คำว่า **ขอพระองค์ตรัสเรียกข้าพระพุทธเจ้าให้บวช** ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสเรียกข้าพระพุทธเจ้าว่า เจ้าจงมาบวชเถิด.

เอวํ เตน ยาจิโตปิ มหาสตฺโต “สจาหํ อิทาเนว ตํ ปพฺพาเชสฺสามิ, มาตาปิตโร จ เม อิธ นาคจฺฉิสฺสนฺติ, อถ เนสํ ปริหานิ ภวิสฺสติ, อิเม อสฺสา จ รโถ จ ปสาธนภณฺฑญฺจ นสฺสิสฺสนฺติ ‘ยกฺเขน โส ขาทิโต นุ โข เตน สารถี’ติ ครหาปิ เม อุปฺปชฺชิสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน จ ครหาโมจนตฺถํ มาตาปิตูนญฺจ วุฑฺฒึ สมฺปสฺสมาโน อสฺเส จ รถญฺจ ปสาธนภณฺฑญฺจ ตสฺส อิณํ กตฺวา ทสฺเสนฺโต คาถมาห

พระมหาสัตว์ ถึงแม้นายสารถีนั้น กราบทูลวิงวอนอย่างนั้น จึงทรงดำริว่า “ถ้าเราจักให้นายสารถีนั้น บวชในเวลานี้นั้นแล และพระชนกพระชนนีของเรา จักไม่เสด็จมาในที่นี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ความเสื่อมจักมีแก่พระชนกพระชนนีทั้งสอง ม้า รถ และเครื่องประดับเหล่านี้ จักเสียหายแม้การติเตียนจักเกิดขึ้นแก่เราว่า ‘นายสุนันทสารถีนั้น ถูกพระราชกุมารนั้นผู้เป็นยักษ์กินเสียแล้วหนอแล’ ทรงเห็นการที่จะเปลื้องพระองค์ จากการติเตียนของพระองค์ และความเจริญของพระชนกพระชนนี จึงทรงแสดงม้า รถและเครื่องประดับ ทำให้เป็นหนี้แก่นายสารถีนั้นแล้วตรัสพระคาถาว่า

๔๔. “รถํ นิยฺยาทยิตฺวาน
อนโณ เอหิ สารถิ
อนณสฺส หิ ปพฺพชฺชา
เอตํ อิสีภิ วณฺณิตนฺ”ติ.

๔๔. “ดูกรนายสารถี เรามอบรถให้ท่านไว้ ท่านจงเป็นผู้ไม่มีหนี้มา จริงอยู่ การบรรพชาของบุคคล ผู้ไม่มีหนี้นั่น อันท่านผู้แสวงหาคุณทั้งหลายสรรเสริญแล้ว”.

ตตฺถ **เอตนฺ**ติ เอตํ ปพฺพชฺชาการณํ. **อิสีภิ วณฺณิตนฺ**ติ พุทฺธาทีหิ อิสีหิ ปสฏฺฐํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **นั้น** คือ เหตุแห่งการบรรพชานั้น. คำว่า **อันท่านผู้แสวงหาคุณทั้งหลายสรรเสริญแล้ว** คือท่านผู้แสงหาคุณทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น สรรเสริญแล้ว.

ตำ สุตฺวา สารถี "สเจ มยิ นครำ คเต เอส อญฺญตฺถ คจฺเฉยฺย, ปิตาปิสฺส อิมำ ปวตฺตึ สุตฺวา 'ปุตฺตำ เม ทสฺเสหี'ติ อาคโต อิมำ น ปสฺเสยฺย, ราชทณฺฑมฺปิ เม กเรยฺย. ตสฺมา เอตสฺส อตฺตโน คุณำ กเถตฺวา อญฺญตฺถ อคมนตฺถาย ปฏิญฺญำ คณฺหิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา คาถาทฺวยมาห

นายสารถี ครั้นได้ฟังพระวาจานั้นแล้ว จึงคิดว่า "ถ้าเมื่อเราไปยังพระนคร พระราชกุมารนี้พึงเสด็จไปในที่อื่นเสีย แม้พระราชบิดาทรงสดับข่าวนี้จะพึงเสด็จมาตรัสว่า 'ท่านจงแสดงบุตรแก่เรา' ถ้าไม่ทอดพระเนตรเห็น พระราชบุตรนี้ ก็จะทรงลงแม้พระราชอาญาแก่เรา เพราะฉะนั้น เราจักกล่าวคุณของตน แก่พระราชกุมารนี้ แล้วจะรับเอาคำปฏิญญา เพื่อไม่ให้เสด็จไปในที่อื่น (ก่อน)" แล้วจึงกราบทูล ๒ คาถาว่า

๔๕. "ยเทว ตยาหำ วจนำ
อกรำ ภทฺทมตฺถุ เต
ตเทว เม ตฺวำ วจนำ
ยาจิโต กาตุมรหสิ.

๔๕. "ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำตามพระดำรัสใดแลของพระองค์แล้ว ขอความเจริญจงมีแด่พระองค์ พระองค์ผู้ที่ข้าพระพุทธเจ้าทูลวิงวอนแล้ว ได้ทรงโปรดกรุณา กระทำตามคำนั้นแล ที่ข้าพระพุทธเจ้าวิงวอนเถิด.

๔๖. อิเธว ตาว อจฺฉสฺสุ
ยาว ราชานมานเย
อปฺเปว เต ปิตา ทิสฺวา
ปีติโต สุมโน สิยา"ติ.

๔๖. ขอพระองค์ ได้ประทับรออยู่ที่นี้จนกว่าข้าพระพุทธเจ้า จะได้เชิญเสด็จพระชนกมา พระชนกของพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น (พระองค์) แล้ว จะพึงทรงมีพระปีติโสมนัสเป็นแน่".

ตตฺถ **เตติ** ตว ภทฺทำ อตฺถุ. ยำ วจนำ เม เต ตยา วุตฺตำ. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **แด่พระองค์** ความว่า ขอความเจริญจงมี

อหำ ตำ วจนำ อกรำ อกรึ อกาสึ, ตำเอว วจนำ ตฺวำ เม มยา ยาจิโต กาตุำ อรหสีติ.

แด่พระองค์ พระวาจาใดที่พระองค์รับสั่งแก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าได้กระทำแล้ว ๆ ตามพระวาจานั้น ขอพระองค์ผู้อันข้าพระพุทธเจ้า ทูลวิงวอนแล้ว ได้โปรดกรุณากระทำตามคำนั้นนั่นแล.

ตโต มหาสตฺโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ตรัสว่า

๔๗. "กโรมิ เต ตำ วจนำ
ยำ มำ ภณสิ สารถิ
อหมฺปิ ทฏฺฐุกาโมสฺมิ
ปิตรำ เม อิธาคตำ.

๔๗. "ดูกรนายสารถีเราจะกระทำตามคำของท่านที่กล่าวกะเรา แม้เราก็ปรารถนา จะได้เห็นพระชนกของเราเสด็จมาที่นี้.

๔๘. เอหิ สมฺม นิวตฺตสฺสุ
กุสลำ วชฺชาสิ ญาตินำ
มาตรำ ปิตรำ มยฺหำ
วุตฺโต วชฺชาสิ วนฺทนนฺ"ติ.

๔๘. แน่ะสหาย เชิญท่านกลับไปเถิด ท่านได้ทูลพระประยูรญาติด้วย ก็เป็นความดี ท่านเป็นผู้อันเราสั่งแล้ว พึงกราบทูล ถวายบังคมพระชนก และพระชนนีของเรา ให้ทรงทราบ".

ตตฺถ **กโรมิ เต ตนฺติ** กโรมิ เต เอตำ วจนำ. **เอหิ สมฺม นิวตฺตสฺสุติ** สมฺม สารถิ ตตฺถ คนฺตฺวา เอหิ, เอตฺโตว ขิปฺปเมว นิวตฺตสฺสุ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เราจะทำตามคำของท่าน** ได้แก่ เราจะกระทำตามคำนั้นของท่าน. คำว่า **แน่ะสหาย เชิญท่านกลับไปเถิด** คือ ดูกรนายสารถีผู้สหาย เชิญท่านจงมา ไปในพระนครพาราณสีนั้น และจงรีบกลับไปเสียจาก**ที่นี้พลันเถิด.**

วุตฺโต วชฺชาสีติ มยา ตฺวํ วุตฺโต หุตฺวา ปุตฺโต โว เตมิยกุมาโร ตุมฺหากํ ปาเท วนฺทตีติ มม วนฺทนํ วเทยฺยาสีติ อตฺโถ.

คำว่า **ท่านเป็นผู้อันเราสั่งแล้ว จงกราบทูลให้ทรงทราบ** อธิบายว่า ท่านเป็นผู้อันเราสั่งแล้ว พึงกราบทูลถวายบังคมเพื่อเราว่า พระเตมิยกุมารผู้เป็นโอรสของพระองค์ ขอถวายบังคมพระบาททั้งสองของพระองค์ทั้งสอง ดังนี้.

อิติ วตฺวา มหาสตฺโต สุวณฺณกทฺทลิกฺขนฺธํ วิย อตฺตานํ โอนมิตฺวา ปญฺจางฺคปติฏฺฐิเตน พาราณสินคราภิมุโข มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา สารถิสฺส สาสนํ อทาสิ. โส สาสนํ คเหตฺวา กุมารํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ตสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา รถมารุยฺห พาราณสีนคราภิมุโข ปายาสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

เมื่อพระมหาสัตว์ ตรัสด้วยประการฉะนี้แล้ว น้อมพระองค์ลง ดุจลำต้นกล้วยทองคำ บ่ายพระพักตร์ไปตรงพระนครพาราณสี ถวายบังคมพระบรมชนกนาถและพระบรมราชชนนี ด้วยเบญจางค-ประดิษฐ์ แล้วได้ประทานข่าวสาส์นแก่นายสารถี. นายสารถีรับเอาข่าวสาส์นแล้วทำประทักษิณ พระราชกุมารกราบลงแทบพระบาทยุคล ของพระมหาสัตว์แล้วขึ้นรถขับบ่ายหน้า ตรงไปยังพระนครพาราณสี. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๔๙. "ตสฺส ปาเท คเหตฺวาน
กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ
สารถิ รถมารุยฺห
ราชทฺวารมุปาคมี"ติ.

๔๙. "นายสุนันทสารถี จับพระบาทของพระโพธิสัตว์แล้ว กระทำปทักษิณพระโพธิสัตว์นั้นเสร็จ ก็ขึ้นสู่รถขับเข้าไปยังประตูราชวัง".

ตตฺถ **ตสฺสาติ** ภิกฺขเว เอวํ วุตฺโต โส สารถิ ตสฺส กุมารสฺส ปาเทสุ คเหตฺวา ตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พระราชกุมารนั้น** อธิบายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย นายสารถีนั้น ผู้อันพระราช-